

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SİGARA KULLANIMININ ÇALIŞANLARIN VERİMLİLİKLERİ ÜZERİNE
ETKİSİ: SAKARYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra YİĞİT

**Enstitü Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Enstitü Bilim Dalı : İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adem UĞUR

ARALIK – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

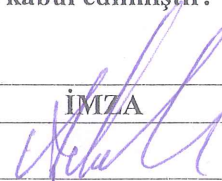
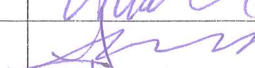
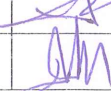
**SİĞARA KULLANIMININ ÇALIŞANLARIN VERİMLİLİKLERİ ÜZERİNE
ETKİSİ: SAKARYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra YİĞİT

Enstitü Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Enstitü Bilim Dalı : İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri

“Bu tez/....../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Adem YER	Basarılı	
Prof. Dr. Cihangir AKIN	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Elvan OKUTAN	Basarılı	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLIK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Büşra YİĞİT
Öğrenci Numarası	:	1560Y05026
Enstitü Anabilim Dalı	:	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Enstitü Bilim Dalı	:	İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Sigara Kullanımının Çalışanların Verimliliklerine Etkisi: Sakarya İlinde Bir Araştırma
Benzerlik Oranı	:	%2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

17/12/2018
Öğrenci İmza

☒ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

17/12/2018
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Adem UĞUR

Tarih: 17/12/2018

İmza:

☐KABUL EDİLMİŞTİR

☐REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SİGARA KULLANIMININ ÇALIŞANLARIN VERİMLİLİKLERİ ÜZERİNE
ETKİSİ: SAKARYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra YİĞİT

Enstitü Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Enstitü Bilim Dalı : İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri

“Bu tez/....../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA

ÖNSÖZ

Bu tez konusunun seçiminde ve yürütümünde bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Adem UĞUR'a, uygulama için örneklem belirleme aşamasında fikir veren hocam Dr. Öğretim Üyesi Elvan Okutan'a, öğrencisi olduğum ve yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam sırasında bana verdikleri destekten ötürü değerli araştırma görevlisi arkadaşlarım Yunus YİĞİT ve Yasin ÇAKMAK' a ve araştırmamın analizlerini yapmamda benden yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Sezgin UYSAL' a teşekkür ederim.

En içten ve en büyük teşekkürüm ise bugünlere ulaşmamda emeklerini, fedakarlıklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, tezimi teslim edene kadar benimle aynı heyecanı yaşayan sevgili anneme, babama, kardeşime, ablama, verdiği sonsuz destek ve gösterdiği anlayış için değerli eşim Enes YİĞİT' e ve minik oğlum Uras'adır. Bu süreçte yanımda olan sevdiklerime de ayrıca teşekkür ederim.

Büşra YİĞİT

28.12.2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: VERİMLİLİK İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE5

1.1. Verimliliğin Tarihçesi ve Gelişimi	5
1.2. Verimlilik Kavramı	7
1.3. Verimliliğe Yakın Kavramlar	10
1.3.1 Verim (Randıman)	10
1.3.2. Etkinlik.....	11
1.3.3. Etkililik	11
1.3.4. Performans	12
1.3.5. Kârlılık	13
1.3.6. İktisadilik (Ekonomiklik).....	15
1.3.7. Üretkenlik	16
1.4. Verimliliğin Önemi	16
1.4.1. Verimliliğin İşletmeler Açısından Önemi.....	16
1.4.2. Verimliliğin Ülke Ekonomisi Açısından Önemi.....	18
1.4.3. Verimliliğin Dünya Ekonomisi Açısından Önemi.....	21
1.5. Verimlilik Çeşitleri.....	22
1.5.1. Fiziksel Verimlilik Oranları	22
1.5.2. Parasal Verimlilik Oranları	23
1.5.3. Kısmî Verimlilik	23
1.5.4. İşgücü Verimliliği	23
1.5.5. Sermaye Verimliliği.....	24
1.5.6. Toplam Faktör Verimliliği	25
1.5.7. Katma Değer Verimliliği	26
1.5.8. Ortalama Verimlilik	26
1.5.9. Marjinal Verimlilik	26

BÖLÜM 2:SİGARA KULLANIMININ VERİMLİLİK ÜZERİNE ETKİSİ.....29

2.1. Bağımlılık.....	29
2.1.1.Fizyolojik Bağımlılık	29
2.1.2.Psikolojik Bağımlılık	29
2.1.3.Dijital Bağımlılık	30
2.2.Madde Bağımlılığı	30
2.3.Alışkanlık	30
2.4.Yoksunluk	31
2.5. Zehirlenme	31
2.6. Tolerans.....	31
2.7. Nikotin Bağımlılığı	32
2.8. Dünya’da ve Türkiye’de Tütünün ve Sigaranın Tarihçesi.....	32
2.9.Sigaranın İçeriği	34
2.10.Sigara İçme Nedenleri.....	36
2.11.Yasal Düzenlemeler	37
2.12.Sigara Kullanımının Etkileri	38
2.12.1.Sigara Kullanımının Bireysel Etkileri.....	38
2.12.1.1.Sigara Kullanımının Fizyolojik ve Psikolojik Etkileri	38
2.12.1.2. Sigara Kullanımının Sosyo-Ekonomik Etkileri.....	48
2.12.1.3.Sigara Kullanımının Çalışma Hayatına Etkileri	51

BÖLÜM 3: SİGARA KULLANIMININ ÇALIŞANLARIN VERİMLİLİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: SAKARYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA.....65

3.1. Araştırma Probleminin Tanımlanması	65
3.2. Araştırmanın Amacı	65
3.3. Araştırmanın Önemi.....	66
3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	66
3.4.1. Araştırma Modeli	67
3.4.2.Evren ve Örneklem	67
3.4.3.Araştırma Verilerinin Çözümü ve Yorumlanması	67
3.5. Bulgular.....	68
3.5.1. Demografik Özellikler	68

3.5.2. Araştırmanın Bulguları	71
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ.....	108

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AVM	: Alışveriş Merkezi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Çalışan ve Yöneticilerin Cinsiyet Dağılımı	68
Şekil 2: Çalışan ve Yöneticilerin Yaş Dağılımı	68
Şekil 3: Görüşülen Kişilerin Statü Dağılımları	69
Şekil 4: Çalışan ve Yöneticilerin Eğitim Durumu Dağılımı	69
Şekil 5: Çalışan ve Yöneticilerin Sigara Kullanım Dağılımı	70
Şekil 6: Sigara Alışkanlığının Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Çalışma Hayatına Ve İşletme Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	71
Şekil 7: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Sağlık Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	72
Şekil 8: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Motivasyonlarına ve Presenteeisme Olan Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	74
Şekil 9: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Motivasyon ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması	76
Şekil 10: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Performanslarına Olan Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	77
Şekil 11: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Performans ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması	79
Şekil 12: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Motivasyon, İş Etiği Ve Çatışma Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	80
Şekil 13: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Stres, Motivasyon ve Verimlilik Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	82
Şekil 14: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Stres ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması ..	84
Şekil 15: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Kârlılık, Verimlilik ve Maliyetler Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	85

Şekil 16: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Kârlılık ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması	87
Şekil 17: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının İşletme ve Çalışma Hayatındaki Verimlilikleri Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	88
Şekil 18: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Hizmet Kalitesi Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı	90
Şekil 19: Sigaranın Olumsuz Olarak Etkilediği Belli Başlı Unsurlar Çalışanlar Tarafından Aşağıdaki Şekilde Belirtilmiştir	92
Şekil 20: Sigaranın Olumsuz Olarak Etkilediği Belli Başlı Unsurlar Yöneticiler Tarafından Aşağıdaki Şekilde Belirtilmiştir	93

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı:	Sigara Kullanımının Çalışanların Verimlilikleri Üzerine Etkisi: Sakarya Örneği		
Tezin Yazarı:	Büşra YİĞİT	Danışman:	Prof. Dr. Adem UĞUR
Kabul Tarihi:	17.01.2018	Sayfa Sayısı:	viii(ön kısım)+ 93 (tez)
Anabilim Dalı:	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	Bilim Dalı:	İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri
Sigara kullanımı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından, dünyanın şimdiye kadar karşılaştığı en tehlikeli halk sağlığı tehditlerinden biri olarak tanımlanmakta ve Türkiye’de her yıl 100 bin civarı insan sigaraya bağlı hastalıklardan dolayı yaşamını kaybetmektedir. Sigaranın sağlık üzerine olan olumsuz etkileri uzun yıllar boyunca çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiş olup başta akciğer ve lariks kanseri olmak üzere koroner kalp rahatsızlığı, felç, kronik obstrüktif akciğer hastalıkları, bronşit ve çeşitli solunum yolu hastalıklarına sebebiyet verdiği açıkça ortaya konmuştur. Sigara kullanımına bağlı sorunlar sadece sağlık açısından değil ekonomik ve toplumsal açıdan da ele alınması gereken önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada bu sağlık problemlerinden ve sigara bağımlılığının yarattığı yoksunluk durumlarından dolayı çalışanların motivasyonları, performansları ve verimlilikleri arasında ilişki kurulmaktadır. Ayrıca işyerlerinde sigara kullanımının pasif içiciler üzerine hem sağlık hem de psikolojik olarak etkilerine de yer verilerek çalışma hayatı kapsamında değerlendirmeler yapılmaktadır. Alışveriş merkezi çalışanlarının sigara kullanım alışkanlıklarının işgücü verimliliği, işletme kârlılığı, hizmet kalitesi ve sürdürülebilirlikleri gibi kurumsal hedeflerini gerçekleştirmedeki etkisi incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında çalışanlar hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Sakarya ilinde bulunan bir AVM oluşturmaktadır. Yirmi iki katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmış ayrıca bu görüşmeler gözlemler ile desteklenmektedir. Katılımcılar ile olan mülakatların değerlendirilmesi Nvivo programının 12. sürümünde analiz edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda iki genel temaya ulaşılmıştır. İlk tema da genel olarak çalışma ilişkilerine etkisi, diğerinde ise işletme verimliliğine olan etkisinin bilinmesinde anlamlı olacaktır. Sonuç olarak, bu çalışmada sigara alışkanlığının çalışanların verimlilikleri ve verimliliği oluşturan dinamikler üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ortaya konmuştur. Araştırma kapsamındaki işletmelere gerekli önlemleri almaları, çalışanları bilgilendirmeleri ve sigara kullanımını azaltmalarına yönelik öneriler yapılmıştır.			
Anahtar Kelimeler: Sigara, Verimlilik, Motivasyon, Performans			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis:			
Author of Thesis: Büşra YİĞİT		Supervisor: Prof. Dr. Adem UĞUR	
Accepted Date: 17.12.2018		Number of Pages: viii(pre text)+93(main body)	
Department: Labour Economics and Industrial Relations		Subfield: Human Resources Management and Labour Economics	
Smoking, by the World Health Organization, is now described as one of the world's most dangerous public health threat as ever encountered every year in Turkey and around 100 thousand people lose their lives due to smoking related diseases. The negative effects of smoking on health have been investigated for many years by various researchers and it has been clearly revealed that it causes coronary heart disease, stroke, chronic obstructive pulmonary diseases, bronchitis and various respiratory diseases, especially lung and laric cancer. Cigarette smoking is not only related to health but also to economic and social problems. In this study, the relationship between the motivations, performances and productivity of the employees is established due to these health problems and deprivation caused by smoking dependency. In addition, evaluations are made in the context of work life by introducing both health and psychological effects of smoking on passive smokers in workplaces. The aim of this study is to investigate the effect of smoking credibility of shopping center employees in realizing their corporate goals such as labor productivity, operating profitability, service quality and sustainability. In the application part of the study, qualitative research method is used to obtain in-depth information about the employees. The sample of the study consists of a shopping center in Sakarya province. Twenty-two participants were interviewed using semi-structured interview techniques and supported by observations. The evaluation of interviews with participants was analyzed in version 12 of the Nvivo program. Two general themes have been reached in line with these data. The first theme will be meaningful to the effect on working relations in general, and on the other to know the impact on business efficiency. In conclusion, this study showed that smoking habits have negative effects on the productivity and productivity of the employees. Suggestions were made to take necessary measures, inform employees and reduce smoking.			
Keywords: Smoking, Productivity, Motivation, Performance			

GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireyler temel ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatlarını sürdürebilmek için bazı kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. İnsanlar fizyolojik ihtiyaçlarının yanında bireysel yaşamdan toplu yaşama geçiş ile birlikte farklı ihtiyaçlar da hissetmeye başlamışlardır. Toplu yaşam, kültürlerin gelişmesini sanayileşmeyi ve teknolojik gelişmeleri kaçınılmaz kılmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte sürekli yeni ihtiyaçlar doğmuş ve tüketilmek üzere yeni ürünler ortaya çıkmıştır. Bireylerin tükettiği mal ve hizmetlerin karşılanma biçimi sürekli bir değişim göstermektedir. Geçmişten günümüze tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişim tüketim mekânlarında da değişimi zorunlu hale getirmiştir. Bu değişim aşamalarından birisinin de kitle tüketimi temsil eden alışveriş merkezleri olduğu söylenebilir.

Alışveriş merkezleri ilk olarak ABD ve Avrupa’da ortaya çıkan ve alışveriş eyleminde farklılıklar oluşturan süpermarketlerdir. Günümüzde faaliyet gösteren alışveriş merkezi olgusu ise 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmış ve dünyada giderek yaygın hale gelmiştir. Son yıllarda alışveriş merkezlerinde bireylerin çok farklı mal ve hizmeti satın almasına ortam sağlanmakta, eğlence, sanat, kültür ve sportif faaliyetler bir arada sunulmaktadır. Çoğu yerde yan yana bile olabilen alışveriş merkezleri nedeniyle rekabet artmakta, bu rekabetin etkisiyle tüketiciler çeşitlenen, sayısı sürekli artan ve niteliği değişen mal ve hizmetler arasında alternatifleri de değerlendirerek tercih yapmaktadırlar. Alternatiflerin çoğalmasıyla tüketicilerin tatmin düzeylerinde de artış meydana gelmektedir.

Alışveriş merkezleri yöneticileri sürdürülebilirlikleri ve kârlılıkları açısından daha fazla tüketici odaklı faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Tüketici odaklı faaliyetlerin yanında işletmelerin ayakta kalabilmelerinin diğer bir koşulu ise üretim faktörleri arasında yer alan insan kaynakları faktörüdür. Rekabet ortamında, müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılayarak tatminlerini arttırmak ve sadakatlerini sağlamak, etkili ve verimli performans sergileyen işletme çalışanları sayesinde mümkün olmaktadır. İşletmeler açısından anahtar unsur olan insan kaynağının motivasyonu, verimliliklerini ve performanslarını arttırırken, bazı bireysel ya da örgütsel sebepler ise insan kaynağını olumsuz etkilemekte, devamsızlıklara ve verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu nedenle işletmelerin kurumsal hedeflerine ulaşabilmesi amacıyla çalışanları ile ilgili tüm

düzenlemelerin yapılması ve işletme başarısını etkileyen tüm engellerin ortadan kaldırılması gereklilik arz etmektedir.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de en yaygın kullanılan ve toplumun tamamına yansıyan sağlık, ekonomik ve sosyal zararların oluşmasında tehdit unsuru olan sigara kullanımı, işletmelerin kurumsal hedeflerine ulaşabilmesinde bir engel olarak görüldüğünden araştırmaya bu bağlamda dahil olmuştur.

Sigara dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en yaygın kullanılan aynı zamanda önlenabilir hastalık ve ölüm sebepleri arasında yer almaktadır. Sigara insan yaşamında doğumdan önce başlayarak tüm süreçlerde ölüme kadar varan ciddi sağlık sorunlarına yol açtığını bugüne kadar yapılan birçok çalışmada belirtilmiştir. Sigaranın yol açtığı zararlardan sadece sigara kullananlar değil sigara dumanına maruz kalanlar da aynı şekilde etkilenmektedir. Sigara alışkanlığı insanlık için en büyük maddi ve manevi kayıp sayılan insan ölümlerinin yanında, insanların yaşam kalitesini kötü etkileyen birçok toplumsal ve çevresel problemi de beraberinde getirmektedir. Literatürde sigara kullanım alışkanlığının sağlık üzerine etkilerini gösteren çok sayıda çalışma olmasına rağmen, çalışma hayatına etkilerine aynı kapsamda yer veren çalışmaların bulunmadığı görülmüştür. Sigaranın içeriği ve kişilerin yaşamındaki etkisinin bilincinde olan bazı kesimler, eş tercihi ya da işe alımlarda sigara kullanma alışkanlığını önemli bir kriter olarak görmektedirler. Sadece belli bir kesiminin bu konuya duyarlı olması sigaranın toplumsal, ekonomik ve sosyal zararlarını anlamamız için yeterli değildir. İşletmelerin yalnızca yasal düzenlemeleri zorunluluklar nezdinde uygulamaları, bu alışkanlığın hem çalışma hayatı hem de işletme üzerine etkilerini görebilme bakımından yetersiz kalmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Bu tez çalışmasının amacı; farklı sektörlerdeki işletmelerin tek çatı altında bulunduğu alışveriş merkezleri, çalışma ilişkileri anlamında geniş bir yelpaze sunduğu için alışveriş merkezi çalışanlarının sigara kullanım alışkanlığının verimlilikleri üzerine etkileri araştırılmaya değer görülmüştür. Alışveriş merkezi çalışanlarının sigara kullanım alışkanlıklarının işgücü verimliliği, işletme kârlılığı, hizmet kalitesi ve sürdürülebilirlikleri gibi kurumsal hedeflerini gerçekleştirmedeki etkisi incelenmektedir.

Bu çalışma ile birlikte çalışanların sigara kullanımının sağlık etkisinin yanında işletme açısından verimliliğin dinamiklerinden olan motivasyon, performans, kalite kavramları

ile ilişkilendirip iş yaşamındaki bireyler için bilinç uyandırmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Konusu: Dünya çapında gittikçe yaygın hale gelen ve bağımlılık yapıcı bir madde olan sigaranın sağlık üzerindeki etkileri yıllardır birçok araştırmaya konu olmaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın konusu sigaranın önce kişisel, daha sonra toplumsal etkileri ve bu alışkanlığın kişilerin çalışma yaşamına yansımaları ortaya konmak üzere belirlenmiştir.

Araştırmanın Önemi: Dünya Sağlık Örgütü'ne göre her yıl dünyada 5 milyon civarında kişi sigaraya bağlı gelişen nedenlerden dolayı yaşamını yitirmektedir. Bir başka deyişle dünyada her sekiz saniyede bir kişi sigaraya bağlı sağlık sorunlarından dolayı hayatını kaybetmektedir. Bu rakamlar sayesinde sigaranın hayatımıza maliyeti gözler önüne serilmektedir. Sağlık açısından yarattığı sorunların yanında kişilerin psikolojileri üzerinde de çeşitli etkilere sebep olduğundan sigara kullanım alışkanlığının önce bireysel daha sonrasında sosyo ekonomik ve çalışma hayatına yansımaları açısından daha iyi anlaşılması noktasında önemlidir.

Bu araştırma ile tüm sektörlerdeki çalışanlar ile görüşmek mümkün olmadığından örneklem olarak birçok sektörün bir arada faaliyet gösterdiği alışveriş merkezleri tercih edilmiştir. Araştırma örnekleminde, Sakarya ilinde bulunan yaklaşık 900 çalışanı olan bir AVM belirlenmiş olup, sigara kullanan ve kullanmayanların çalışmaları incelenecek ve çalışanların sigara kullanım alışkanlığının yönetici ve çalışanlar olmak üzere çalışma verimliliklerine etkisine dair sonuçlar elde edilecektir.

Araştırmanın Yöntemi: Bu çalışmada öncelikle bağımlılık, sigara bağımlılığı ve iş yaşamında verimlilik alanında yerli ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın uygulama bölümü için nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu alanda bilgi toplamak için yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya katılacak çalışan ve yöneticilerin belirlenmesinde kar topu yöntemi kullanılmıştır. Mülakat yapılan yönetici ve çalışanlara sigara kullanım alışkanlığının iş yaşamlarına etkileri anlamaya yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Mülakat sorularının başında demografik özellikleri içeren sorulara yer verilirken ilerleyen sorularda sigara kullanan ve kullanmayanlara yönelik sorular çeşitlenmektedir. Toplanan verilerin analizinde, avm deki mağazaların yöneticileri ve çalışanlarının vermiş oldukları cevaplara göre temalar oluşturularak, bu temaların analizinde ve yorumlanmasında Nvivo

programının 12. sürümü kullanılmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları: Alışveriş merkezi çalışanları ile yapılan bu çalışma, Sakarya ilinde bulunan bir avm ile sınırlı tutulmuştur. Verilen cevapların birbirlerini tekrarlaması nedeni ile 22 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat görüşmesi yapılmıştır. Aynı zamanda mülakatlar gözlem ile de desteklenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri 20 dakika ile otuz dakika arasında tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın İçeriği: Üç bölümden oluşan bu araştırmanın ilk bölümünde verimlilik ile ilgili kavramsal çerçeve çizilmekte, ikinci bölümde sigara kullanım alışkanlığının verimlilik üzerine etkileri ile ilgili literatürde rastlanan veriler yer almakta ve son bölümde de alan araştırması sonuçlarına yer verilmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, verimliliğin tarihçesi gelişimi, verimlilik ve verimlilik ile benzer kavramlar, verimliliğin önemi ve çeşitleri incelenmektedir. İkinci bölümde, öncelikle sigara bağımlılığı ile ilgili temel kavramlara yer verilmiş olup daha sonra sigara kullanımının hem sağlık hem de psikolojik açıdan olmak üzere bireysel etkileri, sosyo-ekonomik ve konunun özünü oluşturan işgücü ve işletme verimliliğine etkisi teorik olarak incelenmektedir. Araştırmanın son bölümünde ise, sigara kullanımının çalışanların verimliliğine etkisine yönelik alışveriş merkezindeki birçok sektörde faaliyet gösteren işletme çalışanları ile görüşme yapılarak bu araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: VERİMLİLİK İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Verimliliğin Tarihçesi ve Gelişimi

Verimlilik kavramı dünya tarihi açısından oldukça eski bir kavram olmakla birlikte verimlilik anlamında gelişmeler ve verimliliğin öneminin anlaşılması 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanmıştır. Tarihsel geçmişine bakılacak olursa; Fourastie bir çalışmasında verimlilik kavramının ilk kez bugünkü anlamına benzer bir anlamda 16. yüzyılda George Bauer 'in De Re Metallica adlı kitabında yer verdiği değinmiştir. 1776 yılında yazdığı makalesinde Francois Quesnay verimlilik kavramına yer vermiştir (Kayar,2012:40).

Yine aynı sene Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı kitabında verimlilik konusunu iş bölümü başlığı altında incelemiştir. Toplumların ihtiyaçları dikkate alınarak gerçekleştirilen üretim, teknoloji ve bilgide yapılacak gelişmelerle ilişkili olarak işbölümü ve uzmanlaşma gerektirmektedir. İşin alt dallara ayrılması ve işbölümü yapılması sayesinde çalışanların becerisinin artması, zaman tasarrufu sağlanması, uzmanlaşmanın ve üretim düzeyinin artması söz konusu olmakta ve bu durum verimliliği doğrudan etkilemektedir (Smith 'den çeviren Yunus ve Bakırcı,2017:23).

Smith, iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde piyasanın değer yaratması ve piyasanın genişlemesi ile verimlilik artışının oluşabileceğini savunurken, Marx ise üretim faktörlerinin kullanımı üzerine eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca emek faktörüne dikkat çekerek üretimdeki artışın toplumsal üretim biçiminden kapitalist üretim sistemine dönüştüğüne değinmiştir (Afşar ve Özyiğit,2017:245).

1793 yılında Eli Whitney ise işletmeler bazında ilk standardizasyon hareketini başlatmıştır. Üretim sürecinde kalifiye işçi gerektirmeyen, ürünleri oluşturan parçaların kolay ve hızlı değiştirilebilir az maliyetli olduğu, ürünlerin birbiri yerine kullanılabilen parçalardan oluştuğu bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem, zaman ve işgücü bakımından tasarruf sağlamış ve üretim sürecini hızlandırmıştır (Orman, Özel ve Irmak,2016:156). Whitney'in düşüncesi Henry Ford'un montaj hattı düşüncesinin gelişimine katkıda bulunmuş ve bugünkü verimlilik olgusuna benzer anlamlar içermektedir (Ramsay'den çeviren Yavuz,2008:16).

19. yüzyılın ilk zamanlarında Charles Babbage, Smith' in düşüncesi sadeleştirerek iş bölümü, uzmanlaşma, iş basitleştirme ve ödüllendirme yöntemleri ile üretkenliğin artırılması yönünde çalışmalar yapmıştır (Elmacı ve Çalık, 1999:366)

1883'te Litre, verimlilik kavramını üretme hassası olarak yorumlamıştır (Aydın,2014).

20. yüzyılın başlarında ise ABD' li bir mühendis olan Frederick Winslow Taylor karşımıza çıkmaktadır. Taylor, çıraklıktan mühendisliğe geçerek yeteneği ve çalışmaları ile modern yöntemlerden faydalanan ülkelerin gelişimine katkılar sağlamıştır (Özer,2014:3). Bilimsel yönetimin kurucusu kabul edilen Taylor, 1911 yılında yayınladığı Bilimsel Yönetimin İlkeleri adlı eserinde iş hayatındaki deneyimlerinden yararlanarak işgücünün daha verimli hale gelmesi için alternatifler geliştirmiştir. Önerilerin zeminini verimlilik sayesinde refaha kavuşulacağı fikri oluşturmaktadır. Taylor'a göre bilimsel yönetim ilkeleri temelinde üç temel prensibe bağlıdır. İlki gerçek bir yönetim biliminin geliştirilmesi yani zaman ölçümlerine dayanan hareket-zaman etütleri ile iş standartları belirlemek ve işçilere teşvik amacıyla parça başı ücret yönteminin uygulanması, ikincisi işçilerin bilimsel olarak seçilip yerleştirilmesi ve işçilerin güdülenmesi gerektiği, son olarak ise yönetim ile işçiler arasındaki iletişimin iyi olmasıdır. Bu prensipte hareket noktası insandır (Özer,2014:6). Taylor bir diğer deyişle üretimi ussallaştırarak verimliliği arttırmaya çalışmaktadır (Uğur,2015:6). Taylor'un bilimsel yönetim modeli üretim faktörlerini minimize etmeyi yani maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır. Ancak sadece maliyetlerin aşağı çekilmesi verimliliği arttırmak için tek başına yeterli olmamaktadır.

Bilimsel yönetim modeline benzer düşüncelere sahip bazı felsefecileri bu düşüncüyü geliştirerek çalışmalar yapmışlardır. Bu felsefecilerinden ilki Henry Lawrance Gantt 'tır. Gantt geliştirdiği Gantt Şeması ile işçilerin moralini yükseltmek için ücretler yerine ödül sisteminin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Felsefecilerden diğerleri ise Frank Gilbreth ve Lilian Gilbreth'dir. Eğitim ve iş planlaması üzerine araştırmalar yapan felsefeciler hareket etüdünü geliştirmek için de faaliyette bulunmuşlardır. Bir diğer çalışma ise, Elton Mayo ve çalışma arkadaşlarının 1930 'larda yaptığı Hawthorn araştırmalarıdır. Hawthorn deneyleri, üretim faaliyetlerinin psikolojik ve sosyolojik boyutlara dikkat çekerek davranışsal faktörlerin önemini vurgulamışlardır. Bu sayede iş tasarımı ve işçi motivasyonu konularında davranışsal değişimlere yol göstermişlerdir. 2. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bilim adamları ve düşünürlerin çalışmaları ile

Çalışma koşulları ve üretim modelleri oldukça etkilenerek yeni disiplinler oluşturulmuştur. Bu disiplinler farklı yöntemler ve modeller gerektirerek yeni bir üretim sürecinin başlamasını sağlamıştır. Savaş sonrası seri üretim ve farklı üretim şekillerinin oluşması ile tüketiciler algısı değişim göstermiştir. rn ve hizmetlerde farklılık arayan tüketiciler verimlilik yanında kalite anlayışının oluşmasına sebep olmuşlardır. İlk zamanlar kalite faktörü verimlilikten bağımsız işletme içinde geliştirilmesi gereken bir faktör gibi görünse de daha sonra birbirini tamamlayan kavramlar oldukları anlaşılmıştır (Ramsay'den eviren Yavuz,2008:16). Verimlilik artışının üretim maliyetlerinin yanında yukarıda sayılan bu faktörlerle birlikte işletmenin bir bütün olarak ele alınarak tüm üretim sürecini yenilemesi ve geliştirmesini ile mümkün olabileceği görülmektedir.

Dünya genelinde verimlilik kavramı daha önceki yıllara dayanırken Türkiye'de ilk defa 1923'te İzmir'de gerçekleştirilen İktisat Kongresi 'nde verimlilik konusuna yer verilmiştir. 1948'de ise Marshall Yardım Planı'nda verimlilik konusuna değinilmiştir. Daha sonra 1960'lı yıllarda Türkiye'nin de kurucu ye olarak katıldığı İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilatta verimliliğin önemli bir yere sahip olması Türkiye açısından da gelişmelerin yaşanmasında rol üstlenmiştir. Bu gelişmelerden biri de Milli Prodüktivite Merkezi'nin kuruluşudur (Kayar,2012:41). Milli Prodüktivite Merkezi'nin görevleri; ulusal ekonominin verimliliğini arttıracak ve ülkenin gelişmesini sağlayacak gerekli önlemleri almak, kamu ve özel ayırımı yapmadan işletme düzeyinde israfı önleyerek verimliği arttırma yöntemleri geliştirmek yaymak ve bu yöntemlerin uygulanmasını sağlamak, diğer işyerleri eğitim ğretim kurumları ve dünya çapında verimlilik üzerine uygulamalar yapan örgütler ile işbirliği yapmak ve kıyaslamalar gerçekleştirmek ve son olarak toplumda genel bir verimlilik bilinci oluşturmaktadır (www.tbmm.gov.tr). lke ekonomisinin geliştirilmesi bağlamında verimlilik kavramına Kalkınma Planlarında da yer verilmiştir.

1.2. Verimlilik Kavramı

Literatürde “productivity” veya “ productivite” olarak rastladığımız verimlilik kavramı 16.yy dan bu yana mikro ve makro düzeyde işletme, mühendislik, ekonometri gibi farklı disiplinler üzerinde büyük önem arz etmekte ve bu kavram için farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlara kısaca değinecek olunursa;

OECD grubuna göre makro düzeyde verimlilik; ekonomik hedefleri gerçekleştirmede kullanılan yöntemlerin duyarlılık ve etkinliğini ölçen bir kavramdır (Doğan,1987:20). Mikro düzeyde ise verimlilik çıktının kullanılan üretim faktörlerinden birine oranına eşittir şeklinde tanımlanmıştır. ILO'nun tanımında ise ürünler emek, sermaye, toprak ve müteşebbis gibi dört öğeden oluşmakta ve üretimin bu dört öğeye oranı verimlilik ölçüsünü vermektedir (Kayar,2012:32).

Avrupa Verimlilik Kuruluşu'na göre verimlilik her bir üretim faktörünün etkili kullanım derecesini ifade etmektedir. Japon Verimlilik Kuruluşu'na göre ise verimlilik, kaynakları etkin kullanmak üzere doğru işlerin doğru şekilde yapılmasını hedefleyen rasyonel bir yaşam biçimidir (Akal, 2005:45).

Günümüz işletmelerinde nitel olan verimlilik ölçülerine “verimli olabilme hali” denmektedir. Bu ölçüm ilk olarak değer ve uygunluk ölçümüdür. Daha sonra yeterlilik ve son olarak da ölçülen işin diğer unsurlara olan negatif etkisinin ölçümüdür (Sibson ,Çeviren Artan ve Artan,1991:71).

Verimlilik, ilk olarak toplumun yaşam kalitesini arttırmayı amaçlamaktadır. Bu hedefini toplumsal ve ekonomik anlamda yapacağı iyileştirmeler ile gerçekleştirebilir. Daha sonra üretim ile ilgili olarak ülke ve işletme düzeyinde kullanılan optimal kaynaklarla katma değer yaratmayı amaçlamaktadır. Verimlilik kavramı ülkenin gelişmesine olanak veren yoksulluktan kurtulma, istihdamın teşviki, insan hakları ve demokrasinin gelişmesi, çalışma standartlarının iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi konular ile etkileşim halinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle ülkelerin gelişme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün faaliyetlerinde çok önemli bir yere sahiptir. ILO açısından önemli olmasındaki neden yukarıda bahsedilen ekonomik ve toplumsal gelişmenin etkisiyle daha iyi bir işçi işveren ve hükümet ilişkisinin varlığının oluşmasına yönelik uzun dönemli stratejiler olmasıdır (Prokopenko,2004:11).

Verimlilik uluslararası boyutta genel manada önemli olduğu kadar ulusal ve işletme boyutunda da önemli olmaktadır. Tersten gidilecek olursa işletmelerin verimliliği ülke ekonomisini o da dünya genelinde verimliliğin oluşmasında önemli paya sahip olacaktır. İşletmelerde verimliliğin dört temel dayanağından bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki yönetim ve çalışanlar açısından verimlilik bilincinin oluşturulmasıdır. Daha sonra

belli dönemlerde verimliliğin ölçülmesi ve değerlendirilmesidir. Son olarak elde edilen verilerin ışığında verimliliğe engel olan faktörlerin tespit edilmesi ve verimliliği daha fazla geliştirmek için uygulanacak yol ve yöntemlerin belirlenmesidir (Çalık,2002:66). Üretim faktörlerinden emek faktörü bu gelişme sağlayacak belki de en önemli unsurdur. Verimliliği arttırmanın koşulu olarak insan kaynağının tam olarak kullanımı söz konusudur. Tam kullanım ifadesinden anlamı, bir işletmede verimliliğin yüksek bir seviyeye ulaşması için en uygun personel felsefesinin varlığı olduğu söylenmektedir. Bazı kaynaklarda da optimum kullanım olarak yer almaktadır. Her çalışan için işletmenin ve verimliliğin bir parçası olduğu bilincinin yerleşmesi tam kullanım ifadesinin yer bulmasında temel adımdır (Sibson'dan çeviren Artan ve Artan,1991:4). İnsan sosyal bir varlık olmasından dolayı insan kaynağının değerlendirilmesi aşamasında konuyu insanî boyutu ile ele almak gereklidir. İşletmelerde insan kaynağının verimlilik anlamında katkısı motivasyon ve etkililik ile mümkün olmaktadır. Buradaki motivasyon çalışanların sosyal gereksinimlerinin yönetim tarafından yerine getirilmesi ile motivasyonlarının arttırılması dolayısıyla çalışanın örgüt bağlılığının gerçekleşmesi söz konusudur. Etkililik ise, çalışanda olması gereken bilgi, beceri, kabiliyet gibi nitelikler ile işi gerçekleştirebilme durumu yani vasıflı işgücü olma durumudur. Konunun devamında da anlatılacağı üzere, etkililik kişinin sahip olduğu çalışma hayatında ona verilen görevi kaliteli ve doğru bir biçimde yerine getirmek amacıyla kullanması gereken değişkenlerin oluşturduğu toplam bir fonksiyon olarak ifade edilmektedir (Keklik,2016:45).

İşletmelerde verimlilik olgusu en küçük parçalara ayırarak ele alınırsa üretilen ürün ya da hizmetin iş ya da yöntem olarak üretim sürecini oluşturan her aşamada verimli olabilme durumunun gerçekleşmesi gerektiği görülmektedir. Öncelikle iş analizlerinin yapılarak üretim işlemini gerçekleştirecek tüm fonksiyonların sentezlenmesi, daha sonra yönetimin kontrolü sağlayarak üretim için gerekli olan tüm araçların sağlanması gerekli olmaktadır (Drucker'dan çeviren Dilber,1994:173). Burada Taylor'ın bilimsel yönetim anlayışındaki uyguladığı yöntemler ilk akla gelmektedir. Hareket ve zaman etütleri ile işlerin standartlaştırılması ve zamandan tasarruf sağlanmaktadır.

İşletmelerde verimlilik açısından işgücü faktörünün öneminin yanında işletmelerin teknolojiye yaptığı yatırımlar da büyük öneme sahiptir. Günümüz koşullarında seri üretimin büyük bir paya sahip olduğu üretim yöntemlerinde insan hatalarını en aza indiren teknolojik sistemlerin varlığı verimlilik artışı sağlamaktadır. Ayrıca teknolojinin

kullanımı zaman ve işgücü tasarrufu sağlayacağından kaynakların minimize edilmesi verimlilik artışını desteklemektedir. Fakat vasıflı işgücü olmadan gerçekleştirilen teknoloji yatırımının pek bir faydası olmamaktadır. İşletmenin hedeflerini gerçekleştirebilmesinin yolu işgücü ve teknolojinin uyumlu kullanılmasından geçmektedir (Keklik,2016:40). Genel anlamda işletme düzeyinde verimlilik artışı ürün ve hizmet üretim sürecinde kullanılan faktörlerin en uygun kombinasyonu ile gerçekleşmektedir.

1.3. Verimliliğe Yakın Kavramlar

İşletmeler ulusal ve uluslararası pazarda rakipleri ile kıyaslamalarda verimlilik ölçümlerine önem vermektedirler. Bu temel ölçüm yöntemine verdikleri öneme rağmen verimlilik kavramı hala karıştırılmaktadır. Bunun nedeni verimlilik kavramının ve verimlilik kavramı ile benzer bazı kavramların yeterince anlaşılamamış olması ve işletmelerin rekabet öğelerinin gün geçtikçe değişim göstermesidir. Önceleri verimlilik kavramının karşılığı olarak akla düşük maliyet-fiyat ilişkisi gelirken şimdilerde bu ikili ile birlikte müşteri-kalite-çalışanlar üçgeni yeni bir yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştır (Akal,2005:12). Verimlilik bu anlamda örgütsel performansın bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu anlayış çerçevesinde değerlendirilmesi beraberinde farklı ölçüm teknikleri ihtiyacını doğurmuştur. Bu gereksinimler verimlilik kavramının yanında verim, etkinlik, etkililik, performans, kârlılık, iktisadilik ve üretkenlik kavramlarını da gündeme getirmiştir.

1.3.1 Verim (Randıman)

İşletmelerin mevcut üretim kaynaklarından gerekli çıktı miktarına karşın beklenen üretim miktarının sağlanmasıdır (Keklik,2016:4). Diğer bir deyişle, üretim sürecinde üretim kaynaklarından yararlanma düzeyi olarak da belirtilebilir. Verim, benzer diğer kavram olan etkenlikte olduğu gibi işletmelerin girdileri ile kullanılan üretim faktörleri ile doğrudan ilgilidir. Verim ve verimlilik kavramları arasında doğrusal bir ilişki vardır. Birinin artışı beraberinde diğerinin artışına da sebep olmaktadır. Bu kavramları birbirinden ayıran bazı yönler vardır. Verim, işletmenin üretim faktörleri ile bu faktörlerin kullanılan bölümü arasındaki ilişkiyi irdeler, verimlilik ise üretim miktarı ile kullanılan üretim faktörleri arasındaki oranı yani üretim gücünü değerlendirir (Akal,2005:40). Ayrıca verim kavramını zaman ve mekan açısından değerlendirmek gerekirse; kısa

zaman birimleri ve küçük üretim birimleri için kullanılır. Örneğin atölyeler ve grup bazındaki üretim faaliyetlerinde verimden bahsederken işletme, ülke ve dünya geneli için verimlilik kavramı kullanılmaktadır. Ayrıca verim kavramının kaliteyi de kapsamasından dolayı gerçek randıman hesaplamasında kalite oranından da faydalanmak gerekecektir (Uğur,2013:32). Gerçek randıman hesaplaması şu şekildedir;

Gerçek Randıman= Teknik Randıman * Kalite Oranı

1.3.2. Etkinlik

Peter Drucker'a göre örgütsel alanda etkinlik, belirlenen amaçlara ulaşmak amacıyla işlerin doğru yapılması anlamına gelen, örgütsel performansın boyutlarından biridir. Etkenlik kavramı çalışma ve yeterlilik derecesi olarak da bilinmektedir (Kayar,2012:36). Etkenliğin bir başka tanımı ise; gerçekleşen performans önceden tanımlanmış olan gerçekleşmesi beklenen performans ile kıyaslandığında fiili performansın beklenen performansa yaklaşma derecesini gösterir (Yükçü ve Atağan,2009:3). Etkenlik oranının 1 in altında olması beklenen performansın gerçekleşmediği anlamına gelmektedir. Hedeflenen ,etkenlik oranının 1 değerine yaklaşmasıdır. Hedefin üzerindeki performansın ifadesi ise değer 1'i aşma durumunda söz konusudur (Baş ve Ayhan,1991,34). İşletmelerin geneli düşünüldüğünde etkinlik kavramının yerine çalışma derecesi kullanılmaktadır. Çalışma derecesi, işletmelerin mal ve hizmet üretme gücünü ne derece kullanabildiğini hesaplamaktadır (Uğur,2013:28).

Çalışma Derecesi = Fiili Kapasite / Pratik Kapasite

1.3.3. Etkililik

Etkenlik ve etkililik kavramı birbirine çok karıştırılan ve birbirleri yerine kullanılan iki kavram gibi görünse de literatürde farklılıklarını anlatan bir çok ifadeye rastlanmaktadır. Bu iki kavram iktisat ve işletme bazında farklı anlamlar taşımaktadırlar. Etkililik, gerçekleşmesi beklenen hedeflerin başarı derecesidir. İktisadi anlamda etkililik planlara ulaşmanın doğru işleri yapmanın bir ölçüsü iken, etkenlik ise işleri doğru yapabilme faaliyetinin bir ölçüsü olarak anılmaktadır (Kayar,2012:36).

Etkililik kavramı belli amaçlar doğrultusunda ulaşılacak hedef çıktısı, yönetimde iyileştirme ve işletmedeki üretim ve hizmeti etkileyen tüm kısıtların ortadan kaldırılmasıyla ideal potansiyel hedefe ulaşmayı da içermektedir (İleri,1999:18). Tüm bu

tanımlar ışığında; üretilecek çıktının da bir ölçüsü olan etkililik, amaçlarla uygunluğu ölçmektedir. Çıktılar sadece fiziksel değerlerle ölçülmemektedir. Örgütün ihtiyacına cevap veren hizmetler de bir çıktı olarak görülmektedir.

Örgütün etkililiğini planlamak ve değerlendirmek yönetimin görevlerdendir. Yönetim, örgütsel etkililiği gerçekleştirmek için gereken tüm koşullara uygun ölçütler hazırlamakta ve ihtiyaçları eşleştirmektedir. Farklı ihtiyaçları eşleştirmek adına iki tür etkililik ölçütü kullanılmaktadır. Bunlardan ilki; üretim etkililiğidir yani miktar bazında ölçüm değerini vermektedir. Diğeri ise; ekonomik etkililiktir ve kâr bazında bir değer ortaya koymaktadır (Yükçü ve Yatağan, 2009:3). Etkililik hesaplaması şu şekilde yapılmaktadır;

Etkililik = Gerçekleşen Çıktı / Planlanan Çıktı

1.3.4. Performans

Özellikle son zamanlarda sıkça duyduğumuz bir kavram olan performans; bireyin tutum, davranışları ve işle ilgili yetenekleri açısından örgütlerin başarısını etkilemektedir. Örgütlerin gerçekleştirdiği faaliyetlerin çıktısının nitel/nicel belirleyicisi olarak da görülmektedir (Akal Aktaran Keklik,2016:13). Performans ; bir işin önceden belirlenmiş kriterlere göre yerine getirilme düzeyi veya işgörenin bu işi gerçekleştirirken gösterdiği tutum ve davranışların bütünüdür (Bingöl,2016:373). Bir başka tanıma göre ise performans; bireysel ya da örgütsel anlamda önceden belirlenen periyotlar için oluşturulmuş hedefler ile gerçekleştirilen değerler arasındaki olabilirlik ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Keklik, 2016:13).

Performans, çalışanın gerçekleştirdiği faaliyetlerin sonucu olması dolayısıyla örgüt için büyük öneme sahiptir. Yani bir işgörenin örgüte bireysel olarak nitel ve nicel katkısı örgütün tamamını etkilemekte ve bu etkinin olumlu olması durumunda işletme verimliliği de etkilenmektedir (Çalık,2002:8).Bu etki performans ile verimliliğin ilişkisini ortaya çıkarmakta ve bununla birlikte performansın verimliliğin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle bireysel ve kurumsal bazda performans, verimliliğin dinamikleri arasında gösterilmektedir (Keklik,2016:13).

Performans çıktıları iş başarılarını doğurmaktadır. Verimliliğin arttırılmasındaki en önemli boyutlardan biri olan performansın arttırılması dolayısıyla onu da etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve onların da iyileştirilmesi en üst basamakta yer alan verimlilik

için büyük önem taşımaktadır. Başarılı iş sonuçları için yani performansın yükseltilebilmesi için kişisel faktör, liderlik faktörü, takım faktörü, sistem ve çevre faktörleri dikkate alınmaktadır.(Öztürk,2009:4).

Bireysel ve örgütsel anlamda etkililiği ve verimliliği arttırmak amacıyla Canman'ın geliştirdiği bir performans felsefesi bulunmaktadır. Bu felsefe, bireysel ve örgütsel hedefleri aynı paydada buluşturmayı, işgörenlere sorumluluk sahibi olmalarını sağlayacak yöntem geliştirmeyi, işgörenlere hem kendi faaliyetlerinde hem de yönetimde söz hakkı vermeyi, hedeflerin ve performansın ölçülmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesinde kılavuz olmayı, personelin değerlendirilme aşamasında hakkaniyet çerçevesinde davranmayı ve bu sürecin yönetimin içindeki önemini anlaşılmamasını kapsamaktadır (Çalık,2002:18).

İşletmelerin rekabet gücünü arttırmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak için yönetimde de bazı değişiklikler gerekmektedir. Yeni yönetim anlayışı yeni bir insan kaynakları modeli olarak performans yönetimini de zorunlu hale getirmektedir. Yönetimdeki bu evrim, hem çalışan hem de örgüt bakımından ürün ya da hizmet performansının örgütün uzun dönemli planları ve örgütün üstlendiği görevlerle bağlantılı olması dolayısıyla önem kazanmaktadır. Performans yönetiminin amacı; çalışanların performanslarının örgüt kültürüne uygun saptanması, değerlendirilmesi ve geri bildirimler sayesinde örgütsel etkinliğin sağlanmasıdır (Barutçugil,2002:126).

Performans kamu kesiminde hizmet, özel sektörde imalat yani üretim olarak farklılık göstermektedir.

1.3.5. Kârlılık

Kâr kavramının, çeşitli yönlerden tanımlanması işletmeler bakımından bir gerekliliktir. Çünkü kâr, finansman maliyetleri, vergi yasaları, finansal analizler, özkaynak değişimleri ve işletmelerin gerçekleştirdiği faaliyetlerin bir sonucu açısından farklılık göstermektedir (Sayılğan ve Gürdal,2004:117) .

Dar anlamda kâr, satış hasılatı ile maliyetler arasındaki artı değerdir (Akal,2005:48). İktisadi anlamda ise kâr, hasılat ile ürün maliyeti arasındaki olumlu fark olarak ifade edilebilir. Bir diğer deyişle kâr, üretim faktörlerinin tümünün organizasyonun risklerini ve giderlerini karşılama oranı olarak belirtilmektedir (Keklik,2016:11). Kârlılık ise; belli

bir hesap dönemindeki işletmenin öz sermayesindeki olumlu farkın yani hasılat ve maliyetler arasındaki farkın o hesap döneminde kullanılan sermayeye oranı olarak ifade edilmektedir (Kayar,2012:39).

Kâr göstergeleri, işletmelerin çok önemli başarı değerlendirme ölçütlerinden biridir. Fakat bu göstergeler işletme başarısını göstermede tek başına yeterli değildir. Yani kâr göstergeleri eşit olan iki işletmenin başarı düzeyinin de aynı olduğu söylenememektedir. Bu açıdan kâr göstergelerinin yanında kârlılık oranlarının hesaplanması da gerekmektedir. Kârlılık oranı bize işletmelerin yatırım, finansman ve risk düzeyi hesaplanarak oluşturulan sonuçlar açısından farklı veriler sunmaktır. Bu veriler doğrultusunda işletmenin başarısı nitelik kazanmaktadır (Sayılğan ve Gürdal,2004:118).

İşletme bilançolarının her aşamasında ortaya çıkan kârlar farklı kârlılık oranları ile hesaplanmaktadır. Bunlar;

Toplam Sermaye Kârlılığı (Ekonomik Kârlılık) = $Kâr / Toplam Sermaye$

Öz Sermaye Kârlılığı (Mali Kârlılık) = $Kâr / Öz Sermaye$

Net Üretim Kârlılığı (Satış Kârlılığı) = $Kâr / Satış Hasılatı$

Bu kârlılık göstergeleri % (yüzde) ile ifade edilmektedir (Uğur,2013:38).

İşletmelerin başarı ivmesindeki yani performans ve verimlilik göstergelerindeki artış işletme kârlılığı ile doğru orantılı olmaktadır (Işık, Engeloğlu ve Kılınç,2016:32). Verimlilik ve kârlılık ilişkisi ele alındığında, verimliliğin ürün ya da hizmetlerin maliyetinde önemli etkisi olduğundan kârlılık derecesi ile verimlilik oranı da birbirinden etkilenmektedir (Keklik,2016:11).

Kârlılık ve verimlilik kavramlarının benzer olarak kullanılması bazı eleştirilere de zemin oluşturmaktadır. Şöyle ki kâr ve kârlılığın örgütsel performans ölçütlerinden biri olarak görülmesi, işletmelerin uzun dönemli başarılar gösterdiği yanılgısına sebebiyet vermektedir. Kısa dönemde kâr elde etmeyi kolay bir başarı olarak gören işletmeler, sürdürülebilirlik açısından çok önemli olan yönetim faaliyetlerinden, kaliteden, yatırımlardan ve müşteri odaklı çalışmadan bir noktada geri kalacaklardır. Bu da uzun dönemli faaliyetlerin sonucu olarak görülen verimlilik anlayışına zarar verecektir (Akal,2005:63).

1.3.6. İktisadilik (Ekonomiklik)

İktisadilik, işletmelerin başarısını ve gelişimini gösteren önemli bir göstergedir. İşletmelerin kaynak kullanımında tutumluluk göstermesini anlamına da gelmektedir (Kayar,2012:39).

İktisadilik kavramı, işletmenin hasılatı ile bu hasılatı elde etmek için kullanılan ürün ve hizmetlerin maliyeti arasındaki oran olarak tanımlanmaktadır (Baş ve Artar, 1991:47). Tanımda anlatıldığı üzere hasılat kavramının net satış hasılatı bazında hesaplamaya katılması finansal analizler kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat maliyetler başlığı altında hangi girdilerin değerlendirileceği konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Bu konuda iki tür hesaplamadan söz edilmektedir. Bunlardan ilki sınai maliyet, diğeri ise ticari maliyettir. Ticari maliyet, toplam faktör verimliliği olarak da anılmaktadır. Burada esas olan maliyet unsuru, üretimde kullanılan tüm girdileri kapsamaktadır (Keklik, 2016:12).

İktisadilik kavramı işletmeler için önemli bir gösterge olmakla birlikte felsefi bir yaklaşım olarak değerlendirildiğinde bünyesinde çeşitli ilkeleri barındırmaktadır. Tutarlılık ve talebe dönüklük ilkesi bu ilkelerdendir. Tutarlılık kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bu ilke, üretim için azami hedefler ortaya koyan ençoklama ilkesi ve üretim için kullanılan kaynakların asgari seviyede tutulmasını hedefleyen enazlama ilkesinden oluşmaktadır. Bu iki ilkede önemli olan optimal seviyeyi yakalamaktır. Diğer bir ilke olan talebe dönük olma durumu ise, pazar durumunu dikkate alarak müşteri odaklı mal ve hizmet üretimi yapabilme ilkesidir (İleri,1996:80). İşletmelerde satış miktarının ve satış fiyatlarının artması ile maliyetlerin düşmesi durumunda iktisadiliğin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine iktisadiliğin artışı, satış fiyatının ve miktarının sabit kalması, maliyetlerin düşmesi durumunda da gerçekleşecektir.

İktisadilik ve verimlilik kavramları birbirlerine benzer kavramlar olarak görülmesine rağmen arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Verimlilik oranları hem fiziksel hem parasal olarak hesaplanabiliyor iken iktisadilik hesaplaması parasal olarak yapılmakta yani iktisadi değerlerin oranı olarak ifade edilmektedir. Verimlilik oranı sabit fiyat düzeyinde hesaplanırken, iktisadilik oranı cari fiyatlarla hesaplanmaktadır. Bir diğer ayrım ise, iktisadilik toplam hasılat üzerinden hesaplanır iken verimlilik üretilen tüm mal ve hizmet değerlerini kapsamaktadır. İktisadilik hesaplaması şu şekilde yapılmaktadır:

İktisadilik = Satış Hasılatı / Maliyetler = (Maliyetler + Kâr) / Maliyetler

İktisadilik = 1+ (Kâr / Maliyetler) olarak hesaplanır (Uğur,2013:35).

1.3.7. Üretkenlik

Üretkenlik, işletmelerin ürettiği ürün ve hizmet değerleri ile bu değerleri üretmek için kullanılan üretim faktörleri arasındaki oran olarak ifade edilmektedir. Bu oran çoğu zaman birim başına maliyet veya süre olarak hesaplanmaktadır. Üretkenliğin belli bir standartla kıyaslanması ile işletmelerin verimlilik düzeyi belirlenebilmektedir (Kayar,2012:8). Üretkenlik kavramı verimlilik ile karıştırılan bir kavramdır. Üretkenlik minimum giderle maksimum fayda amacı güderken verimlilik, üretkenliği de kapsamaktadır. Üretkenlik artışının verimlilik artışına sebep olduğu söylenebilir fakat bu artışı direkt üretkenliğe bağlamak yanlış olacaktır. Örneğin bir işletme üretim bir önceki döneme göre artış gösterebilir ancak yeterli satış yapılmadığında oluşan stok maliyetlerinden dolayı üretimdeki artış verimlilik düşüşüne neden olabilmektedir (Ergül,1999:289). Bu bağlamda verimli olmayan ürün ve hizmet üretimi diğer bir deyişle üretkenlik yüksek maliyetler anlamına gelmektedir. Verimlilik artışı için mal ve hizmet üretiminin kaliteli olması gerekmektedir. Kalite, üretim sürecinin her aşamasında ve yönetimin tüm fonksiyonlarında gerçekleştiğinde anlamlı olmaktadır. Genel manada verimlilik, çalışma yaşamının kalitesine gereken önemin verilmesi ile mümkün olmaktadır.

1.4. Verimliliğin Önemi

İşletmeler ürettikleri mal ve hizmetleri uluslararası ya da ulusal pazarlarda satabilmek için üretim faktörlerinin her birini diğer işletmelerden daha verimli kullanmaları gerekmektedir. Ancak bu şekilde sürdürülebilirlik sağlanabilmekte ve işletmeler rekabet gücü kazanabilmektedir. Aynı zamanda toplumların refah düzeylerinin yükseltilmesi ve ülkelerin ekonomik anlamda bağımsızlığını kazanabilmeleri üretim faktörlerini diğer ülkelere göre daha verimli kullanmaları ile sağlanabilmektedir.

1.4.1. Verimliliğin İşletmeler Açısından Önemi

Verimlilik işletmelerin başarı derecelerinin artmasında önem arz etmektedir. Küreselleşen dünyada coğrafi sınırların ortadan kalkarak dünyanın tek bir pazar haline gelmesi ile birlikte işletmelerin rekabet gücü de sürdürülebilir olmalarının tek koşulu

haline gelmektedir. Bundan dolayı işletmeler bu gücü koruma ya da artırma yoluna gitmektedirler. Rekabet gücü, işletmelerin ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesi yüksek, fiyatları düşük olmalı ve müşteri memnuniyetinin sağlanmış olma durumu olarak ifade edilmektedir (Verimlilik Raporu,2013:22).Bir başka tanıma göre ise rekabet gücü, işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tasarımı, işletmenin fiyatlandırma ve pazarlama politikaları bakımından benzer işletmeler ile mücadele yeteneğidir. Bryan (1994), rekabet gücünü işgücü verimliliğinden yola çıkarak rakip işletmelerden üstün olma durumu olarak tanımlamıştır. Khemani (1997) ise, rekabet gücünün verimlilik ile eş değer olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bu gücü işletme, sektör ve ulusal çapta toplam faktör verimliliğini arttırabilme durumu olarak da belirtmektedir. (Çivi,2001:23)

Yapılan tanımlardan hareketle işletmelerin öncelikle rekabet gücünü kullanabilmesi için işletmeler için en önemli ve değerli kaynak olan insan kaynağını diğer bir deyişle işgücünü işletme politikalarına uygun olarak yönlendirmeleri, hem çalışanlar hem de sermaye bakımından doğru yatırımlar yapmaları ve değişen teknolojiye ayak uydurmaları gerekmektedir.

İşletmelerin rekabet gücünü yakalayabilmelerinin üretim bağlamında değerlendirilmesi aşamasında ise, iki temel yoldan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki düşük maliyet diğeri ise ürün farklılaştırmadır. Düşük maliyet, birim başına üretilen ürün ve hizmet için kullanılan girdi hacminin azaltılması durumudur (Verimlilik Raporu,2004:22).Daha düşük maliyet, üretim artışı ve aynı zamanda daha fazla kâr marjı anlamına gelmektedir (Akal,2005:48). İşletmenin yer aldığı endüstri bazında, birim üretim maliyetindeki azalmalar ve dolayısıyla işletmenin verimliliğin artışı sebebi ile işletme kârlılık oranı endüstri ortalamasının üstüne çıkmaktadır (Doğan,1987:38). İşletmeler maliyetlerin azaltılmasından elde ettikleri kâr farklarını ücret ve fiyatlandırma politikalarıyla çalışanlar ve müşterilerle paylaşmıyorlarsa işletme açısından avantajlı bir durum söz konusu olacaktır. İkinci yol ise işletmelerin ürün farklılaştırmasıdır. Ürün farklılaştırma, işletmenin bulunduğu pazarda ürün ve hizmetlerinde farklı tasarımlar uygulaması, rakiplerine göre alternatifler geliştirmesi ve ürün skalasını geliştirmesi anlamına gelmektedir.

Ünlü ABD’li teorisyen Michael Porter da rekabet gücünü yakalayabilmek için bu iki faktör üzerinde durarak işletmelerin nispi pazar paylarını arttırmalarının ancak bu şekilde mümkün olacağını belirtmektedir. (Kayar,2012:48).Bu iki fonksiyonda da önemli olan

verimlilik artışına olanak sağlayarak işletmeleri ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir pozisyona getirmektedir.

Kârlılık ve verimlilik ölçüleri aynı veriyi sunuyormuş gibi görünse de kârlılık işletmelerin stok seviyelerinden, fiyat artışlarından ve çevre şartlarından etkilendiği için verimlilik ölçümü işletmeler açısından daha somut ölçüm yapmaktadır. Ayrıca kârlılığı değerlendirmeye alabilmek için bazı analizlerden geçirdikten sonra veri olarak kullanmak gerekmektedir (İleri,1999:21).

Verimliliğin işletmeler açısından bir diğer önemi ise işletme yönetimine getirdiği faydalar olarak belirtilmektedir. Verimlilik işletmelerin önemli bir başarı göstergesi olduğundan verimlilik analizleri işletmelerin etkin bir denetim aracı olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Doğan,1987:39). Verimlilik göstergeleri işletmelerinin rakiplerine kıyasla pazardaki konumu ve düzeyi hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgiler işletmelere reel bir kıyaslama olanağı sunmaktadır. Verimliliği baz alarak yapılan mukayeseler ile işletme çıktıları hakkında daha faydalı verilere ulaşılmaktadır (İleri,1999:22).

Konuya işletmeler bazında bakıldığında genel anlamda verimliliğin önemini benimsemiş, kârlılığı yüksek, kaliteli bir üretim sürecinden geçen işletmeler tüketiciler, rakipler, tedarikçiler ve diğer işletmeler açısından saygınlık kazanmaktadır.

1.4.2. Verimliliğin Ülke Ekonomisi Açısından Önemi

Bir ülke ekonomisi için en önemli temel kavram verimlilik kavramıdır. Çünkü o ülkedeki işgücü ile üretim süreci arasında güçlü bir etkileşim vardır. Üretim faktörlerinden olan emeğin üretkenliği ortak bir ekonomi terimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde ülkelerin artık değer elde etmesi yani kârlılık durumuna geçmeleri verimlilik kavramıyla bütünleşik olarak ele alınmaktadır.(Suiçmez,2015:3).

Verimlilik ölçümü işletmeler açısından önemli olduğu kadar ulusal ve dünya ekonomisi bakımından da büyük önem arz etmektedir. Kaynakların sınırlı olduğu düşünüldüğünde verimliliğin artması ülke bazında faydalı gelişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler ekonomi boyutunda olduğu kadar toplumsal refah düzeyinde de hissedilmektedir (Kayar,2012:44). Makroekonomik anlamda ve toplumsal kalkınma anlamında sorunlara çözümler üretmesi ulusal çapta önemin anlaşılmasını sağlamıştır. Ülke ekonomisinde verimli olabilmek için ilk olarak üretim girdilerinden olan emek

faktörünün arttırılması gerekmektedir (Suiçmez, 2016). Bu bağlamda üretim faktörlerinden diğerlerini de bu sürece dâhil ederek toplam faktör verimliliğini hızlı bir şekilde geliştirmek gereklidir. Hesaplanan verimlilik değeri ülke ekonomisi bakımından birçok gösterge sunmaktadır. İlk olarak üretim miktarının belirlenmesi ve uluslararası kıyaslamalar bakımından bize önemli veriler sunmaktadır. Ülkede üretilen toplam ürün ve hizmeti nicel olarak bilmek ve ülke olarak üye olunan ya da olunacak ekonomik topluluklarda yer alma kritiği yapmada avantaj sağlamaktadır (Doğan,1987:34). Ülkeler arası bu karşılaştırmalarda en çok kullanılan ölçü kişi başına oluşturulan değerdir (Kobu,1998:593). Bir başka deyişle nüfus başına düşen milli gelirden bahsetmek mümkün olmaktadır. Burada milli prodüktivite formülünden hareketle bir değerlendirme yapılmaktadır (Zaim,1997:291). Verimlilik değeri ülkenin yatırım ve gelir politikalarının oluşturulması esnasında kullanılan ülke kaynaklarındaki durumun tespitine de olanak vermektedir (Kayar,2012:44). Üretim faktörlerinden birinde olan herhangi bir sorun daha büyümeden zamanında çözülebilir ve verimlilik ekonomisinde bir azalış olmadan kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün olmaktadır. Aksi takdirde verimlilik azalışının maliyetleri yükseltici etkisi kelebek etkisi yaratacaktır. Sermayeden kârlılığa, fiyat dengesinden kaynak israfına kadar tüm süreç bu etkinin bir parçası olacaktır. Ekonomik kalkınma planlanması ve analiz bu bağlamda önemli olmaktadır.

Verimliliğin ülke ekonomisi açısından bir diğer önemi ise üretim miktarları ve sektörel anlamda analizler yapılarak ülkenin rekabet ve pazarlama gücünü ortaya çıkarmaktadır (Doğan,1987:35). Ülkeler ürettiği ürün ve hizmetlerin maliyetlerinde herhangi bir düşüş yakalayamıyorsa ve rakiplerine bir üstünlük gösteremiyorsa uluslararası pazarda imajı zedelenek ve gücünü kaybedecektir. Bu nedenle verimlilik kapsamındaki çeşitli ölçümlerle bu güç tespit edilmekte ve gücü arttıracak faaliyetler ile ülke ekonomisine katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca geniş çapta üretimin gerçekleştiği bir ekonomide ölçek ekonomisinin uygulanması sayesinde maliyetlerdeki düşüşlerden dolayı az gelişmiş ülkelere kıyasla üstünlük gerçekleşmektedir (Ünal,1983:436).

Ülkelerin verimlilik düzeyi ile toplum refahı ve yaşam standartlarının düzeyi, diğer bir boyut olan ücretler, fiyatlar ve maliyetler dengesi ile etkileşim içinde olması verimlilik kavramının ülke çapında ekonomik analizin yapılmasında önemli olmaktadır. Verimlilik düzeyinin, ülkenin ekonomisine katkı sağlarken enflasyona sebep olmaması da önemlidir (İleri,1996:96). Çünkü verimlilik düzeyinde bir artış sağlanmadan üretim faktörlerinden

olan işgücüne ödenen ücretlerde ve ürünlerin fiyatlarında gerçekleşen artışlar maliyetlerin yükselmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda maliyet enflasyonu ortaya çıkmaktadır (Doğan,1987:35). Tam tersi düşünülecek olursa rekabet gücüne sahip, çeşitli ölçümler yoluyla analizler gerçekleştirip doğru yatırımlar yapan enflasyon oranı düşen ülkeler verimliliğin de artması sayesinde istikrarlı bir ekonomik kalkınma gerçekleştireceklerdir. Düşük enflasyon hem işsizliğin azalması hem de halkın refah düzeyinin artması gibi olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Verimlilik düzeyinin ulusal ekonomi bakımından bir diğer önemi, istihdam düzeyi üzerindeki etkisidir (Ramsay' den çeviren Yavuz,2008:31). Verimlilik artırma çabalarının uygun istihdam politikaları ve diğer politikalarla uyum içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Ülkelerin işgücü piyasasına müdahalede bulunarak uyguladığı politikalar sayesinde istihdam düzeyinde değişimler meydana gelmektedir. Bu politikalar işsizlikle mücadelede uygulanan pasif politikalar ve işverenleri istihdam oluşturmaya teşvik eden aktif politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Yiğit,2017:38). Burada esas olan işgücü kalitesinin işletmeler ve ülkeler açısından hayati bir unsur olduğu ve ancak insan faktörüne verilen değer sonucu verimlilikte artış meydana gelebileceğidir. İstihdam düzeyi, ücretler ve teknoloji kullanımı ülke ekonomisi ile ilişkilidir. Örneğin yeni teknoloji kullanımı ile niteliksiz insan gücüne ihtiyaç azalmakta bunun yerine vasıflı insan gücü önem kazanmaktadır. Teknoloji kullanımı bu bağlamda istihdam düzeyini etkilemektedir. Aynı zamanda üretim faktörlerinden biri olan emeğin aldığı ücret düzeyinin hayat standartlarına etkisi de verimlilik üzerinde belirleyicilik oluşturmaktadır. Fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamayan işgücünden daha fazla üretim beklemek doğru olmayacaktır. İşgücü verimliliği burada toplam verimliliği de etkileyecektir.

Ülke çapında gerçekleşen verimlilik artışının ücretlere etkisinin boyutu, o ülkenin gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Konuya bir de sermaye ve teknoloji açısından bakılırsa, teknoloji düzeyi ve sermayeye yapılan yatırımlar üretim kapasitesini belirlediği için bu yatırımların ücretlere yansması da kaçınılmaz olmaktadır (Ünal,1983:437). Ayrıca ücretler kapsamında, işletmeler verimlilik artışının sebep olduğu maliyet tasarruflarının karşılığını, işgörenler ve müşterilerle dengeli paylaştıklarında da verimliliğin olumlu etkisi ülke düzeyinde hissedilecektir (Kahya ve Karaböcek,2004:3).

Genel manada, ulusal çapta oluşturulan sanayi ve kalkınma planları ile uyumlu sosyo-ekonomik sorunlara çözüm önerileri geliştirebilen verimlilik politikaları sayesinde makro düzeyde fayda sağlanabilmektedir (Avder,2007).

Verimlilik düzeyindeki artışlar devletin, işverenlerin ve çalışanların ortak bir zeminde buluşup ülke genelinde toplumsal refahın gelişmesi, yaşam ve çalışma kalitesinin artması için kullandıkları stratejilerdendir (Verimlilik Raporu,2003:21).

1.4.3. Verimliliğin Dünya Ekonomisi Açısından Önemi

İnsanlar varoluşların bu yana doğal çevre ve doğal kaynakların kullanımında bilinçsiz davranmış, kaynakları büyük ölçüde azaltmış, ekosistemdeki dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Kaynakların kıtlığı bağlamında hızlı nüfus artışı ile birlikte dünya sorunları gittikçe içinden çıkılmaz bir hal almakta ve doğa kendini yenileyememektedir. Bu sorunların çözümü ise bilgi ve bilinç eksikliğinden dolayı bir hayli zorlaşmaktadır (Demirkaya, 2016:2).

Dünya ekonomisi, iklim değişiklikleri, doğal çevre ve ekosistemdeki bozulmalar, hızlı nüfus artışı, göç, eğitim, sağlık, insan hakları, açlık yoksulluk ve su, enerji kıtlığı, sanayi ve tarım kaynaklı sorunlar gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır (Aydın,2016). Bu sorunlar yerellikten çıkarak tüm insanlığı ve dünyayı etkiler hale gelmektedir. Uluslararası alanlarda etkili olmaya başlayan sorunlar bütün dünyayı zorlayıcı bir ivme gösterdiğinden dolayı dünya genelinde tedbirler anlamında tartışmalar yapılmaktadır.

Dünyamızın kaynaklarının yenilenememesinden dolayı insanlığın geleceği tehdit altına girmektedir. Bu tehdit unsurunu yok edecek ya da en aza indirecek kalıcı çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Çözümler kapsamında öncelikle dünya vatandaşı olarak bilinçli davranmak, ülke genelinde ortak bir paydada buluşabilmek ve uluslararası çeşitli işbirlikleri gerçekleştirilmelidir (Demirkaya,2016:7)

Çözüm için önerilen bir başka yol ise sorunların çok yönlü sistem yaklaşımı ile ele alınması gerektiğidir. Bu yaklaşımda ilk olarak birey faktörü yer almaktadır. Bireylerin toplumu etkileyebilecek tutum ve davranışlar gösterebilmesi başka bir deyişle farkındalıkların oluşturulması bu sistemin başarısı için ilk şart olmaktadır. Sistem yaklaşımında bir üst faktör ise sosyo-politik sorunların çözümü ile gerçekleşmektedir. Daha önce de değinildiği gibi ülkelerin uluslararası platformda uyguladıkları işbirlikleri

ve küresel bir pazar haline gelen dünyamızda çeşitli ekonomik uyum süreçleriyle sosyo-politik sorunlara çözüm yolları gerçekleştirilmektedir. Bir diğer faktör ise hızlı nüfus artışı için gerekli önlemlerin alınması gerektiğidir. Dünya ekonomisi sorunlarıyla doğrudan ilişkili olan ülke ekonomisinin yeni yatırımlarla uygun teknolojilerle geliştirilmesi ve üretim artışının sağlanması bir diğer faktörü oluşturmaktadır. Sistemin tamamlayıcı faktörü olan ekolojik dengenin korunması ve kıt olan kaynakların verimli kullanılması sayesinde sistem yaklaşımı dünya ekonomisinin gelişmesinde anahtar rol üstlenmektedir (Doğan, 1987:33).

Gelişmiş ülkeler için verimlilik düzeyleri dünya ekonomisinde daha geniş bir pazar payına sahip olmak ya da mevcut paylarını korumak adına büyük önem taşımaktadır. Verimlilik düzeylerinin geliştirilmesi ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişmeler ile desteklenmesi ve verimlilik algısının tüm dünyada oluşması konunun öneminin kavranmasına yardımcı olacaktır (İleri,1996:95).

1.5. Verimlilik Çeşitleri

İşletmelerde ürün ve hizmet üretim süreçlerindeki girdi ve çıktı bileşimlerinin çeşitli olmasından dolayı farklı ölçüm tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu teknikler toplam verimlilik, kısmî verimlilik, toplam faktör verimliliği, katma değer verimliliği, ortalama verimlilik ve marjinal verimlilik olarak sıralanabilir (Uğur,2013:41). Sınıflandırılan bu göstergeler, üretim sürecinde kullanılan girdilerin yani üretim faktörlerinin teknik ve ekonomik performanslarını baz alarak ölçümler yapmaktadır. Verimlilik ölçüm teknikleri yöntemi de iki şekilde olabilmektedir. Bunlardan ilki fiziksel, diğeri ise parasal ölçüm yöntemleridir. Öncelikle fiziksel ve parasal verimlilik oranlarının tanımı şöyledir;

1.5.1. Fiziksel Verimlilik Oranları

Verimlilik ölçümünün miktar bakımından yapılması durumudur. İşletmelerde ölçümü yapılacak girdilerin çeşitliliği söz konusu olduğunda fiziksel olarak bir ölçüm gerçekleştirmek zor olmaktadır (Yükçü ve Atağan, 2009:5). Bu nedenle fiziksel ölçüm oranları genellikle kısmî verimlilik ölçümleri yapılırken ya da küçük atölye kapsamındaki ölçümlerde kullanıldığında sağlıklı veriye ulaşılmaktadır (Akal,2005:197).

1.5.2. Parasal Verimlilik Oranları

Verimlilik ölçümünde pay ve paydada yer alan değer parasal cinsten ifade edilmiş ise bu oran parasal verimlilik oranı olarak belirtilmektedir (ekodialog.com). Bir başka deyişle değer oranı olan ölçüm bazı zorluklara rağmen en sık kullanılan güvenilir, hesaplanma kolaylığı olan bir ölçüm yöntemidir (Yükçü ve Atağan, 2009:5).

Verimlilik oranları hesaplanırken üretim sürecindeki ürün çeşitliliği ve ürünlerin kalitesi açısından bazı durumlarda fiziksel ölçüm yeterli bilgi verememekte onun yerine oran hesaplarında sıklıkla parasal ölçüm yöntemi kullanılmaktadır (Kahya ve Karaböcek,2004:3).

1.5.3. Kısmî Verimlilik

İşletme ve ülke ekonomilerinin üretim kapasitesi belirlenirken bu üretim sürecine katkı sağlayan üretim faktörlerinin niceliği ve niteliği belirleyici olmaktadır. Kullanılan üretim faktörlerinin seviyesini ölçmek için ise kısmî verimlilik oranları kullanılmaktadır.

Kısmî verimlilik oranı, toplam çıktının üretim esnasında kullanılan üretim faktörlerinden yalnızca birine oranı olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte üretime doğrudan katkısı olan faktörün katkı oranı hesaplanmaktadır (Saraçoğlu ve Suiçmez,2006:19). Bir başka tanıma göre ise, toplam çıktının belli bir girdi kalemine oranı olarak belirtilmektedir (Kayar,2012:60).

1.5.4. İşgücü Verimliliği

Verimlilik ölçümü yaparken hangi ölçüm yönteminin kullanılması gerektiği kullanım amacına göre farklılık göstermektedir. Örneğin eğer amaç işgücü açısından bir değere ulaşmaksa işgücü verimlilik ölçümü kullanılmaktadır (Yükçü ve Atağan,2009:5).Kısmî verimlilik oranı, toplam çıktının ilişkilendirildiği girdi faktörüne göre hesaplamada en çok kullanılan işgücü verimliliği ve sermaye verimliliği olarak ayrılmaktadır. İşletmelerde işgücü verimliliğinin sık kullanılmasının nedenleri arasında emek faktörü girdisinin fazla oluşu ve katma değer yaratılmasında işgücünün doğrudan ilişkili olması gibi etmenler yer almaktadır (İleri,1999:19).

İşgücü verimliliği kavramının altında yatan anlam, minimum işgücü ile maksimum üretim çıktısı elde etmek olarak ifade edilebilir. Buradaki işgücünün nitelikli, üretken ve

kaliteli oluğu üretim kalitesinde de belirleyici olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında verimlilik ilkesi, işgücünün fiziksel ve zihinsel gücünü maksimum seviyede kullanarak bu seviyenin devamlılığını zorunlu kılmaktadır (Sabuncuoğlu,2016:21).

İşgücü verimlilik oranı, üretim sürecine katkı sağlayan işgörenlerin performanslarını, bu performanslardaki düşüş ve artışları ve aynı zamanda işletmelerin rekabet gücünü gösteren bir orandır. İşgücü verimliliğinde ya da işgücü miktarında oluşan bir artış Gayri Safi Milli Hasılayı doğrudan etkileyeceği için işgücü verimliliği önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Ayrıca emek verimliliği, reel ücretler ile arasındaki etkileşimden dolayı da önemli görülmektedir (Saraçoğlu ve Suiçmez,2006:19). Örneğin sendikalar aracılığıyla toplu pazarlıklar ile elde edilen reel ücret artışları işgücünü motive edici özelliği sayesinde katma değer oluşmakta ve bu katma değer işgücü verimliliğini olumlu olarak etkilemektedir. Bu örnek nezdinde oluşturulabilecek ve işgücü verimliliğine etki edebilecek çeşitli etkenlerden bahsetmek mümkündür.

İşgücü verimliliği ölçümünde iki farklı fiziksel ölçüm yöntemi kullanılarak hesaplama yapılabilir. İlki üretim faktörlerinden olan emek faktörünün sayısı bakımından yapılan ölçümdür. Üretim sürecinde yer alan her bir bireye düşen üretim miktarı cinsinden bir hesaplama yapılmaktadır. Diğerisi ise, üretim faktörlerinden olan emek faktörünün çalıştığı süre bakımından yapılan ölçümdür. İşgücü- saat ölçümü çalışılan saat başına gerçekleşen üretim miktarını ölçmektedir. İşletmelerde yer alan işgücü sayısının mevcut kaynaklarda hali hazırda yer alıyor olması belirtilen ilk ölçüm yönteminin uygulanmasını daha kolay hale getirmektedir. Fakat işgücü sayısı ile ölçüm gerçekleştirilirken işgücünün demografik özellikleri de dikkate alınmalıdır. İkinci fiziksel ölçüm yönteminde ise, hesaplama sadece işgücü saati baz alınarak yapılmakta yani işgücünün çalışmadan sayılmayan dinlenme, iş geciktirme, grev gibi durumlar değerlendirmeye alınmamaktadır (Kahya ve Karaböcek,2004:3).

1.5.5. Sermaye Verimliliği

Ülkelerin ekonomi politikaları belirlenirken baz alınan verimlilik göstergelerinden kolaylığı bakımından tercih edilen işgücü verimliliğinin yanı sıra sermaye verimliliği ölçümü de sıklıkla yapılmaktadır. Sermaye verimliliği işgücü verimliliğine göre daha anlamlı ve güvenilir sonuçlar vermektedir (Bölükbaş,2011).

Sermaye verimlilik oranı üretim sonunda elde edilen çıktının girdi olarak kullanılan üretim faktörlerinden sermayeye oranı olarak hesaplanmaktadır (Kayar,2012:60). Sermaye kapsamına işletmenin üretim faaliyetlerinin devam etmesi için kullanılan ve kısa zamanda paraya dönüşme imkanı olan varlıklar dahil edilmektedir. Yani sermaye, işletmenin dönen varlıklarından kısa dönemli yabancı kaynakların çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Kendirli ve Konak,2014:2)

Sermaye verimliliği, oluşturulan reel katma değer in işletmenin sermaye stokuna bölünmesi ile bulunmaktadır. Bu oran üretim sürecinde üretim faktörlerinden olan sermayenin katkısının düzeyini göstermektedir (Saraçoğlu ve Suiçmez,2006:23).

1.5.6. Toplam Faktör Verimliliği

Toplam verimlilik adı ile de anılan toplam faktör verimliliği, belli bir dönem sonunda elde edilen çıktı miktarının bu süreçte kullanılan üretim faktörlerinin tümüne oranı olarak ifade edilebilir (Doğan,1987:22). Daha genel bir ifade ile işletmenin bütünü kapsamında performansların ölçümü yani tüm girdi ve çıktıları birlikte değerlendiren bir verimlilik oranıdır (Yükçü ve Atağan,2009:5).

Bir başka tanımda ise, ülke ekonomisi kapsamında verimlilik düzeyinin ekonominin üretim potansiyelini etkilemedeki gücü göz önüne alındığında, ekonominin etkinliğinde meydana gelen bir değişimin üretim sürecinde kullanılan tüm üretim faktörlerindeki değişmelerin ölçülmesi ile yani toplam faktör verimliliği ile açıklanabilirliğidir (Bölükbaş,2011).

Toplam faktör verimliliği ile işgücü ve sermaye verimliliğinin yanı sıra üretim faktörlerinin diğer bileşenlerinin de dâhil edilerek oluşturulan verimlilik analizi Solow' un büyüme modeli ile ortaya çıkmıştır. Bu büyüme modelinde fiziksel sermaye, işgücü, bilgi ya da teknoloji ve işgücü etkinliği olan dört değişken üzerinde durulmaktadır (Aslan ve Yılmaz,2015:21). Büyüme modeli, bir ekonomide sermaye stoğunda büyüme, işgücündeki büyüme ve teknolojiadaki gelişmelerin etkileşim halinde oldukları ve bu faktörlerdeki bir değişimin ülke ekonomisinin verimliliğini etkileme seviyesini göstermektedir.

Üretim faktörlerinden işgücünü faktörünün yanında diğer kaynakların yoğun kullanımı da söz konusu olduğu durumlarda kısmî verimlilik yerine tüm girdilerin dikkate alınması

yani toplam faktör verimliliğinin hesaplanması daha uygun olacaktır (İleri,1999:19). Toplam faktör verimliliği oranı işletmelerin etkinliğini gösteren en iyi göstergeler olarak bilinmektedir (Kahya ve Polat,2007:246)

1.5.7. Katma Değer Verimliliği

Verimlilik hesaplamasında üretim faktörlerinden hammadde ya da malzemelerin dışarıdan temin edilirken doğrudan satış fiyatlarının dikkate alınarak hesaplama yapıldığında bu ürünler satılan işletmelerin kârlarını da barındırdığı için işletmeler için yanıltıcı bir sonuç ortaya çıkabilir. Bu hesaplamalardaki hataları gidermek amacıyla katma değer hesaplaması yapılmaktadır.

Katma değer, bir ürünün satış fiyatından o ürünü üretirken farklı işletmelerden temin edilen ilk madde, malzeme ve dışarıdan sağlayan hizmetlerin düşürülmesinden sonra ortaya çıkan değer olarak ifade edilmektedir. Bir başka deyişle çıktı ile girdi arasındaki farka eşittir (Güneş, Togay ve Güneş,2015:99).

Ücretler, kâr, faiz ve kira gibi değerlerin oluşmasında kullanılan üretim faktörlerinin maliyeti ile katma değer oranlandığında katma değer verimliliğine ulaşılmaktadır (Uğur,2013:47). Bu oranın sonucunun yüksek olması işletmenin üretim gücünü göstermektedir.

1.5.8. Ortalama Verimlilik

Belirli bir dönemdeki toplam çıktının yine aynı dönemde bu çıktıyı oluşturmak oluşturmak için kullanılan üretim faktörlerinin toplamına oranı ortalama verimlilik olarak ifade edilmektedir (Kayar,2012:59). İşletmedeki verimlilik hesabı toplamalar bakımından yapılırsa ortalama verimlilik oranına ulaşılmaktadır (İleri,1999:20)

1.5.9. Marjinal Verimlilik

Belirli bir dönemde toplam çıktıda oluşan değer artışının yine aynı dönemde kullanılan girdilerdeki değer artışına oranı marjinal verimlilik olarak ifade edilmektedir (Kayar,2012:59).

Marjinal verimlilik teorisi, üretim süreci sonunda ortaya çıkan ürün ve üretim faktörleri açısından türdeşliği savunan ve tam rekabet piyasası şartlarında geçerli olan bir teoridir (Lopcu, Kaytancı ve Ateş, 2010:100).

İşletmeler daha çok ilave işgücü ihtiyacını belirlemek amacı ile bu verimlilik ölçüsünü kullanmaktadır. Emegın marjinal verimliliği bir işletmede üretim faktörlerinden olan emek faktörüne katılacak yeni işgücünün toplam üretimdeki oluşturduğu değişim olarak ifade edilmektedir.

Verimlilik, işletmenin amaçları doğrultusunda üretim sürecinin her aşamasında ölçülebilmektedir. Verimlilik ölçümleri işletme çapında olabildiği gibi bir işkolu, ülke ekonomisi ve dünya ekonomisi açısından da yapılabilmektedir (İleri, 1999:20).

İşletme düzeyinde verimlilik ölçümü mikro açıdan hem miktar hem kıymet üzerinden bir hesaplama yapılması anlamına gelmektedir. İşkolu düzeyinde verimlilik ölçümü, belli bir dönemde oluşturulan katma değer ve kıymet verimliliği olarak ölçülmektedir. Ülke ekonomisi açısından hesaplanan verimlilik ise makro verimlilik olarak ifade edilmekte ve ülkenin gelişim düzeyini göstermektedir. Ülke bakımından yaşanan genel bir verimlilik artışı milli gelir artışı anlamına gelmektedir. Ülke ekonomisi açısından yapılan verimlilik ölçümü ise kıymet üzerinden yapılmaktadır (Zaim,1997:291).

Hem ülke hem de işletmeler düzeyindeki politikalar açısından verimlilik önemli bir konudur. Ticari işletmelerin tümünün kuruluş amaçları kurumsal hedeflerini gerçekleştirmektir. Bu işletmelerin en temel hedeflerini ilgilendiren konular arasında da kârlılık, verimlilik, müşteri memnuniyeti ve işletmelerin sürdürülebilirliği yer almaktadır.

Genelde verimlilik denildiğinde işgücü verimliliği akla gelmektedir. Emek ağırlıklı olan hizmet sektöründe de verimliliğe etki eden işgücü girdisini, işgücü sayısı ya da işgücü sayısının zaman cinsinden değeri anlaşılmaktadır. Zaman, stoklanması ve biriktirilmesi mümkün olmayan, üretilemeyen, yenilenemeyen, herkes için eşit olan bir unsurdur. Bu nedenle zaman işletmeler açısından stratejik değeri yüksek bir kavramdır. Zamanın çalışanlar tarafından iyi kullanımı verimliliği olumlu yönde etkileyeceğinden zamanı iş içi ve iş dışı faaliyetler arasında dengelemek gerekmektedir.

Verimlilik kaynakların ürüne dönüşebilirlik düzeyini yansıtmaktadır. Bu dönüşüm ürün ve hizmet olarak gerçekleşebilmektedir. Ürün bazında sayısal bir ölçümden bahsetmek mümkünken, hizmet sektöründe verimliliği etkileyen girdi değişkenlerinin çoğunu gözlemek, gözlenirse bile bunları sayılarla ifade etmek güçtür (Uğur ve Kutlu,2010:101). Bu nedenle yetkinlikler ve verimlilik dinamikleri için davranışsal göstergelerin

değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada geçen yetkinlikler gözlemlenebilir davranışların veya davranışsal göstergelerin toplamıdır (Keçecioğlu ve Erkal,2013:5).

Araştırmanın konusu olan sigara verimlilik ilişkisinin değerlendirilebilmesi bakımından sigara kullanan çalışanların öz eleştirileri, sigara kullanmayan çalışanların ve yöneticilerin çalışanlarını gözlemlemesi davranışsal gösterge sayılabilmektedir. Davranışsal göstergelerin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi temalar yardımıyla olmaktadır (Keçecioğlu ve Erkal,2013:5). Bu bağlamda çalışanların sigara alışkanlığının işgücü verimliliği ve işletme verimliliğine etkisi çalışanların yetkinlikleri, hizmet kalitesi, zaman kullanımı, motivasyonları gibi davranışsal göstergelerden yola çıkarak analiz edilmektedir.

BÖLÜM 2: SİGARA KULLANIMININ VERİMLİLİK ÜZERİNE ETKİSİ

Sigara alışkanlığının bireysel ve toplumsal zararlarını anlayabilmek için öncelikle bağımlılık ile ilgili kavramların açık bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle bölümde bu kavramlara yer verilmektedir. Daha sonra sigaranın tarihçesi ve içeriğinden bahsedilerek bireysel, toplumsal ve çalışma hayatı üzerine etkileri anlatılmaktadır.

2.1. Bağımlılık

Belli bir maddenin kullanılması sonucu ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel uyarılar sebebiyle bu maddenin devamlı ve sık aralıklar ile tekrar alınma durumudur (Demir, 1997:31).

Bir başka tanıma göre ise bağımlılık, kişinin kullandığı bir maddeyi bırakma bilincinin olmasına ve bırakmayı denemesine karşın bu maddeyi kullanmaktan vazgeçememesi, hatta daha fazla kullanmayı isteme durumu olarak ifade edilebilir (Ögel ve Erol, 2005:24). Bu tanımlardan yola çıkarak kullanılan maddenin hem ruhsal hem de fizikî açıdan kişide davranış ve tutum değişikliği oluşturması söz konusudur. Genel anlamda keyif ve hoşluk uyarıları vermekte bu madde bulunamadığında ya da kullanılamadığında kişide olumsuz davranışlara yol açmaktadır.

2.1.1.Fizyolojik Bağımlılık

Kullanılan bir maddenin belli bir sürede tekrar kullanılamaması ya da kullanım miktarında bir azalma meydana gelmesi durumunda vücudun verdiği fiziksel tepkilerdir (Uluutku,1987:26).

Fizyolojik bağımlılıkta kişide nöro hormonal dengenin bozulması sonucu fiziksel fonksiyonlarda değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu fonksiyon bozukluklarının seviyesinde kullanılan madde belirleyici olmaktadır (Arı,1991:58).

2.1.2.Psikolojik Bağımlılık

Kullanılan maddenin olumsuz sonuçlarına karşın kişinin bu maddeye karşı aşırı arzu hissetmesi ve bu maddeye ihtiyaç duyma halidir (Uluutku,1987:27). Bu ihtiyaç durumunda kişi, kullanmaktan keyif aldığı maddeye ulaşmak için çaba sarf etmekte ve bu maddenin kullanılamama durumunda huzursuzluk, gerginlik gibi psikolojik belirtiler göstermektedir (Arı,1991:57).

2.1.3.Dijital Bağımlılık

Diğer madde bağımlılıklarında olduğu gibi kişinin teknolojiyi sürekli, sık ve ölçsüz kullanması ve bu teknolojik ürünü kullanamadığında yaşadığı yoksunluk hali olarak ifade edilmektedir (www.yesilay.org.tr).

2.2.Madde Bağımlılığı

Kullanan kişiye keyif ve hoşluk veren maddenin fiziksel ve zihinsel bakımdan olumsuz etkilerine rağmen, kişinin bu maddeyi kullanmaya devam etmesi ve bu maddeyi kullanma isteğinden vazgeçememe durumudur (Buğdaycı,2008:15).

Bir başka tanıma göre ise madde bağımlılığı; kişinin madde kullanımından doğan ruhsal ve fiziksel etkiler ve bu etkileri azaltmak ya da yok etmek üzere madde kullanımına belli aralıklarla devam edilmesi durumudur (İkinci ve Akdur,2013:1).

Sigara bağımlılığı yakın zamanlara kadar ayrı bir bağımlılık türü olarak ele alınırken fakat son zamanlarda sigara bağımlılığı, madde bağımlılığı türleri arasında yer almaktadır. Madde bağımlılığı türü olarak sayılmasındaki sebep bağımlılığın taşıdığı çeşitli ölçütleri barındırmaktadır. Bu ölçütler; madde azaltıldığında ya da madde alımı durdurulduğunda hem fiziksel hem ruhsal yoksunluk belirtilerinin belirmesi ve bu belirtilere rağmen madde kullanımına devam edilmesi, kullanılan maddeyi temin için ve bu maddeyi bırakmak için çaba gösterilmesi, madde kullanımından dolayı kişinin hem sosyal hem de özel yaşamından geri kalması, son olarak da planlandığından daha yüksek dozda madde kullanımına devam edilmesidir. Bu ölçütlerden üçü kişinin bağımlı olduğunu söylemek için yeterli olacaktır (Buğdaycı,2008:15).

Sigara, ulaşılmasının, taşınmasının kolay ve kullanılmasının yasal olmasından dolayı bilinen en yaygın bağımlılık türüdür. Sigara bağımlılığında, sigaranın içinde barındırdığı nikotin sebebi ile diğer bağımlılık yapan zararlı maddelerden daha kolay ve hızlı bağımlı olma durumu söz konusu olmaktadır. Ayrıca sigara bağımlılığı alkol esrar eroin gibi madde bağımlılıkları için bir adım olarak görülmektedir (Dilbaz ve Apaydın,2002:74).

2.3.Alışkanlık

Kişilerin çevrelerinden etkilenecek farklı davranışlar sergilemesi ve bu davranışları tekrarlama durumudur. Bu davranışlar kişiye fayda sağlıyorsa faydalı alışkanlık, kişiye

zarar veriyorsa zararlı alışkanlık olarak nitelendirilmektedir (Koç ve diğerleri,2017:231). Sigara, alkol, esrar, eroin, kokain gibi alışkanlıklar kötü alışkanlıklara dahil edilmektedir. Bu alışkanlıklar zamanla bağımlılık boyutuna ulaşmaktadır. Alışkanlıkta kişinin iradesi söz konusuysen bağımlılıkta hakimiyet zorlaşmaktadır.

2.4.Yoksunluk

Madde kullanımının uzun süreler devam etmesinden sonra bu maddenin bırakılması ile beliren fiziksel ve psikik durumlardır. Bu belirtilerin seviyesi kişinin kullandığı maddeye göre değişiklik göstermektedir (Ögel ve Erol,2005:23).

Sigarada yoksunluk durumu ise, içilen sigaranın arkasından gelen 24 saat içinde kendini göstermektedir. Bu durum, psikolojik olarak stres, depresyon, baş ağrısı, dikkat dağınıklığı, huzursuzluk, sinirlilik hali, unutkanlık, iştah artışı gibi hallere sebep olurken fiziksel olarak da bulantı, ishal, hazımsızlık gibi etkiler yapmaktadır (Demir,1997:33). Psikolojik ve fiziksel belirtiler son içilen sigaradan iki saat sonra başlayıp iki gün içerisinde artarak devam etmektedir. Bu etkilerin görülmesi ve artması kullanılan maddeye olduğu göre olduğu kadar kişinin kişisel özelliklerine göre de değişim göstermektedir (Kamışlı ve diğerleri,2008:16). Sigara yani nikotin yoksunluğundan söz edebilmek için yukarıda sayılan belirtilerden en az dördünün gerçekleşiyor olması gerekmektedir (Özden,1992:121).

2.5. Zehirlenme

Madde kullanımında ortaya çıkan psikolojik ve ruhsal bozukluklar olarak tanımlanmaktadır (Ögel ve Erol,2005:23). Daha genel bir ifade ile kişide meydana gelen bozuklukların yüksek seviyede olması durumunda zehirlenme gerçekleşmektedir.

2.6. Tolerans

Kullanılan maddenin miktarında herhangi bir değişim olmamasına rağmen kişinin kullandığı maddeden aynı etkiyi görmemesi ve bundan dolayı kullanılan madde miktarında artış olması durumudur (Ögel ve diğerleri,1998:9). Dar bir tanım yapılacak olursa tolerans, kişinin kullandığı maddenin miktarını arttırmasıdır. Örneğin, günde tek sigara kullanan bir kişinin giderek bu sayıyı arttırarak günde bir pakete çıkarmasıdır (Ögel ve Erol,2005:23).

2.7. Nikotin Bağımlılığı

Sigarada bulunan tütün nikotin, katran, kanserojen madde ve karbonmonoksit gibi maddeler içermektedir. Nikotin tütünün içinde yer alan en aktif maddedir (Özden,1992:119). Ayrıca nikotin psikoaktif özellikler taşımakta ve bu bağımlılığın oluşmasında sorumlu olmaktadır (Karahan ve Koç,2005:116).

Nikotin beyin ve merkezi sinir sisteminde yarattığı uyarıcı etkilerin yanında birçok hormon ve kaslar üzerinde de etki yaratmaktadır. Merkezi sinir sisteminde yarattığı etki kişide uyanık kalma, rahatlama, hoşluk hissi oluşturmakta ve bu etkiler kişilerin sigara bağımlısı olmalarını pekiştirmektedir (Kamışlı ve diğerleri,2008:7). Sigara kullanımı sırasında dumanın içe çekimi, kokusu ve solunum yollarında yaptığı etki de bağımlılığın oluşmasında etkindir (Demir,1997:33). Ayrıca psikolojik ve fiziksel tatminin dışında sigara içme esnasında yapılan eylemler ve sırası kişilerde istem dışı bir rutin oluşturmaktadır (Arı,1991:49). Sigara bağımlılığı kişide fiziksel yönden büyük sağlık sorunlarına yol açmasının yanında kişiyi ruhsal anlamda gerginlik ve kaygıyı yatıştırıcı etkisinin olduğu yanılıgısına düşürmektedir. Kişi yaşadığı anlık rahatlama sayesinde böylece günlük yaşamda karşılaştığı her sıkıntıda sigara kullanımına başvurmakta ve bu davranış kişiyi bağımlı olmaya itmektedir (Karahan ve Koç,2005:116). Nikotin bağımlılığında sigara kullanım miktarı arttıkça fiziksel bağımlılığın da arttığı psikolojik bağımlılığın geride kaldığı söylenmektedir (Akvardar ve diğ.,2012:192).

Nikotin bağımlılığı diğer zararlı madde bağımlılıkları ile kıyaslandığında içeriği sebebiyle drog sıralamasında dışarda kalmakta ve nikotin bağımlılığına tabacomanie de denilmektedir (Arı,1991:57).

2.8. Dünya’da ve Türkiye’de Tütünün ve Sigaranın Tarihçesi

Tütün bitkisinin tarihçesi Kristof Kolomb’un 1492 ‘de Uzak Doğu’da Çin ve Japonya’ya ulaştığını sandığı fakat Küba adasının doğusundaki kıyıda yerlilerle karşılaşmasına dayanmaktadır. Burada yaşayan yerliler burun deliklerine soktukları bitki sarmalarını ateşlemekte ve çıkan dumanı içlerine çekmektedirler (Uluutku,1987:140). Yerlilerin gemideki tayfalara ikramı sayesinde Yeni Dünya tütünle tanışmıştır. 16. Yüzyılın ortalarına doğru tütün tohumları İspanya, Portekiz ve Fransa’ya başta denizciler olmak üzere çeşitli yollarla yayılmıştır (Kırımlı,2003:537). Tütün bitkisinin tohumlarının Paris’e taşınmasıyla kraliçenin bu bitkiyi solumasından sonra baş ağrılarınin geçmesi

tütün bitkisinin yararlı olduğuna dair bir algı oluşturmuştur. Tütün bitkisinin yaraları iyileştirici özelliği olduğunu ve bazı hastalıklara iyi geldiği yönündeki söylentiler tütün endüstrisinin doğmasına zemin oluşturmuştur. Daha sonra İngiltere, Hollanda, Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'da da tütün bitkisinin tohumu yayılmıştır. Fakat İngiltere'de bu bitki şifa amacıyla değil keyif için kullanılmıştır. Tütün endüstrisi her alanda olduğu gibi öncelikle ABD' de gelişmiştir. İlk zamanlar şark tütünü kullanılırken daha sonraları ABD'nin büyük yapraklı tütün yetiştirip piyasaya sürmesi ile endüstrideki konumunu geliştirmiştir (Barış,1997:2). Tütün, önceleri bitki halinde sarılarak, çubukta ya da pipoda olmak üzere değişik biçimlerde kullanılırken daha sonra özel üretilen kağıtlara sarılarak sigara halinde kullanılmaya başlanmıştır. Sigara endüstrisinin olduğu yıllarda sigara elle sarılırken daha sonra pratikliği, kolay taşınabilirliği ve ekonomik oluşu nedeniyle hazır sigara üretimine geçilmiştir (Arı,1991:35). Dünya'da sigara fabrikası ilk olarak 1865 yılında İngiltere'de kurularak hazır sigara üretimine başlanmıştır. 1939 ve 1951 yıllarında sigara üretimi çeşitlendirilerek seri üretim yapılmıştır (Kırımlı,2003:538).

Tütün bitkisinin Osmanlı'ya ilk tanıtılması ise 17.yy'da yine denizciler tarafından İstanbul ve İzmir'e getirilmesi ile olmuştur. Bitkinin Anadolu'ya yayılması ile bazı şehirlerde tütün üretimi yapılmaya başlanmıştır. Fakat tütün kullanımının yol açtığı zararlar sebebiyle IV. Murat tütün kullanımına yönelik önlemler almasına rağmen başarısız olmuştur. 17.yy sonunda tütün üretimine izin verilmesi ile giderek yaygınlaşan tütün kullanımı tütün üretimini de arttırmış ve Türkiye'de ilk olarak 1895'te Fransız Reji şirketiyle anlaşarak İstanbul, İzmir ve Samsun illerinde sigara fabrikası kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Fransız Reji şirketiyle olan anlaşma sona ererek Tekel kurulmuştur. Türkiye'de üretilen ve kullanılan tütün şark tipi tütün olup genelde Ege, Karadeniz ve Marmara bölgesinde yetiştirilmektedir. Bu tütün genelde Virginia adı verilen geniş yapraklı tütünle karıştırılıp farklı ülkeler tarafından da üretimi yapılmaktadır. Ayrıca 1984'te çıkan yasa ile üretilen bu sigaralar Tekel tarafından ithal edilmeye başlanmıştır (Barış,1997:8).

Tütün ve sigara kullanan kişiler ile ilgili yapılan birçok bilimsel araştırma sonucu sigaranın fizyolojik, psikolojik ve toplumsal etkileri ortaya çıkmaktadır. Bu etkilere rağmen toplumun bilinçsiz olması, reklam ve medyanın özendirici davranışları nedeniyle sigara kullanma alışkanlığı artarak bağımlılık halini almaktadır. Türkiye'de sigara ile

ilgili yapılan bazı araştırmalara göre de nüfusun artış oranı ile bağlantılı olarak sigara kullanım oranı da hızla artmaktadır (Kırımlı,2003:538).

1999 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye, sigara bağımlılığında Dünya çapında dördüncü olmuştur (Türk,1999:83). Sigara kullanımını bıraktırmaya yönelik Dünya Sağlık rgt'nün bilinçlendirme çalışmaları, tedbir, yönetmelik ve kanunlara ek olarak genel anlamda yapılan reklam, vergilerin arttırılması, promosyon ve sponsorlukların yasaklanması ve bıraktırma programları gibi çalışmalar sayesinde kullanım oranlarında bir duraklama yaşanmış fakat son yıllarda bu oran yine artış göstermiştir (www.bbc.com,2018).

2017 yılında OECD tarafından Health at a Glance raporuna göre 2015 yılına ait Türkiye'de sigara içen yetişkin oranı %27.3 ile Dünya genelinde en yüksek oranlara sahip ülkeler arasında yer almaktadır (OECD Indicators,2017). 2018 yılında yapılan bir çalışmada 2016 verilerine göre bu oran % 26.5 e düşmektedir. Yine bu çalışmaya göre Türkiye'de 14.5 milyon yetişkin ile 252 bin ocuk tütün ürünü tüketmekte ve bu bağlamda her yıl 83.100 kişi sigaraya bağlı sebeplerden dolayı hayatını kaybetmektedir (www.bbc.com,2018). Dünyada ise her sekiz saniyede bir kişi bu bağımlılığın neden olduğu sorunlar yüzünden hayatını kaybetmektedir. Sigara bağımlılığı Türkiye'de ve Dünya'da giderek artmasına rağmen en önlenebilir ölüm nedeni sayılmaktadır (Kamışlı ve diğerleri,2005:30).

2.9.Sigaranın İçeriği

Sigara tütün bitkisinin yapraklarının kurutularak özel bir kağıda sarılmasıyla oluşmaktadır. Sigaranın dumanında ise birçok sayıda kimyevi ve zararlı madde bulunmaktadır. Fakat bunlardan dördü en bilinen ve en zararlı olanlarıdır. Bunlar; nikotin, katran, karbon monoksit ve kanserojen maddelerdir (zyazıcı,2012:123).

Nikotin, kimyasal olarak piridin ve metilpiridin gibi maddelerin birleşiminden oluşmaktadır. Toksik bir madde olmakla birlikte güçlü bir zehir olduğu da bilimsel araştırmalarda kanıtlanmıştır. Tıpta herhangi bir kullanım yeri bulunmayan nikotin alışkanlık yapan bir özelliğe sahiptir. Kurutulmuş bir tütün yaprağındaki nikotin oranı %5-8 civarı iken, normal bir sigarada 20 mg civarında nikotin bulunmaktadır (Arı,1991:21). İki paket sigarada 100-120 mg civarında nikotin bulunmaktadır. Eğer bu miktarda nikotin bir insanın vücudundaki bir damardan verilecek olursa kişinin ölümüne

sebebi olabilmektedir. Günde iki paket sigara kullanan kişilerin ölmemesinin sebebi iki paket sigaranın ardarda kullanılmaması ve kullanım esnasında sigaranın yanma durumudur (Özyazıcı,2012:124).Sigara kullanım esnasında tütün yanarak nikotin bir kısmı dumana karışmakta bir kısmı ise yanmasından dolayı farklı zararlı maddelere dönüşmektedir. Bu nedenle bir adet sigara kullanımında vücutta kalan nikotin miktarı 1-2.5 mg arasında olmaktadır (Arı,1991:21).

Sigara kullanım esnasında salınan dumandaki nikotin beyne ulaşma hızı 30 saniyeden daha kısa sürmektedir (Arı,1991:21). Nikotin sinir sistemini uyarak vücudu harekete edici özelliği vardır (Uluutku,1987:137). Ayrıca kan basıncı ve nabızda bir artış oluşturmakta buna bağlı olarak kalp ve damar sisteminde rahatsızlıklar meydana getirmektedir. Bu rahatsızlıklar dışında nikotin sindirim, solunum ve dolaşım sistemini de olumsuz etkilemektedir (Fındık,1997:19). Nikotin maddesinin Rem uykusunda da biz azaltma meydana getirdiği, kişilerde bilinç, konsantrasyon ve algı bozuklukları oluşturduğu yapılan bilimsel araştırmalarda kanıtlanmıştır (Bilici,2012:190).

Katran irritan madde olarak bilinmektedir. Sigara dumanında bulunan bir diğer zehirli madde olan katranın doğrudan solunum yollarına etkisi söz konusudur. Akciğerlerde bulunan hava kanallarındaki daralmalar ve bronşların içindeki mukozanın bozulması katranın tahrişinden kaynaklanmaktadır (Uluutku,1987:138).

Sigara dumanındaki bir diğer zararlı madde ise karbonmonoksittir. Gaz halinde bulunmakta ve tütünün tam yanmaması durumunda açığa çıkmaktadır. Bir adet sigara dumanında % 2-6 oranında karbonmonoksit gazı bulunmaktadır. Bu zehirli gaz, kanda bulunan vücut hücrelerinin oksijeni kullanmasını engellemektedir (Fındık,1997:19). Sigara kullanan kişilerin kandaki oksijen oranı %2,5-15 arasında azaldığı için beyine yeterli oksijen gitmemektedir. Bu nedenle beyin doğrudan etkilenmekte düşünme, karar verme gibi bilinçsel faaliyetlerde bozukluklara sebebiyet vermekte, organların beslenmesi bozulmakta, görme ve işitme rahatsızlıkları oluşabilmektedir (Özyazıcı,2012:126).

Sigara dumanında ayrıca içinde birçok partikül bulunduran kanserojen madde bulunmaktadır. Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde ve bilimsel çalışmalarda partikül ve gaz fazından maddelerin organ kanserlerine yol açtığı görülmektedir (Fındık,1997:19). Bu partiküllerden aromatik hidrokarbonlar, nitrosamin ve radyoaktif maddeler kanserojen

maddelerin en önemlilerindendir. Bunlardan bazıları kanseri başlatmakta bazıları ise kanseri hızlandırmaktadır. Sigaranın dolayısıyla tütünün neden olduğu kanser türleri tütünün kullanım biçimine göre de değişiklik gösterebilir. Örneğin tütünü pipoda kullananlar ya da cikletini çiğneyen kişilerde ağız ve ağız içi kanserleri, tütünü sigara olarak kullananlarda ise daha çok akciğer ya da diğer organlara sıçrayan kanser tipleri görülmektedir (Shehu,1997:24).

2.10.Sigara İçme Nedenleri

Tütün kullanma nedenleri ile ilgili çeşitli kuramlar ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki alışkanlıktır. Sigara kullanan kişiler bu maddenin fizyolojik ve psikolojik bir gereksinim olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca bu gereksinimler dışında kişilerin toplu bir ortamda sigarayı kullanım esnasında birbiri ardına zevkle yaptıkları bilinçsiz hareketlerin de alışkanlığın bir parçası olduğu savunulmaktadır (Arı,1991:49). Yani kişiler çevrelerinden etkilenerken ya da çeşitli nedenlerden dolayı davranışlarını tekrar ederler. Bu davranışlar zamanla alışkanlığa daha sonra bağımlılığa dönüşmektedir. Kişiler bu alışkanlığın oluşmasında nikotini sorumlu tutmaktadırlar (Bilici,2012:192).

Diğer bir kuram ise kişilerin tütün ya da sigara kullanımının yol açtığı fiziksel, psikolojik ve toplumsal açıdan olumsuz etkilerini bilerek yine de sigara kullanımına devam etmeleri, bu davranışın kendi seçimleri olduklarını savunmalarıdır. Bir başka kuram ise kişilerin düşük benliğinden kaynaklanan, kişilerin yeni arayışlara başladığı, kendini bulmaya çalıştığı durumlarda ortaya çıkan davranışların sonuçları olduğudur (Bilici,2012:192). Kişilik ile ilgili olan bu davranışlar kişinin kendinden nefret etmesi, öz benliğinden kaçması iç dünyası ile bağlantısını kesmek için çaba sarf etmesine bu nedenle madde kullanma eğiliminde olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kişilik özelliklerinden kaynaklanan bu kurama göre dıştan denetimli kişilerin daha çabuk bağımlı olabildikleri irade kontrolü sağlayamadıkları belirtilmektedir (Buğdaycı,2008:35).

Kişiler psikolojik bir destek olması amacıyla da sigara kullanmaktadırlar. Yani içinde bulundukları ruhsal durumu absorbe etmek, duygularını davranışlarına yansıtmamak için gölgeleyici olarak sigaraya sarılabilirler. Bazen de sigara kullanımı Pavlov'un şartlandırılmış refleks deneyine benzemektedir. Bir başka deyişle bazı hareketler peşinden sigara kullanımını getirmektedir. Örneğin kişilerin yemek sonrası ya da kahve yanında sigara kullanımı tekrar edilen davranışlar olduğunda istemsizce psikolojik olarak

bir şartlanma oluşmakta ve bu davranışın sergilenmesi ile birlikte sigara kullanımı gerçekleşmektedir (Arı,1991:51).

Ailedeki bireylerin sigara kullanıp kullanmadıkları da kişilerin sigara bağımlısı olmalarında önemli bir faktördür (Buğdaycı,2008:35).

2.11.Yasal Düzenlemeler

Tütün tüm dünyada bağımlılık yapan maddelerin üst sıralarında yer almakta, en önlenebilir hastalık ve ölüm nedeni olarak bilinmektedir. Tütün kullanan kişiye olduğu kadar dumanına maruz kalan kişiye de sağlık sorunları yaşatmaktadır. Bu bağlamda tütün kişinin kendisine, çevresine ve ülkesine yansıyan büyük zararlar oluşturmaktadır (www.hsgm.saglik.gov.tr,2018:3). Hem bireye hem de topluma olan olumsuz etkilerinden dolayı insan sağlığının korunması bakımından çeşitli önlemlerin alınması kaçınılmaz olmaktadır.

4207 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda değişiklik yapan 5727 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun, TBMM’de 3.1.2008 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanunla beraber kapalı mekânlarda tütün ürünlerinin tüketilmesi yasaklanmıştır. Kanunun amacı toplumdaki bireyleri ve bizden sonraki nesilleri tütün ve tütün mamullerinin olumsuz etkilerinden korumak, bu mamulleri özendiricisi, tanıtıcı ve yönlendirici faaliyetleri azaltmak ve yasaklamak ve tüm topluma temiz hava alma özgürlüğü tanımak şeklindedir. 4207 sayılı kanun ile 5727 sayılı kanun arasındaki fark ise herkesin temiz hava almasına olanak tanımak olarak ifade edilebilir (<http://www.ssuk.org.tr>).

Dünya Sağlık Örgütü’nün vergilerin arttırılması, toplu yaşam alanlarının dumsız hava sahası olarak belirlenmesi, sigara reklam, promosyon ve sponsorluklarının yasaklanması, sigara kutularına uyarılar konulması ve sigara programları gibi çalışmalarını sayesinde dünya genelinde son 10 yılda sigara kullanım oranı % 24.73 ten %22.18 e düşmüştür. Bu oran Türkiye’de ise % 30 civarında seyretmektedir (www.haberturk.com).

2018-2023 tütün kontrolü strateji belgesi ve eylem planında sigara kullanımını azaltmak ve farkındalığı arttırmak adına çeşitli yol haritaları belirlenmiştir. Bunlar tütün ürünlerinin içerikleri ve zararları konusunda tüm toplumu kapsayacak şekilde bilinçlendirme faaliyetleri, tütün ürünlerindeki vergilerin arttırılmasının yanında tütün ve

tütün ürünlerinin üretim ithalat satış ve sunumundan gelir elde edenlerin ödeyecekleri vergilerin de attırılması, dumansız hava sahası kapsamının genişletilmesi, reklam promosyon ve sponsorluğun önlenmesi, ulaşılabilirliğin azaltılması adına yasa dışı ticaretle mücadele ve denetim faaliyetlerinin arttırılmasıdır (TKS Belgesi ve Eylem Planı,2018:4).

Çalışma hayatında sigara kullanımına bağlı olarak hem kullanan kişilerin ve işletmenin zarar görmemesi hem de pasif içiciliğin önlenmesi adına sigara içilmesinin sınırlandırılması için işyerlerinde sigarasızlık politikaları uygulanmaktadır. Bu kısıtlanma sigarasız işyerleri ve sigara içme alanları olarak iki tür politika ile gerçekleştirilmektedir. Sigarasız işyeri uygulamasında işletmeye ait alanlarda ve araçlarda sigara kullanımının tamamen içilmemesi durumudur. Bazı durumlarda bu alanlara işletmeye ait bahçe de eklenebilmekte ve sigara kullanan kişilerin bahçenin de dışına çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Sigarasız işyeri politikası sigara kullanan çalışanların sigara alışkanlıkları ile ilgili davranış değişikliği sonucunda uygulanmaktadır. Sigara içme alanları politikasında ise işyerlerinde sigara için bazı özel alanların belirlenmesi ve o alanların dışında sigara içilmesinin yasak olması durumudur. Özel alanların ayrılması diğer politikaya kıyasla sigara kullanan çalışanlar tarafından daha uygulanabilir gözükmektedir (Bilir,2008:10).

2.12.Sigara Kullanımının Etkileri

Sigara alışkanlığının bireysel, sosyo-ekonomik etkilerinin yanında çalışma hayatına da birçok etkisi vardır. Bu genel başlık altında sigaranın tüm etkileri detaylı anlatılmaktadır.

2.12.1.Sigara Kullanımının Bireysel Etkileri

Sigara alışkanlığına bağlı olarak oluşan solunum, dolaşım sistemleri rahatsızlıkları gibi çeşitli sağlık sorunları fizyolojik, depresyon, ruh sağlığı gibi rahatsızlıklar da psikolojik etkilerini oluşturmaktadır. Bu başlık altında sigaranın fizyolojik ve psikolojik etkileri detaylı olarak anlatılmaktadır.

2.12.1.1.Sigara Kullanımının Fizyolojik ve Psikolojik Etkileri

Dünyada hastalıklara ve ölüme yol açan etkenlerin başında tütün ve tütün ürünleri gelmektedir. Tütün yılda 5,4 milyon kişinin akciğer kanseri, kalp hastalıkları ve diğer hastalıklar nedeniyle ölümüne sebep olmaktadır. Sigara vücudun hemen hemen her

organına zarar vermektedir ve birçok hastalığın sebebidir (Erdem,2014:4). Sigaranın fiziksel etkilerinin yanında ruhsal sağlık sorunları ile de ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Kamışlı ve diğerleri,2008:7).

2.12.1.1.1.Sigara Kullanımının Sağlığa Olan Etkileri

Her yıl dünyada 5 milyon civarında kişi sigaraya bağlı gelişen nedenlerden dolayı yaşamını yitirmektedir (Bilir ve Yıldız,2008:7). Bir başka deyişle dünyada her sekiz saniyede bir kişi sigaraya bağlı sağlık sorunlarından dolayı ölmektedir (Kutlu ve diğerleri,2005:30). Türkiye’de ise her yıl seksen bin civarında hayat bu sebeple son bulmaktadır. OECD verilerine göre 2018 yılında 14.5 milyon yetişkin ve 252.000 çocuk sigara kullanmaktadır (www.bbc.com). Bu rakamlar bağlamında sigara kullanımına bağlı gelişen ölümler, trafik ve iş kazaları, ilaç ve alkol kullanımı gibi farklı nedenlerden kaynaklanan ölüm sayıları toplamından fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca sigara kullanmayan fakat sigaranın zararlı dumanından etkilenen yani pasif içici durumunda olan kişiler de sigaraya bağlı nedenlerle hasta olmakta hatta pasif içicilerde de ölümler gerçekleşmektedir (Bilir ve Yıldız,2008:8).

Sigaranın dumanındaki 4000 den fazla zararlı maddeden olan kanserojen maddeler aromatik hidrokarbonlar, nitrosamin’ den oluşmaktadır. Bunlardan bazıları kanseri başlatır, bazıları kanseri hızlandırır. Sigara dumanında bulunan bağımlılık yapıcı özelliği olan nikotin ise dolaşım sistemi yani kalp damar hastalıklarının oluşmasında ve sinir sisteminin zarar görmesinde etkindir. Katran ise solunum sistemini tahriş etmekte ve akciğerlerde ciddi hastalıkların oluşmasına sebep olmaktadır. En zehirli maddelerden biri olan ve sigara dumanında gaz halde bulunan karbonmonoksit, kanda oksijen taşınmasını engellemektedir. Böylece damarlarda ve beyinde oksijenin az miktarda bulunması beyin dokularında bozulmalara, beyinde bazı aksaklıkların yaşanmasına, görme ve işitme bozukluklarına neden olmaktadır (Shehu,1997:22).

2.12.1.1.2.Sigaranın Sindirim Sistemi İle İlgili Zararları

Nikotin maddesinin az kullanımı kişilerde mide bulantısı ve kusmaya sebep olmaktadır. Bağımlılarda bu sonuçların ortaya çıkması ise yüksek dozlarda kullanıldığında gerçekleşmektedir. Sadece bu sonuçlar bağlamında bakıldığında sigara kullanımının masum olduğu düşünülebilir. Fakat sigara dumanının içindeki zararlı maddeler dışında dumanın bir kısmının doğrudan kana geçmesiyle toksik maddeler başta ağız ve boğaz

olmak üzere sindirim sistemindeki tüm organları baştan sona olumsuz etkilemektedir. Ayrıca dumanın ağız ve boğazda yaptığı tahrişler bağımlılarda kronik faranjit hastalıklarına neden olmaktadır (Arı,1991:72).

Sigara kullanımının sindirim sistemine olan etkileri kapsamında yapılan bir bilimsel çalışmada sigaranın içme esnasında mide suyunu, total asidini ve klorürü arttırdığına rastlanmıştır. Mide suyunun ve asidinin artması midede ülser oluşmasına sebep olmaktadır. Ülseri olan bir kişinin sigara kullanması durumunda ise sigara, ülserin iyileşmesini engellemektedir. Sigara kullanımı esnasında oluşan mide asidi pankreasta bikarbonat çıkışını da etkilemektedir. Bu çıkışın azalması asidin onikiparmak bağırsağında emilmesini engellediği için bağırsak basıncı ve kasılması artmakta ve onikiparmak bağırsağı ülseri oluşmaktadır (Erhan,1993:22). Mide ve bağırsaktaki ülserler ise mide kanamalarına ve mide delinmelerine kadar giden kalıcı hasarlara bırakmaktadır (Shehu,1997:22).

Ayrıca sigara kullanan kişilerde yemek borusunun alt kapağında oluşan gevşeme ile mideye asit kaçırmakta ve bu durum kişilerde reflü hastalığına yol açmaktadır (Erhan,1993:22). Sigara kullanımı kişilerde bağırsak hareketliliği yaratmakta bu nedenle sigarayı bırakan kişilerde kısa bir süre kabızlık meydana gelmektedir (Shehu,1997:22).

Sigara kullanımı kişilerin iştahları üzerinde de olumsuz etki yaratmaktadır. Sigara kullanan kişilerin dişlerinde ve dillerinde oluşan pas birikintileri kişilerin tat alma duyusunu farklılık oluşturmakta ve dilde acılık meydana getirmektedir. Bu nedenle sigara kullanan kişilerin iştahsız olduğu gözlenmektedir (Özyazıcı,2012:129).

Sindirim sistemi ile doğrudan ilişkili olarak anlatılan bu hastalıklara ek olarak sigara kullanımı yemek borusu ve mide kanserlerine neden olan kanserojen maddeleri de bünyesinde taşımaktadır (Erhan,1993:22).

2.12.1.1.3.Sigaranın Solunum Sistemi İle İlgili Zararları

Sigara dumanı doğrudan nefes ile içe çekildiği için en önemli ve en fazla zararı solunum yollarında oluşturmaktadır. Solunum yolları ağız, burun, gırtlak, nefes boruları ve akciğerden oluşmaktadır. Sigara dumanı bu yolun üzerindeki tüm organlarda hasara ve bozukluğa yol açan bir etkiye sahiptir.

Sigara ve sigara dumanı içerdiği zararlı maddelerden dolayı ağız boşluğunda bazı doku bozukluklarına yol açmaktadır. Sigara kullanımından dolayı ağız ve diş sağlığına gereken önemi vermeyen kişilerde kılı dil sorunu oluşmaktadır. Sigaranın ağızda bırakmış olduğu paslı tabaka bu oluşuma etkindir. Ayrıca fazla sayıda sigara tüketen kişilerde yani sigara bağımlılarında sert damak adı da verilen nikotin stomatiti oluşmaktadır. Bu nikotin stomatitisi üst damağın iltihaplanmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ağız hastalığı ise lökoplakidir. Bu hastalık ağız için görülen beyaz kalın tabakalar halinde bulunmaktadır. Bu beyaz lezyonlar diş etinde, yanakta veya damakta da olabilmektedir (Yediyıldız,1993:14).

Sigara dumanı önce dudak, ağız boşluğu ve burun ile temas ettiği için tat ve koku almada azalma ve farklılıklar, burunda tıkanıklıklar, farenjit, larenjit ve sigara kullanımına devam edilmesi halinde bu hastalıkların kronikleşmesi söz konusu olmaktadır. Sigara kullanan kişilerde kronikleşen hastalıkların tedavisi de güçleşmektedir. Sigara dumanında bulunan binlerce zararlı maddeden biri olan karbon monoksit tütün bitkisinin tam olarak yanmaması durumunda oluşmakta ve kan hücrelerinde oksijenin taşınması engellemektedir. Sigara kullanımının devamı halinde yeterince oksijen alamayan organizma hücreleri kötü etkilenerek kronik bronşit, amfizem gibi müzmin hastalıklara zemin hazırlamaktadır (Arı,1991:83).

Sigara kullanan kişilerde akciğer görevini tam olarak yerine getiremediği için vücutta kolay dolaşım sağlayamayan oksijen dokulara yarar sağlayamamakta ve karbon monoksit gazı vücuttan atılamamaktadır. Bu nedenle zaman içerisinde oksijene ihtiyacı olan diğer organlar da bu durumdan etkilenmektedir (Shehu,1997:28).

Sigara kullanımının solunum yollarına bir başka zararı ise, sigara kullanımı bronş adı verilen hava kanallarında balgam oluşumuna sebep olmaktadır. Bronşlardaki balgamlar, öksürüğü ve nefes darlığını tetiklemektedir (Özyazıcı,2012:129).

Ayrıca sigara kullanımı, ağız boşluğu kanserleri, gırtlak kanseri ve akciğer kanseri gibi solunum yolunda oluşan kanser türlerine de yol açmaktadır (Bilir ve Yıldız,2008:8).

2.12.1.1.4.Sigaranın Dolaşım Sistemi İle İlgili Zararları

Dolaşım sistemi kanı pompalayan kalp, kalbe ve diğer organlara kanı götüren kan damarları, lenf ve lenf damarlarından oluşan kapalı bir sistemdir (Arı,1991:74). Sigara

dumanındaki binlerce maddeden en zararlılarından iki tanesi olan nikotin ve karbon monoksit en çok dolaşım sistemine zarar vermektedir. Nikotin kan basıncını artmasına, kalp ritminin yükselmesine ve kan damarlarında daralmaya neden olurken, karbon monoksit ise damarlarda oksijen dolaşımını engellemektedir. Nikotinin sayesinde normalden fazla çalışan kalp damarlarda yeterince oksijen bulunmadığından dolayı işlevini yerine getirememektedir. Bu nedenle kalbe giden damarlarda daralma, tıkanma, kalp kasının bozulması ve nihayetinde kalp yetmezliği ortaya çıkmaktadır (Shehu,1991:28).

Sigara kullanımı, beyini besleyen damarlarda da daralma ve tıkanıklık oluşmasına neden olmakta damar sertlikleri oluşabilmektedir. Sigaranın beyin damarlarında yaptığı bu bozuklar sonucu beyin kanamaları ve felçler meydana gelmektedir. Beyin kanamaları ve kalp krizine bağlı ölümlerin üçte birinin sebebi sigara kullanımıdır (Özyazıcı,2012:130).

Daraltıcı ve tıkayıcı dolaşım sistemi hastalıklarının %90'ı sigara kullanımına bağlı oluşmaktadır. Sigara kullanımı kalp ve beyin damarlarına olduğu kadar kol ve bacak damarlarında da tıkanıklığa yol açmaktadır. Kol ve bacaklardaki en belirgin şikayet dayanılmaz ağrılar, kuvvetsizleşme ve uyuşmalardır. Bu damarlarda tam tıkanıklık oluşması durumunda by-pass ameliyatı yani ek damar takma durumu söz konusu olabilmektedir. Fakat bu hastaların sigara kullanımına devam etmesi durumunda kol ya da bacaklarda gangrenleşme oluşmakta ve sigara kişinin sakatlığına sebep olmaktadır (Erhan,1993:10).

Sigara kullanımının dolaşım sistemi üzerinde yukarıda sayılan damar rahatsızlıklarına ek olarak, sigara kişilerde çarpıntı, damar büzülmeleri, göğüs bölgesinde ağrı ve hipertansiyona sebep olmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalarda kişinin bünyesi ve kişinin sigara kullanım dozu sigara kullanımından hemen sonra kişinin tansiyonundaki yükselmeleri tetiklediği görülmektedir. Ayrıca sigara kullanımı kanın pıhtılaşma süresini kısaltmakta ve pıhtılaşmanın artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle trombositlerin ömrünün azalmasına doğrudan etki yapmaktadır. Trombositlerin ömrünün azalması ve kanın pıhtılaşma süresinin kısalması doku bozukluğu oluşturmakta ve aniden akciğer ya da kalpteki bir atardamarın kan pıhtısıyla tıkanma tehlikesi ile karşılaşmaktadır (Arı,1991:76).

2.12.1.1.5.Sigaranın Diğer Zararları

Sigara kullanımı erkeklerde olduğu kadar son yıllarda kadınlarda da yaygın hale gelmektedir. Sigara sayılan yukarıda tüm hastalıkların dışında kadınlarda rahim ağzı kanserlerine de sebep olmaktadır. Ayrıca kadınlarda sigara kullanımı hamilelik sırasında bebeğin gelişimini olumsuz etkilemekte ve doğum komplikasyonlarına yol açmaktadır (Ataseven,1993:28).

Sigara kullanımının bir diğer zararlı etkisi ise nikotinin küçük ve kılcal damarlarda yarattığı istem dışı kasılmalar cildin yeteri kadar kanlanmasını sağlamaz. Ayrıca kandaki oksijenin azalması ve karbon monoksitin artmasıyla ciltte bazı bozukluklar meydana gelmektedir. Bu bozukluklar cilt kuruluşuna, sertliğine ve kırışıklığına sebep olmaktadır (Özyazıcı,2012:131). Bu kırışıklıklar ve derin çizgiler fazla sigara tüketiminden de kaynaklanmaktadır. Daniell' in çalışmasında "Sigara tiryakisi yüzü" olarak da tanımlanan kişinin sigara tüketimi esnasında sigarayı dudaklarının arasında tutmaya çalışırken şekil alan yüz kaslarının etkisi olduğu belirtilmektedir (Sarıcaoğlu,2002:369).

Sigara sinir sistemi üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Sigara dumanında bulunan nikotin vejetatif sinirler üzerinde baskın rol oynamaktadır. Kişilerin sigaraya yeni başladığında yahut peş peşe fazla kullanma durumunda ortaya çıkan mide bulantısı, kusma gibi şikayetlerin sebebi sinirler üzerinde yaptığı tahribattır. Sigara kullanımı esnasında beyindeki bazı nöronlar etkilenecek kişiler keyif aldığını sanmakta ve sigarayı az kullanan ya da yeni başlayan kişilerde böylelikle kısa süreli canlılık ve güç görülmektedir. Fakat bir süre sonra sinir sistemindeki uyarıcı etki zayıflar ve fonksiyonlarda yavaşlık gözlenmektedir. Beyine giden kan damarlarında oksijenin azalması ile damarlarda meydana gelen kireçlenme hafıza üzerine de olumsuz etki yapmaktadır. Bu alanda fareler üzerine yapılan deneylerde hafızanın zayıfladığı, konsantrasyon güçlüklerinin yaşandığı, kişinin dikkatini belli bir noktaya odaklayamaması gibi sonuçlar görülmektedir (Arı,1991:64).

Sigara kullanımı tüm organların kan akışında olumsuz etki yarattığından dolayı böbrek de bu olumsuzluktan etkilenmektedir. Böylece böbreğin yapısında ve fonksiyonlarında bozulmalar meydana gelmekte ve sigara kullanımına devam edilmesi halinde bu hastalıklar kronikleşmektedir. Böbrek yetmezliği de olumsuz sonuçları arasında yer almaktadır (Ersoy,2002:238).

Sigaranın içeriğinde yer alan kanserojen hücreler sigara kullanan kişilerde bir çok organ kanserlerine sebep olmakta ve bu durum dolaylı olarak kişilerin hematolojik hastalıklara yatkınlık durumunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda sigara kullanımı kişilerde demir eksikliği anemisi de neden olmaktadır (Özkalemkaş,2002:322).

Sigara kullanımının sağlık üzerine zararlı etkilerinden bir diğeri ise kulak burun boğaz sistemine olan etkisidir. Sigaranın nefes ile doğrudan soluyarak içe çekilmesi bir çok hastalığın burada başlamasını sebep olmaktadır. Bu hastalıklar boğaz üzerinde lareks ve farenks, iç kulak ve orta kulakta iltihaplanma, burunda da nazal tıkanmalardır. Bu hastalıkların ileri boyuta taşınması ağız ve boğaz kanserlerine yol açmaktadır (Basut,2002:358). Kulak burun boğaz sisteminde meydana gelen hastalıklar akut ve kronik enfeksiyonlara, işitme sorunlarına sebep olmakta ve kişinin yaşam kalitesini doğrudan etkileyerek yaşamsal fonksiyonları tehdit etmektedir.

Sigara dumanındaki 4000 den fazla zararlı maddeden en belirgin olanları sigara kullanımı arasında doğrudan gözlerle temas ettiği için gözlerde tahriş meydana gelmektedir. Bu tahriş gözlerde yanma, yaşarma ve kanlanma gibi basit etkiler olabilmekte ayrıca sigaranın kullanımı esnasında bazı maddelerin kana karışması ile de görme ve odaklanma sorunları, görme siniri ve kılcal damarlarda rahatsızlıklar yaşanabilmektedir (Arı,1991:95).

Sigara kullanımı anlatılan tüm bu hastalıkların yanında içeriğindeki kanserojen maddeler nedeniyle bir çok organda kanserli hücre oluşmasına yol açmaktadır. Sigara en önlenebilir ölüm nedenleri arasında yer almasına rağmen en fazla kansere sebep olan faktördür.

Sigara kullanımı ile ilişkilendirilen kanser türleri şunlardır; akciğer kanserleri, baş ve boyun organları kanserleri, mide ve pankreas kanserleri, idrar kesesi kanserleri, kadınlarda yumurtalık ve rahim kanserleri, böbrek kanserleri ve kan kanserleridir. Akciğer kanserleri sigaraya bağlı gelişen en bilinen kanser türüdür. Akciğer kanserlerinin %95'i doğrudan sigara kullanımı ile ilgilidir. Ayrıca bazı meslek kollarında çalışan ve sigara kullanan kişiler daha büyük risk grubunda yer almaktadır. Sindirim sisteminde yer alan dudak, dil, ağız, yutak, gırtlak, mide ve pankreas kanserleri sık karşılaşılmaması bakımından akciğer kanserinden sonra gelen kanser türlerindendir (Shehu,1997:25). Sigaranın içeriğinde yer alan benzen ve nitrosamin gibi zararlı maddeler kan kanserine

neden olan bileşimleri içerdiği için sigara kullanımı ile lösemi arasında doğrudan bir ilişki kurulabilmektedir (Özkalemkaş,2002:329).

Yukarıda sayılan tüm hastalık ve kanser türlerinin oluşumunda kişilerin maddelere olan duyarlılıkları, kalıtsal özellikleri ve madde kullanım miktarları önemlilik göstermektedir.

2.12.1.1.6.Sigara ve Yoksunluk

Sigara miktarındaki azalma veya sigara kullanımının durdurulmasından sonra 24 saat içinde görülen kızgınlık, öfke, odaklanma güçlüğü, huzursuzluk, gerginlik, kalp atışlarında azalma, iştah artışı, aşırı sigara içme isteği gibi psikolojik ve fizyolojik belirtilerdir (Özden,1992:121). Yoksunluk sendromu adı verilen bu durum son sigaradan iki saat sonra başlamakta ve hatta günlerce artarak devam edebilmektedir (Demir,1993:33). Bu belirtiler kişinin kişisel özelliklerine, sigara kullanım miktarına ve zamanına göre değişiklik göstermektedir (Kamışlı ve diğerleri,2008:16).

Yoksunluk belirtileri yaşayan sigara bağımlılarının davranışlarında ya da günlük rutin işlerinde bu belirtilerden dolayı aksamalar yaşanabilmektedir. Örneğin araba kullanan bir kişide görülen yoksunluk belirtilerinden dolayı kişinin davranışlarında uyumsuzluk sezebilir (Arı,1991:22). Bir başka örnek ise fabrikada çalışan bir işçi yaşadığı yoksunluk sebebiyle işinde hatalar yapabilir ve bu hatalar iş kazasına yol açabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde sigaradan yoksun kalmış kişilerin yaşadığı bu belirtilerden yola çıkılarak bu durumun kişinin çalışma performansını ve işletme verimliliğini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.

2.12.1.1.7.Sigara ve Ruh Sağlığı

Sigara kullanımı, bırakıldığında ya da azaltıldığında hissedilen yoksunluk, bıraktırma yöntemlerinde genelde psikolojik tedavilerin uygulanması nedeniyle sağlık açısından olumsuz etkiler gösteren ruhsal bir sorundur. Kişilerin sigara ile tanışması ve bağımlısı olması psikolojik faktörler ile yakından ilgilidir. Ayrıca psikolojik sorunları ya da ruhsal sıkıntıları olan kişilerde sigara bağımlısı olma durumu diğer kişilere göre daha sık rastlanmaktadır (Kamışlı ve diğerleri,2008:7).

Sigara bağımlılığı ve ruhsal hastalıklar arasında güçlü bir ilişki görülmektedir. Bu hastalıklar şizofreni, depresyon, stres bozuklukları gibi hastalıklardır (Erdem,2014:23).

Bu alanda yapılan bir bilimsel araştırmada şizofren hastalarının %50-80 arasında sigara bağımlısı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sigaranın kişide yarattığı biyolojik etkiler şizofreni hastalarının kullandıkları ilaçların yan etkilerini aşağıya çektiğı için şizofreni hastaları bilinçli olarak sigara kullanımına yatkınlık göstermektedir. Yine bazı araştırmalar, depresyon ile sigara bağımlılığı arasında da bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Daha önce depresyon geçirmiş kişilerin bağımlı olma yönündeki eğilimlerinin depresyon hastalığına sahip olmayan kişilere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Kamışlı ve diğerkleri,2008:8).

Sigara da diğerk zararlı maddeler gibi doğrudan sinir sistemi üzerine etki yaptığı için kişiler de davranış bozukluklarına ve yukarıda bahsedilen ruhsal hastalıklara sebebiyet vermektedir. Bu hastalıklara madde kullanım bozuklukları da denmekte ve bazı etkiler göstermektedir. İlk etki sigara kullanımından hemen sonra ortaya çıkan etkidir. Bunlar davranışlarda ahenksizlik, dikkat eksikliği, tepkilerde gecikme gibi etkilerdir. Diğerk etkiler ise sigara bağımlıları diğerk madde bağımlılıklarına başlamak için potansiyel risk grubunda görülmektedir. Bu da kronik etki olarak açıklanmaktadır (Sezeroğlu,1993:31).Bu etkilerden çalışan kişilerde iş aksaklıklarına, hatalara ve iş güvenliğı sorunlarına yol açabilmektedir.

Sigara kullanımının yukarıda bahsedilen davranış bozukluklarına olan olumsuz etkisine karşın kişilerin ahlaki düşüncesinde ve toplumsal yaşantıda herhangi bir olumsuz etkiye yol açtığı bilinmemektedir (Arı,1991:57).

Sigara kullanımının ruhsal etkilerinden bir diğerk ise sigara kullanan kişinin kendini kullanmayan kişilerden farklı görme durumudur (Erdem,2014:23). Eskiden pozitif anlamda bir farklılık söz konusu iken günümüzde sigara içen kişiler için yapılan bazı tedbirler gereğı kişiler psikolojik anlamda olumsuz etkilemektedirler. Örneğın sigarasız işyerleri ve işyerlerinde sigara içme alanlarının oluşturulması sigara içen kişilerin bu tür etkileri hissetmelerine neden olmaktadır.

2.12.1.1.8.Sigara ve Stres

Stres genelde çalışma hayatında, günlük yaşantıda rutin işlerde her an karşı karşıya kalınan bir durumdur. Stres düzeyi stres türünü belirlemektedir. Stres denildiğinde akla ilk olarak olumsuz stres gelmekle birlikte stres olumlu durumlarda da yaşanabilmektedir.

Stres, karşılaşılan riskler karşısında yeni şartlara uyum sağlama, o riskler ile baş etme durumudur. Çalışma hayatında ise stres, kişinin iş görevlerini yerine getirirken bireysel ya da örgütsel nedenler ile ilgili sorunlar yaşaması ve bu sorunlara karşı tepki gösterme durumudur. Bireysel stres faktörleri, bireyin içinde bulunduğu çevreden ya da kendi ruh halinden kaynaklanabilmektedir. Örneğin bunlar kişinin yaşı, aile düzeni, ekonomik problemleri, yaşadığı çevreden kaynaklı sosyo kültürel değişimler olabilir. Örgütsel stres faktörleri ise, çalışma ortamının fiziki ve psikolojik durumlarından, iş belirsizliklerinden ve kariyer fırsatlarından kaynaklanabilmektedir (İştar,2012:4).

Çalışma hayatında yaşanan iş stresi kişinin sağlığı üzerinde etkili olabileceği gibi kişilerin sağlık problemleri de çalışma hayatında stres oluşmasına neden olabilir. Örneğin üretim departmanında çalışan bel ya da sırt ağrısı yaşayan bir kişinin performansında düşmeler gerçekleşeceği için kişi açısından bu bir stres faktörüdür. Buna benzer sağlık sorunlarından dolayı kişi konsantrasyon güçlüğü ve motivasyon eksikliği hissedebilir dolayısıyla stres faktörü verimlilik üzerinde belirleyici olmaktadır (Coşkun,2012:16). Schafer' e göre stres faktörü verim düşüklüğü nedenleri arasında sıralanmakta ve üstesinden gelinmediği takdirde çevresel bir etki yaratmaktadır (İştar,2012:16).

Stres belirtileri; sinir sisteminin uyarılmasına bağlı gelişen fiziksel belirtiler, kişinin psikolojisini derinden etkileyen kişiyi işinden alıkoyan zihinsel belirtiler ve uykusuzluk, iştahsızlık ya da sigara alkol kullanımı gibi davranışsal belirtiler olarak görülmektedir. Stres yönetimi ihtiyacı bu aşamada devreye girmektedir. Stresi yönetirken iki yoldan gidilebilir. İlki stres yaratan durumu değiştirmek ya da ortadan kaldırmak, diğeri ise stres yaratan duruma verilen tepkiyi değiştirmektir. Bu yöntemler genelde etkili olan yöntemlerdir. Stresle başa çıkmada etkili olmayan yöntemler de mevcuttur. Bunlar da depresyon, intihar gibi ruhsal bozukluklar ve sigara, alkol gibi zararlı madde kullanımları ile sonuçlanan davranışsal bozukluklardır (Kamışlı ve diğerleri,2008:12). Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada sigara kullanan kişilerin stres düzeylerinin sigara kullanmayan kişilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca depresif hastalıklar ile sigara bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ele alan bir çalışmada da sigara kullanan kişilerin yarısına yakını depresif ruh hali içinde olduğu belirtilmiştir (Ögel ve diğerleri,1998:191).

Stres faktörleriyle baş etmede sigara uygun olmayan bir yöntem olmamakla birlikte sigara kullanımının bırakılması ya da yoksunluktan kaynaklanan durumlar da ayrıca bir stres faktörü olabilmektedir.

2.12.1.2. Sigara Kullanımının Sosyo-Ekonomik Etkileri

Sigara, kullanan kişinin sağığına verdiği zararların yanında çevreye, topluma, ÷lkeye ve ÷lke ekonomisine de zarar vermektedir.

Sigara kullanımından kaynaklanan sağık harcamaları, sigara harcamaları, sigaranın çevreye verdiği zararlardan kaynaklı harcamaların toplamı sigaranın ÷lke ekonomisine verdiği zararları oluşturmaktadır (Erdem,2014:21).

Sigara kullanımının ekonomiye verdiği zararlardan biri sigara kullanımı sonrasında söndürölmeden evde, işyerinde ve çevreye atılan sigara izmaritlerinden kaynaklanan yangınların çıkma durumudur. Türkiye’de yılda binlerce dönüm orman arazisi bu nedenle yok olmaktadır (Özyazıcı,2012:132). Ekonomik zararların bir diğeri ise sigara kullanımı esnasında dikkatsizlikten kaynaklı yaşanan trafik ve iş kazalarıdır. Sigaranın içeriğinde nikotin ve karbon monoksit maddelerinin sinir ve beyin hücrelerinde yaptığı etkiden dolayı kişilerde reaksiyon süreleri uzamakta bu nedenle kazalar kaçınılmaz olmaktadır (Çıkmaz,1993:35).

Ayrıca çok uluslu sigara şirketleri uluslararası düzeyde ortaklıklar kurarak uyguladıkları reklam tanıtım çalışmaları ile kişilerin, ödedikleri vergiler ile devletlerin ve bu ortaklıklar sayesinde kazandıkları ile sermaye sahiplerinin ilgisini çekerek sigaranın verdiği zararların üstünü kapatmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda sigara endüstrisi ÷lke ekonomisine katkı sağılarken parasal açıdan değeriendirme yapılacak olursa sağık, toplum ve çevre çerçevesinde verdiği zararlar getirisinden daha fazla olmaktadır (Karakoca,1997:61).

Dünya Sağık Örgütü ile Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından hazırlanan rapora göre Türkiye’deki sigara kaynaklı hastalıklar ve bu hastalıkların yol açtığı sağık harcamaları devletin yapmış olduğı tüm sağık harcamalarının %9 ‘unu oluşturmaktadır (www.cnnturk.com). Türkiye’de yaklaşık 15 milyon kişinin sigara kullandığı bilinmektedir. Bu bağlamda sigara kullanan kişilerin sigara için ödedikleri para ise ,Sağık Bakanlığı bütçesinin 4 katı olduğı tahmin edilmektedir. Sigara kullanımından kaynaklı çevresel sorunlara harcanan paralar da dikkate alınarak sigara kullanımının ekonomiye olan külfetinin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır (Erdem,2014:21).

Sigara kullanımının sosyo ekonomik etkileri pasif içicilik, sosyal yaşam ve çevre açısından ele alınacaktır.

2.12.1.2.1. Sigara ve Pasif İçicilik

Kişinin sigara içmediği fakat çevresindekilerin sigara içme durumundan istemsizce etkilenme durumudur. Bu etkiler sağlık açısından önemlilik göstermektedir. Sigara içen kişilerde olduğu gibi içmeyenlerde de akciğer kanseri, kalp rahatsızlıkları ve beyin felçleri gibi hastalıkların risklerini arttırmaktadır. Bu bakımdan sigarasızlık politikaları üzerinde önemle durulması gereken bir konudur (Bilir ve Yıldız,2008:8). Sigara kullanımı konusunda yasak ve kısıtlamaların yanı sıra bilinçlendirme çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır (Çöplü,1997:39).

Pasif içiciliğin doğrudan ölçülmesi zor olduğu için pasif içiciliği belirlemek için dolaylı ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemler sigara içimi esnasında havada asılı kalan partiküllerin büyüklüğünün belirlenmesi ve nikotin maddesinin kimyasal bileşeni olan kotin maddesinin idrarda tespit edilme durumudur (Aydınlar, 2002:208). Ayrıca sigara kullanımı esnasında havada kalan karbon monoksitin yoğunluğu kandaki karboksihemoglobini yükselteceğinden dolayı sigara kullanmayan kişide solunum sıkıntısı ve kalp ritim bozukluğu yaşanabilmektedir (Arı,1991:108).

Toplum içinde sigara içen ve içmeyen kişilerin bir arada yaşama durumlarından dolayı pasif içicilik konusuna bilimsel çalışmalarda yer verilmektedir. Birden fazla kişinin sigara içtiği kapalı mekanlar sigara kullanmayan kişiler için rahatsız edici olabilir. Sigara dumanına bağlı göz yaşarmaları, boğazda yanma ve bağ ağrısı gibi etkilerin yanında sigara dumanının yoğunluğu ve kişilerin duyarlılığı bağlamında sigara kullanmayan kişilerde bayılmalar görülmektedir (Arı,1991:107). Pasif içicilikten kaynaklanan sağlık sorunları çalışanların iş yapma gücünün azalmasına ve bunun sonucunda çalışanların işe gelememe durumundan dolayı ekonomik olarak etkilenmesine yol açabilir. Bu bağlamda işgücü kayıpları da yaşanmaktadır (Okur,2009:7).

Çalışma hayatında sigara kullanımı ise birçok araştırmaya konu olmuştur. Uygun bir çalışma ortamında çalışanların motivasyonunun sağlanması işletme başarısının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bunun için sigara konusundaki her türlü serbestlik sigara içmeyenleri olduğu kadar içenleri de etkileyebilmektedir. Bu alanda yapılan bazı bilimsel araştırmalara göre pasif içicilik iş kazalarına da sebep olabilmektedir. Ayrıca sigara

kullanımı nedeniyle bazı çalışanlara tanınan geniş haklar çalışanlar arasında tartışmalara yol açmakta ve işyerinde verimliliği azaltıcı bir etki göstermektedir. Bu tartışmalar neticesinde işten ayrılmalara görülebilmektedir. Çalışanlara karşı tutum ve davranışlardaki farklılıklar işverenin eşit davranma borcuna da aykırı davrandığını gösterebilir (Kılıçoğlu ve Şenocak,2009:195).

2.12.1.2.2.Sigara ve Sosyal Yaşam

Sigara kullanımının sosyal yaşama etkileri bağlamında yapılan bazı araştırmalar sigara kullanan kişilerin stresle başa çıkmakta zorlandıkları ve diğer zararlı maddelere eğilim gösterdikleri düşünülmektedir. Ayrıca son yıllarda uygulanan sigarasız işyerleri ve sigara içme alanlarının belirlenmesi ile sigara ve ayrımcılık arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (Erdem,2014:22). Sigara içen bazı kişiler bu uygulamalara uyma zorunluluğundan kendilerini dışlanmış hissetmekte ve dolayısıyla bu durumun kişilerin sosyal imajlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Sigara içen kişilerin kendilerini toplumdan farklı görmesi kişileri demoralize etmekte ve psikolojik anlamda etkilemektedir.

Sigara kullanan bazı kişilerde ise bu durum tam tersi bir etki yaratmaktadır. Sigara kullanımının toplum tarafından kabul görmesi ve sigaranın sosyal yaşamın bir parçası olarak görülmesi kişilerin sigaraya başlama nedenleri arasında yer almakta bu nedenle kişiler sigara içmenin olumlu bir imaj yarattığı yanılgısına düşmektedirler (Ögel ve Erol,2005:35).

2.12.1.2.3.Sigara ve Çevre

Sigara kullanımının çevreye olan etkilerinin daha iyi anlaşılması için konu aile, toplum ve doğa çerçevesinde ele alınacaktır.

Aileyi oluşturan kişiler sosyal yaşamın bir gereği olarak birlikte yaşam sürdürürler. Bu nedenle aile bireyleri içinde sigara kullanan kişilerin varlığı sigara içmeyen kişileri etkileyebilmekte ve pasif içicilik söz konusu olmaktadır. Ayrıca ailenin yaşam biçiminden dolayı bu birliktelikte gerçekleşen olayların tüm aile bireyleri üzerinde etkisi farklı olmaktadır. Örneğin özellikle aile birliğinde yetişen çocukların bilinçaltının şekillenmesi ailenin yaşadığı çevreyle alakalıdır. Bu nedenle aile büyüklerinde bir ya da

birkaç kişinin sigara kullanımı çocukların bu davranışı örnek almasına ve sigara içme eğiliminde olmasına sebep olabilmektedir (Arı,1991:40).

Sigara kullanan kişiler kullanmayan kişiler gibi toplumun bir parçası oldukları için bir arada yaşam kaçınılmaz olmaktadır. Sigara kullanan kişilerin sigara içme esnasında kendisine, yanındakilere ve doğaya verdiği zarar toplum açısından kabul görür nitelikte değildir. Hatta sigara içen kişiler verdiği fiziki rahatsızlıktan dolayı içmeyen kişilerden tepki dahi görebilmektedir. Tren, otobüs, uçak gibi toplu taşıma araçlarında ve kapalı mekanlarda sigara içilmesi pek hoş karşılanmadığı ve ciddi tehlikelere yol açtığı için bu alanda yasalar düzenlenmiş ve topluma olan zararları bir nebze de olsa azaltılmıştır (Shehu,1997:42). Toplu yaşam alanlarının dumansız hava sahası olarak belirlenmesi ve sigara kullanımını azaltmak için yapılan çalışmalar sigara kullanımının topluma olan etkisi göz önünde bulundurularak yapılan çalışmalardır (www.haberturk.com).

Sigara kullanımının serbest olduğu işyerlerinde sigara kullanımına bağlı yangınların çıkması kaçınılmaz olmakta ve söndürülmeden atılan izmaritler işyerleri ve ormanlar açısından tehlike yaratmaktadır (Kılıçoğlu ve Şenocak,2009:196). Ayrıca sigara endüstrisinde sigara kağıdı yapımında ağaçların kullanılmasından dolayı ormanlar yok edilerek çevrenin zarar gördüğü ve tütünün işlenmesi sırasında doğa olaylarının arttığı düşünülmektedir (Shehu,1997:43).

2.12.1.3.Sigara Kullanımının Çalışma Hayatına Etkileri

Sigara alışkanlığının sağlık ve sosyo-ekonomik etkilerinin yanında çalışma hayatına da birçok etkisi vardır. Bu etkiler psiko-sosyal ve işletmenin verimliliğine etkileri olarak ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Psiko-sosyal etkilerin örgüt kültürünün sağlanmasında etkisi olabileceği gibi motivasyon, performans, kalite gibi verimlilik dinamiklerinin de doğrudan işletme verimliliği üzerinde etkisi mevcuttur.

2.12.1.3.1.Sigara Kullanımının Psiko-Sosyal Etkileri

Çalışma hayatında sigaranın psiko-sosyal etkileri kapsamında işyerinde çatışmalar, dışlanma, yabancılaşma ve iş etiği gibi konular değerlendirilmektedir.

2.12.1.3.1.1.Sigara ve İşyerinde Çatışmalar

Kişiler sigara içme özgürlüklerini belli sınırlar dahilinde kullanabilirler. Bu özgürlük sigara kullanıma başlama, sigara kullanma, kullanmama ve bırakma olarak ifade edilebilir. 1982 anayasasının 17. maddesinde ‘‘Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir’’ yer verilmiştir. Bu madde bahsi geçen özgürlüğün hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. maddesinde de kişilik hakları ile ilgili olduğundan bu madde sigara içme özgürlüğünün uluslararası hukuki dayanağını oluşturmaktadır (Okur,2009:11). Fakat bu özgürlüğün karşısında sigara içmeyen kişilerin de dayanağı olan anayasanın 17. maddesinde yer alan yaşam hakkı ve 56. maddede yer alan sağlık ve çevre hakkına sigara içme özgürlüğünü bu anlamda kısıtlamaktadır. Çalışma yaşamına ilişkin sigara kullanımı ile ilgili düzenleme de 4857 sayılı İş kanununda yapılmıştır. Sigara kullanımı çalışma yaşamında aynı zamanda bir iş sağlığı ve güvenliği tehlikesi oluşturduğundan işveren bu anlamda tüm çalışanların sağlığı ve güvenliği için önlemler almak durumundadır. Yürürlükte olan politikaların tam anlamıyla uygulanmadığı ya da kötü uygulandığı işletmelerde bu durum sigara içmeyenler açısından olumsuz olacağından dolayı çalışanlar arasında çatışmalara neden olabilmektedir (Yılmazel ve diğerleri,2014:718). Burada çatışmalar sigara içen ve sigara içmeyen kişilerin aynı ortamda çalışmasından ya da aynı ortamda molalar vermesinden dolayı içmeyen kişilerin hem sağlık hem de bireysel anlamda gördüğü zararlardan olabilmektedir (Kılıçoğlu ve Şenocak,2009:196). Bir diğer çatışma nedeni ise işverenin sigara içen kişilere fazla mola hakkı tanıması durumunda gerçekleşebilmektedir. Ayrıca sigara içen kişilerin işverenden kendilerine özel bir alan talebinde bulunması da işletmelerde bir ayrımcılık yapıldığı düşüncesi oluşturabilmekte ve bu durum işyerinde çatışmalara neden olabilmektedir (Okur,2009:8).

Çalışma hayatında sigara kullanan kişilerden dolayı bir rahatsızlık yaşıyorsa sigara kullanmayan kişiler işverenden 4207 sayılı yasanın hükümleri bağlamında sigara kullanma yasağının getirilmesini talep etme hakkı bulunmaktadır. Bu durumda işveren tüm çalışanların yaşam, sağlık, çevre haklarını dikkate alarak ve özgürlüklerin de kısıtlanmaması adına diğer bir deyişle yasalara uygunluk ve çalışanlara eşitlik davranma borcuna uygun davranış göstermelidir (Özdemir,2015:53). Çalışma yaşamında yaşanan güçlükler, çalışma ortamından ve iş arkadaşlarından kaynaklanan stresler dikkate alınarak işveren, iş koşullarının iyileştirilmesi, çalışma ve dinlenme için uygun ortamını sağlamak

durumundadır (Erkan,2005:281). İşveren ilgili maddeler çerçevesinde, sigara içmeyen çalışanlarını pasif içici olmaktan koruma durumundadır (Kılıçoğlu ve Şenocak,2009:198).

2.12.1.3.1.2.Sigara ve Dışlanma

İnsan doğası gereği sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdürmekte ve bu nedenden dolayı başkaları tarafından kabul edilme, bir topluluğa ait olma ya da bulunduğu gruba karşı duygusal bir aidiyet ihtiyacındadır. Kişiler özel ve çalışma hayatında bazı kişisel sebeplerden dolayı çalışma arkadaşları ya da üstleri ile arasında duygusal anlamda kopukluklar yaşayabilirler. Bu kopukluklar yakın ilişkilerdeki aidiyet hissinin kaybolması durumunda da meydana gelebilmekte ve kişilerin yalnızlık hissetmesine neden olabilmektedir. Kişilerin yalnızlık hissetmesinin bir nedeni de çalışma ortamında ve iş koşullarından kaynaklanan sorunlar ya da çalışma arkadaşları ile yaşadığı anlaşmazlıklardan kaynaklanan stres faktörünün etkisidir. Kişilerin çalışma hayatında yaşadığı stresin yalnızlığa etkisi olduğu gibi kişiler bazı sebeplerden dolayı yalnızlaştıklarında ya da dışlandıklarında da stresli olabilirler (Kılıç,2018:22). İşletmelerde çalışanlar arasında yaşanan anlaşmazlık nedenlerinden birinin sigara kullanımına bağlı olduğu düşünülmektedir. Sigara kullanan kişiler ile kullanmayan kişilerin aynı ortamda bulunma zorunluluğundan dolayı sigara kullanmayan kişiler hem sağlık hem de çalışma psikolojisi anlamında olumsuzluklar yaşadıklarında bu anlaşmazlıklar meydana gelebilmektedir. Yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmaların neticesinde sigara kullanan kişiler kendilerini dışlanmış hissedebilmektedir.

İşletmelerde yaşanan sorunlara çözüm bağlamında gerçekleştirilen uygulamalardan sigara kullanan kişilere yönelik olarak sigara içme alanlarının belirlenmesinin ayrımcılığa yol açtığı düşünülmektedir. İşletmelerde sigara kullanan kişiler için yapılan bu uygulamanın kişilerde dışlanma hissi uyandırdığı düşünülmektedir (Erdem,2014:22).

2.12.1.3.1.3.Sigara ve Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı genel manada bireysel düzeyde gerçekleşen kişinin psikolojisi üzerinde etkili olan bir durumdur. Yabancılaşma toplumsal yaşam biçiminden gerekliliklerinin bireyin öz benliği ile çatıştığı durumlarda kişinin psikolojik bozukluklar yaşaması olarak da ifade edilmektedir (Akyıldız,1998:4).

Çalışma yaşamında ise tatminsizliğe, entegrasyon sorunlarına, çalışma isteğinin azalması gibi sorunlara yol açan yabancılaşma kişinin işletmelere karşı gösterdiği bir tepki olarak da ortaya çıkabilmektedir (İştar,2012:15).

Kişiler çeşitli sebeplerden dolayı yabancılaşırlar. Bu sebepler gençlik alt kültürünün ortaya çıkışından, toplumsal değişmelerin hızından, kişilerin yaşadığı belirsizlikten, kişisel başarı kazanmak isteyip uyum sorunları yaşamasından ya da tamamen sevilme ve ilgi ihtiyacından dolayı yabancılaşma yaşayabilirler. Yabancılaşmanın sebeplerinden olan belirsizlik durumu ise kişinin zararlı alışkanlıklarından kaynaklanabilmektedir (Tezcan,123). Sigara kullanımından dolayı işyerlerinde çalışma arkadaşları arasında yaşanan çatışmaların kişiye dışlanmışlık hissi yaşattığı, sigara kullanımının kişinin imajına olumsuz etki yarattığı düşünüldüğünden bu dışlanmışlık yabancılaşmaya da sebep olabilmektedir.

2.12.1.3.1.4.Sigara ve İşyeri Etiği

İşletmelerin ortak hedefleri arasında yer alan ekonomik kazanç sağlama isteği işletmelerin devamlılığını zorunlu kılmaktadır. İşletmeler devamlılıklarını sağlayabilmek için faaliyetlerini hem örgüt hem çalışan açısından bazı kriterler çerçevesinde sürdürmeleri gerekmektedir. İşletmelerin ekonomik boyutu kadar sosyal boyutu da önemlidir. İşletmelerin belirlediği ve toplumda genel kabul görmüş olan etik ilkeler uygulandığında işletmelerin hedefleri yön bulmaktadır. İşverenler işletme hedeflerini gerçekleştirirken uygun çalışma ortamını hazırlamak ve kişiler arası dengeyi sağlamakla da yükümlüdür. Bu nedenle konu gereği sigara kullanımının etik yaklaşımlar açısından da değerlendirilmesi doğru olacaktır. Çalışmada işyeri etiği ile sigara kullanımı adalet, eşitlik ve haklar kapsamında değerlendirecektir.

Çalışma hayatında yaşanan çatışmaların çözümünde işverenin eşitlik ilkesi doğrultusunda davranışları belirleyici olmaktadır. Bu çatışmalar iş yaşamı aktörlerinden ya da mevcut iş koşullarından kaynaklandığı gibi çatışmalar konusunda değinildiği gibi ve asıl konu gereği sigara içme davranışından da kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda işletmelerde sigara kullanma durumu ile ilgili uygulamaların tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için ve içmeyenlere eşit davranıldığını göstermektedir. Bu uygulamalara yani yasakların ihlali durumunda kişilerin bir yaptırımla karşılaşma durumu söz konusu olmaktadır. Aksi halde

sigara kullanmayan çalışanlar 4207 sayılı kanun gereği işverenden bu uygulamayı gerçekleştirmesini talep hakkı mevcuttur (Özdemir,2015:53).

Sigara kullanma konusu haklar kapsamında değerlendirilecek olursa anayasanın 17. maddesinde yer alan yaşama hakkı, varlığı her yönden koruma ve geliştirme hakkı sigara içme durumunun özgürlüğüne hukuki dayanak oluşturmaktadır. Fakat sigara kullanmayan kişilerin dayanağını da yaşam, sağlık ve çevre hakkı oluşturmakta ve sigara içme özgürlüğünü sınırlamaktadır (Okur,2009:13).Bu bağlamda, sigara kullanan kişiler sigara kullanma özgürlüklerini yaşarken sigara kullanmayan kişilerin özgürlüklerini de kısıtlamadan bu eylemi gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

İşyerinde sigara kullanımı aynı zamanda bir iş güvenliği tehlikesi olduğundan dolayı, işverenler çalışanların iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olmakta ve bunun için gerekli tedbir ve önlemleri alma durumundadır (Kılıçoğlu ve Şenocak,2009:197).

2.12.1.3.2.Sigara Kullanımının İşletme Verimliliğine Etkileri

Sigaranın işletmeler üzerine olan etkileri işgücü kaybı, motivasyon, performans, maliyetler, kârlılık, işe devamsızlık bağlamında ele alınacaktır.

2.12.1.3.2.1.Sigara ve Verimlilik Düşüklüğü

Verim düşüklüğü işletmelerin çalışanlarından tam kapasite faydalanamadıkları durumunda ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin sürdürülebilirliği için son derece önemli bir konu olan verim düşüklüğü, maliyet ve işgücü kayıplarına neden olmadan tespit edilmesi gerekmektedir. Verimlilik düşüklüğü örgüte bağlı sebeplerden meydana gelebileceği gibi bireysel sebeplerden de oluşabilmektedir (Baysal ve diğerleri,2014:137). Çalışmaya konu olan sigara kullanımı verimlilik düşüklüğüne sebep olan faktörlerden biridir.

Sigaranın içinde bulunan 4000 zararlı maddeden biri olan nikotin beyinde bazı hormonların salınımına yol açmaktadır. Bu hormonların salınımı içilen son sigaradan 45 dakika sonra yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkmasına ve nikotin beyin üzerinde yaptığı etki ile dopamin artışı sağlanarak haz oluşumuna sebep olmaktadır. Bu nedenle düzenli sigara kullanımında beyindeki uyarıları alabilen duyu organlarındaki hücrelerde ve sinir uçlarında artış meydana gelmektedir. Bunun sonucunda sigara kullanımından hemen sonra kişilerde kısa bir süre için uyarılma, enerji artışı, konsantrasyon düzeyinde

farklılık gibi belirtiler görülebilir (Bilici,2012:191). Sigara kullanımı esnasında nikotinin beyin üzerinde yaptığı bu etki kişilerde sigaranın olumlu bir etki yarattığı algısını oluşturmaktadır. Beyindeki hücrelerin ve sinir uçlarının artışından kaynaklı bağımlılık oluşmaktadır. Bağımlı bir kişinin düzenli sigara kullanımını gerçekleştirmemesi halinde ya da fazla nikotin alması halinde ise aksi sonuçlar meydana gelmektedir. Bu belirtiler odaklanma sorunları, bilinç sislenmesi ve algılama sorunlarıdır. Ayrıca sigaraya bağlı olarak düşünme ve hatırlama gibi beyin fonksiyonlarında bozukluklar meydana geldiği ve beynin iş yapma yeteneğinin azaldığı düşünülmektedir (Karahana ve Koç,2005:116). Çalışma saatleri içinde kişilerde bu belirtilerin ortaya çıkma durumunda kişilerin veriminde ve işgücünde azalma gerçekleşmektedir. Ayrıca sigara kullananların sigara molalarına sık çıkmasından dolayı üretim ya da hizmet sürecinde kopukluklar yaşandığından bu durum da verimlilik düşüklüğüne neden olmaktadır (Tsai ve diğerleri,2018:34). Amerika'da sigara ve tütün dumanına maruz kalmaktan dolayı 483.000 erken ölüm meydana gelmiştir ve 5.5 milyon potansiyel yaşam yılı kaybı ve yıllık 92 milyar dolarlık verimlilik kaybı hesaplanmıştır (Erdem,2014:5).

Sigara kullanan kişilerde ve kullanmayan kişilerde sigara dumanındaki birçok zararlı maddenin havaya salınmasından dolayı ortaya çıkan pasif içiciliğe bağlı olarak ise baş ağrıları, gözlerde yanma ve sulanma oluşmaktadır. Bu durumun da kişilerin çalışma şevkini azalttığını düşünülmektedir (Sezeroğlu,1993:36).

Sigara kullanımının sağlık açısından olan olumsuzluklarının yanında çalışma hayatında iş güvenliği tehlikesi de oluşturduğu düşünülmektedir. Sigara kullanımının iş ortamındaki sağlık sakıncalarının bulunduğu meslek gruplarında meslek hastalıklarını da tetiklediği bu nedenle iş günü ve işgücü kayıplarına da sebep olduğu bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarda belirtilmiştir (Yılmazel ve diğerleri,2014:718).

2.12.1.3.2.2.Sigara ve İşgücü Kaybı

İşletmelerin sürdürülebilirliği ve rekabet edebilmesinde önemli olan bir diğer faktör ise işgücü kaybının düşük olma durumudur. Çünkü eğer işletme işgücü kaybı yaşarsa bu doğrudan maliyetlere yansacaktır. Çalışanların bazı sebeplerden dolayı işe devam etmeyecek ya da edemeyecek durumda olması işgücü kaybı olarak ifade edilmektedir (Orhan ve Alparslan,2016:45). Burada dikkat edilmesi gereken çalışanın işe devam etmemesinin ya da edememesinin nedenleridir. Bu nedenlerden bazıları sigara

kullanımına bağılı olarak yařanan verim dűřűklűğűnűn sűrekliliğű ve sigara kullanımına bağılı olarak geliřen hastalıkların kiřiyi iř yapmasından alıkoyma durumudur. Sigara bağımlısı olan bir çalıřanın iřyerinde sigara içememesi durumunda yařadığı yoksunluk ve beyin fonksiyonlarında yarattığı etkiler verim dűřűklűğűnű sebep olmakta ve verim dűřűklűğűnűn dűzeltilememesi halinde bu durumun iřgűcű kayıplarına yol açtığı dűřűnűlmektedir (Arı,1991:22).

Sigaraya bağılı gelişen bir çok sağıık problemi yaşandığı bilinmektedir. Bařta akciğeri ve koah hastalığı olmak üzere sigara birçok kanser çeşidine de sebep olmaktadır (Shehu,1997:22). Ayrıca bu alanda yapılan bilimsel çalışmalara göre sigara içenlerin daha sık grip ve nezle gibi hastalıklara yakalandıkları bilinmektedir. Buna bağılı olarak sigara kullananların kullanmayanlara göre bir buçuk gün daha fazla devamsızlık yaptığı yine aynı bilimsel çalışmada ortaya konmuştur. Sigara içenlerin yaptığı bu devamsızlıkların yanında sigaraya bağılı gelişen hastalıklardan dolayı evde ya da yatakta yatma zorunluluğı yaşayan ve iře gidemeyen kişilerin durumu da iřgűnű ve iřgűcű kayıpları olarak değerlendirilmektedir (Arı,1991:117). Bu iřgűcű kayıplarının işletme maliyetlerine yansımaya da ilerleyen bölűmlerde değinilecektir.

2.12.1.3.2.3.Sigara ve Motivasyon

Motivasyon kavramı işletmelerdeki çalışan personelin tutum ve davranışlarını şekillendiren, belli amaçlar doğrultusunda yönlendiren bir takım çabalar bűtűnű olarak ifade edilmektedir (Örűcű ve Kanbur,2008:85). Çalışanlar bireysel yetkinlikler kazandıkça kendilerini geliştirdikçe toplum içinde farklı tatmin araçları aramaya, yaptıkları işten haz almaya çalışırlar. Bu nedenle çalışanların işletmelerde yöneticilerden ve çalışma ortamından bazı beklentileri olmaktadır. Yöneticiler çalışanların tam kapasite çalışabilmesi amacıyla gerekli olan onları verimli çalışmaya yöneltebilecek tüm motivasyon fonksiyonlarını uygulamaktadırlar. Motivasyonu tam sağlanmış bir personel hem kendi hem de işletme açasından faydalı olmaktadır. Motivasyon kaybı yaşayan bir personel ise işletme maliyetlerine olumsuz etki yaratmaktadır. Motivasyon eksikliği başta psişik daha sonra fizyolojik belirtiler vermekte ve verim kaybına neden olmaktadır (Baysal,2014:137). İşletmelerin örgűtsel amaçlarından biri olan verimliliğe ulaşmaları için motivasyon konusu büyük öneme sahiptir. Ayrıca çalışanların motivasyonunun performansları üzerine de etkili olduğı bilinmektedir. Bu bağlamda sigara kullanımının

Çalışma hayatındaki kişilerin motivasyonuna olan etkisini de detaylandırmak gerekmektedir. Konu alışan motivasyonu açısından değerlendirilmektedir.

Sigara bağımlılık düzeylerine göre kişilerin yaşadığı yoksunluk yani sigaraya ulaşamama durumlarında ortaya bir takım sonuçlar çıkmaktadır. Ellerde titreme, dikkat eksikliği, odaklanma güçlüğü, gerginlik ve stres fiziksel sonuçlardandır. Bu sonuçlar beraberinde motivasyon kaybını da getirmektedir (zdemir,2015:36). Kişiler aynı zamanda psikolojik olarak da etkilendiklerinden kendilerini işe verememektedirler. Bu durum presenteeisme yol açmaktadır. Yani kişi fiziksel olarak orada fakat beyin olarak işletmede olmama durumu olarak ifade edilmektedir (Baysal ve diğerleri,2014:135). Psiko sosyal açıdan kişilerin çalışma yaşamlarında önemlilik gösteren sigara kullanımı ve buna bağlı yoksunluk durumu psikolojik yorgunluğa sebep olduğu ve dolayısıyla iş verimini tehdit eden bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Motivasyon kaybına sebep olan diğer bir faktör ise kişilerin sigara kullanmak için çalışma sürelerini sık bir şekilde bölmelerinden kaynaklı olarak yaşandığını düşünülmektedir. Ayrıca odaklanma güçlüğü yaşayan kişilerin sigara kullanıp geldikten sonra işe konsantre olmaları için geçen süreler işletmeler açısından da bir maliyet unsuru oluşturmaktadır.

Adams'ın eşitlik kuramındaki yöneticilerin çalışanlara eşit davranma borcu kişilerde bir motivasyon aracı olarak da görülebilmektedir. İçerik kuramlarından olan eşitlik kuramı, insanların motive olmalarını yaratan durumları ve insanların beklentilerini anlamayı hedeflemektedir (Ergül,2005:69). Bu kurama göre çalışanlar arasında hak edilenin dengeli olma durumu gerçekleşmektedir. Çalışanlara hak ettiğinden çok ya da az karşılık verilmesi durumunda o karşılığı almadığını düşünen taraf rahatsız olmakta ve motivasyon kaybı yaşamaktadır (Kılıç,2016:198). Bu durum sigara ile bağdaştırılacak olursa yöneticiler tarafından sigara içen personele tanınan fazla mola hakları sigara içmeyen personelin rahatsız olmasına çalışma isteklerinin azalmasına yol açabilmektedir. İşletmelerde sigara kullanan ve kullanmayan ayrımı yapılmadan molalarda geçirilen ek srelere bakılmaksızın ücret eşitliğinden dolayı ay sonu tüm personelin aynı creti alması bu kuramın dayanağını zedeleyebilmektedir (zdemir,2015:36).

2.12.1.3.2.4.Sigara ve Performans

Çalışma hayatında performans kavramı işletmelerde çalışan personelin yaptıkları iş için amaçlar belirlemesi ve bu amaçlara ulaşma derecesi olarak ifade edilebilir. İşletmeler

açısından bu amaçlar miktar bazında olabildiğini gibi kalite olarak da belirlenebilir (Örücü ve Kanbur,2008:88). Küreselleşen dünyada rekabet gücünü yakalayabilmek adına yöneticiler çalışan performanslarını her zaman yüksek olmasını beklemektedir. Bu anlamda yöneticiler bireysel iş performansının yüksek olmasına özen göstermektedirler. Çalışanların motive olmaları ve performanslarını tam anlamıyla gösterebilmeleri için uygun çalışma ortamını hazırlamakla yükümlüdürler. Performans artması ya da performans düşüklüğü örgütsel sebeplere bağlı olabildiği için kişisel sebeplerle de yakından ilgilidir.

Sigara kullanımı çalışma hayatında da önemli bir yer tutan kişisel sebepler arasında sayılmaktadır. Farklı temas alanlarına sahip olmalarına karşın, sigara kullanımının kişinin performansına olan etkisi motivasyon ile de yakından ilgilidir. Odaklanma sorunu yaşayan motivasyonu düşük bir çalışanın performansının da düşmesi beklentisi bu bağlamda akla gelmektedir. Sigara kullanan kişilerin sigaraya bağlı olarak yaşadığı grip, nezle, kalp, akciğer rahatsızlıkları ve çeşitli kanser hastalıkları sebebiyle fiziksel performanslarının sigara içmeyen kişilere göre daha düşük olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda değerlendirilecek olursa beden gücü gerektiren işlerin yerine getirilmesi aşamasında kişilerin performans düşüklüğü yaşaması muhtemel olmaktadır (Özdemir,2015:40). Ayrıca sigaranın içindeki nikotin ve karbon monoksit gibi zararlı maddelerin beyin hücreleri üzerindeki yaptığı etki sayesinde kişilerde odaklanma sorunları, bilinç sislenmesi, algılama bozuklukları, dikkat eksiklikleri meydana geldiği için bu etkilerin de performans düşüklüğüne neden olduğu düşünülmektedir (Bilici,2012:191). Nikotin sebep olduğu dikkatsizlik, çalışma yaşamında dikkat gerektiren işlerde büyük risk oluşturmaktadır (www.bengisemerci.com). Örneğin dikkatsizlik sonucunda üretim firmasında çalışan bir personel iş kazası yapabilmekte, muhasebe ve finans alanında çalışan bir personel şirketini parasal anlamda büyük zararlar verebilmektedir.

Psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıkları olan çalışanlar uygun çalışma ortamına sahip olsalar bile bu kişilerden tam anlamıyla performans sergilemesi beklenemez. Çünkü yaşadıkları rahatsızlıkların hem kendi hem de işletme başarısına etkisinin olması beklenmektedir. Bu sorunlar kişilerin yaşam kalitesini ve dolayısıyla çalışma hayatındaki konumuna bağlı olarak ürettiği ürün ya da hizmet kalitesini de etkilemektedir. Bu

bağlamda bireysel performanslarda meydana gelen düşüklükler işletme verimliliği üzerinde de belirleyici olmaktadır (Baysal ve diğerleri,2014:137).

2.12.1.3.2.5.Sigara ve Maliyetler

Maliyet kavramı daha önceden hedeflenen bir amaca ulaşmak için katlanılan ve para ile ölçülebilen değerlerdir. İşletmeler açısından maliyet kavramı büyük önem göstermektedir. Bir başka deyişle maliyet, işletmelerin ürün ve hizmet elde etmek için kullandığı emek, hammadde gibi üretim faktörlerine harcanan parasal değerlerdir. Maliyetler işletmelerin karlılıklarının hesaplanmasında da önemli olmaktadır (İleri,1996:175).

Sigara kullanımı kullanan kişilere ve çalışma hayatında sigara kullanan personele sahip olan işletmeye çeşitli maliyet yükleri oluşturmaktadır. Bu maliyet yükleri sigara içimi esnasında geçen zaman kayıplarından, sigara kullananların sigaraya bağlı gelişen hastalıklardan dolayı işe gelmemelerinden, çalışma esnasında sigaranın yoksunluğuna bağlı olarak kendini işe verememesinden kaynaklı iş kazası, yanlış üretim ve hizmetten, sağlık sorunları nedeniyle yapılan harcamalar ve işletmede sigara kullanımından dolayı işletmenin yapmak zorunda olduğu harcamalardan oluşmaktadır.

Çalışma hayatında sigara kullanan kişilerin kullanmayanlara kıyasla daha sık sağlık problemi yaşadığına bilimsel çalışmalarda rastlanmaktadır. Buna bağlı olarak yaşanan devamsızlıklar işletmelerde üretimi yavaşlatabilmekte, yöneticileri ve diğer çalışanları zor durumda bırakmaktadır. Sigara kullanımının yol açtığı hastalıklar sebebiyle kişilerin görevlerini yerine getirememesi işletme açısından üretim kaybı olarak görülebilmektedir (Özdemir,2015:43).

Kişilerin sigara bağımlılığına bağlı olarak yaşadığı yoksunluk durumunda ise presenteeism yani kendini işe verememe durumu gerçekleşmektedir. Çalışma hayatında kendini işe veremeyen personel motivasyon, performans ve verim düşüklüğü yaşamaktadır (Baysal ve diğerleri,2014:137). Buna bağlı olarak yaşanan hatalı üretim ve düşük hizmet kalitesi, dikkatsizlikten kaynaklanan iş kazaları işletmelerin maliyetlerinde artış meydana getirmektedir.

Çalışma süreleri içinde sigara kullanımı ya iş esnasında ya da işe ara verildiğinde gerçekleşmek durumunda olduğundan sigara kullanımı süresi iş ve işgücü açısından

kayıp zaman ifade etmektedir. İş esnasında sigara kullanımı gerçekleşiyor ise aynı anda iki işe odaklanma gücüğü yaşanacağından dolayı iş kazaları oluşabilmektedir (Arı,1991:117).

Sigara kullanımına bağı maliyet unsurlarının arasında sağık nedenlerine bağı gerçekleşen harcamalar dışında sigara kullanan personele sahip işletmelerin yapmak zorunda olduğı harcamalar da yer almaktadır. Bunlar sigarasızlık politikaları kapsamında oluşturulması gereken alanlar için yapılan temizlik kapsamında boyama giderleri, bu alanların sürekli havalandırılması sebebiyle daha fazla ısıtma giderleri gibi harcamalar dolaylı olarak işletmeler açısından maliyet yükü oluşturmaktadır (Kılıçoğı ve Şenocak,2009:196). Ayrıca sigara içilen alanlarda sigara içmeyenlerin de bulunması durumunda oluşan pasif içicilikten dolayı bu kişilerin yaşadığı sağık problemleri de işletmeye ek mali yük oluşturmaktadır. Bir başka maliyet unsuru ise sigara bağı oluşan yangınlardır (Bunn ve diğlerleri,2006:1099). Türkiye’deki bazı büyükşehirlerde itfaiye müdürlüklerinin verilerine göre sigaraya bağı çıkan yangınların çıkan yangınların gelen ihbarların yüzde ellisi civarında olduğı belirtilmiştir (Bilir ve Aslan,2007:5). Bu yangınlara işyerlerinde sigara içme alanlarında tam söndürülmemiş izmaritlerin ya da sigara içilen yerlerde sigara ile etkileşim halinde bulunan maddelerin sebep olduğı düşünölmektedir.

2.12.1.3.2.6.Sigara ve Kârlılık

Karlılık, işletmelerin gelir ve gideri arasındaki olumlu fark olarak ifade edilmektedir (Akal,2005:48). İşletmelerin sürdürülebilirliği açısından kârlılık önemli bir konudur. Sigara içimi sırasında harcanan süreler, sigara bağı yaşanan hastalıkların sebep olduğı devamsızlıklar, motivasyon eksikliği sonucu yaşanan hatalı üretim ya da üretim ve hizmet kalitesindeki düşüş gibi birçok faktörün oluşturduğı maliyet unsurlarının yok edilmesi işletmenin kârlılığını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca işletmelerin sigara kullanan personeli çalışan olarak tercih etmesinden kaynaklı yüklendiğı harcamaların da ortadan kaldırılması işletmeler açısından kâr artışı anlamına gelmektedir (Özdemir,2015:45). Bu konu ile ilgili olarak Almanya’da bir mühendislik firması çalışma saatleri içinde sigara kullanmayan sigara bağımlısı çalışanlarına yıl bazında 500 Euro ödemeyi teklif etmiş bunun üzerine 25 çalışanın 8 ‘i içmemeyi kabul etmiştir. Bu şirketin sigara bağı olarak oluşturduğı maliyet raporu şöyledir; sigara kullanan her çalışan bir sigara içimini 6 dakikada gerçekleştirmektedir. Bu çalışanların her birinin bir günlük çalışma diliminde

10 adet sigara kullanması durumunda bir çalışan toplam 60 dakika(1 saat), 8 çalışan ise 8 saat yani bir günlük çalışma dilimine eşit olmaktadır. Bir yılda 200 iş günü çalışıldığı baz alındığında, 1600 saat kayıp zaman meydana gelmektedir. Bu şirkette çalışanların saat ücreti 33 Euro olarak belirlendiğinden 8 gönüllü çalışanın sigara kullanmaması durumunda işletmenin vermeyi taahhüt ettiği 4000 Euroya karşılık işletme 53.000 Euro tasarruf sağlanacaktır (Kılıçoğlu ve Şenocak,2009:196). Türkiye’deki çalışma şartlarında bunun hesaplaması yapılacak olursa çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturacak olan alışveriş merkezi çalışanları örneği ele alındığında bir çalışanın yasal molaları harici ortalama 2 kere 10’ar dakika sigara molasına gitmesi durumunda günde 20 dakika, ayda 520 dakika yani 8.6 saat zaman kaybı yaşanmaktadır. Bu zaman kayıplarında gerçekleşmesi muhtemel satış kayıpları işletme kârlılığında düşüşler meydana getirecektir. Bu bakımdan çalışanların zaman maliyetleri aylık ücret açısından hesaplandığında bu durum işletmeler ve ülke ekonomisi bakımından mukayese yapabilmemiz için faydalı olacaktır.

2.12.1.3.2.7.Sigara ve İş Kazaları

Kazalar beklenmedik zamanlarda oluşan ve birçok kayba sebebiyet veren durumlardır. Yaşamın her yerinde kaza yaşanma ihtimali olmakla birlikte bu kazaların çalışma hayatında ve bazı şartlarda gerçekleşmesi durumunda iş kazaları gerçekleşmektedir. Çalışma esnasında kişiler bireysel ya da örgütsel sorunlar ile karşılaştıklarında ya da bazı stresörler sebebiyle çeşitli hatalar yapmaktadırlar. Bu hatalar iş kazalarına ve verimlilik düşüklüğüne sebep olabilmektedir. İş kazalarına bağlı çeşitli sağlık problemleri yaşanabildiği gibi iş kazaları sadece işletmelerin ekonomik yönünü etkileyen boyutlarda da olabilmektedir (Erkan,2005:267).

Sigara bağımlılığına bağlı olarak sigara kullanamama haline yaşanan yoksunluk da kişilerde dikkat dağınıklığı, algılama güçlükleri, unutkanlık gibi çeşitli sinirsel ve psikik sorunlara yol açtığından iş esnasında yaşanan bir yoksunluk durumunda iş kazalarının meydana gelmeleri kaçınılmaz olmaktadır (Shehu,1997:43). Yoksunluğa bağlı olarak günlük rutin işleri gerçekleştirme zorlukları, iş yapma becerilerinde yetersizlik ve dikkat eksikliği yaşanabilmektedir (Arı,1991:22). Dikkat eksikliği çalışma hayatında tüm meslek gruplarında farklı etkiler oluşturmakla birlikte özellikle fiziksel olarak yoğun çalışan üretim işçilerinde, araç kullanımı gerektiren işlerde önemli bir risk faktörü haline

gelmektedir. Bu ve buna benzer ayrı bir dikkat gerektiren işlerde insan faktörüne ait psikososyal sebeplerden dolayı iş kazaları ihtimali yükselmektedir.

2.12.1.3.2.8.Sigara, İşe Devamsızlık ve Kendini İşe Verememe

Çalışma hayatında önemli iki kavram olan absenteeism ve presenteeism kavramları literatürde son zamanlarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu iki kavram işgücünün verimi büyük ölçüde etkilemektedir. İşe devamsızlık ve kendini işe verememenin birçok kişisel sebebi olduğu bilinmektedir (Coşkun,2012:1). Bu etkiler doğrudan sağlık sorunları olabileceği gibi sigara kullanımına bağlı gelişen sağlık problemlerinden de kaynaklanabilmektedir.

İşe devamsızlık tanımı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklara göre herhangi bir neden olmaksızın işe gelmeme durumu olarak dar anlamda tanımlanır iken başka bir kaynağa göre çalışanın hastalık dışındaki ruhsal, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı iş saatlerinde işyerinde bulunmama durumu olarak ifade edilmektedir. Yasal açıdan değerlendirildiğinde ise çeşitli hastalık nedenleri de bu duruma dahil edilmiştir (Coşkun,2012:2).

Kendini işe verememe hali ise sözde var olma ya da işte var olmama olarak bilinmektedir. Presenteeism çalışma hayatında kişileri verim düşüklüğüne ve buna bağlı olarak sürekli hale gelen işe devamsızlığa yönelten fizyolojik ve psikolojik problemlerin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Presenteeism işyerinde bulunma zorunluluğundan dolayı gerek sağlık problemleri gerekse kişisel sebeplerden dolayı kişinin bedenlen orada fakat ruhen orda olmama hali olarak da ifade edilebilir. Bu durum standart iş kalitesinin altında bir performans ve verimlilik kayıpları ile ilişkilidir (Yıldız ve Yıldız,2013:820).

Sigara kullanımına bağlı hastalıklardan dolayı işe gelememe durumu ile absenteeism arasında bir ilişki kurulabileceği gibi sigaranın bağımlılar üzerinde yarattığı yoksunluk etkisinden dolayı presenteeism ilişkisi de kurulabilmektedir. Halpern ve arkadaşlarının bu alanda yaptığı çalışmada sigaraya bağlı hastalıklardan dolayı işe gelmeyenlerin sayısı sigara kullanmayanların sağlık sorunlarından dolayı yaptığı devamsızlığın iki katından fazla olduğu anlaşılmıştır (Halpern ve diğerleri,2001:236). Koopman'ın çalışmasında ise sağlık sorunlarına bağlı yaşanan verimlilik düşüklüğünün hem absenteeisme hem de presenteeisme neden olduğu görülmektedir (Koopman ve diğerleri,2002:14). Sigara bağımlılığı gibi kişisel psikolojik unsurlar, kişinin çalışma esnasında odaklanma gücünün

çekmesi ile birlikte motivasyonunu tekrar sağlayamaması durumunda sözde var olma halini ortaya çıkaran unsurlardandır (Yıldız ve Yıldız,2013:821). Bu unsurlar hem kişileri hata yapma, çatışmalar yaşama gibi bireysel anlamda hem de bu olumsuzlukların sonucunda fazla maliyet yükü ile örgütsel anlamda etki yaratmaktadır. Psikolojik açıdan kendini işe veremeyen bir çalışanın verimliliğindeki düşüşten dolayı oluşan maliyet, hastalık durumunda o çalışana yapılan sağlık hizmetleri giderlerinden fazla olmaktadır (Coşkun,2012:19).

BÖLÜM 3: SİGARA KULLANIMININ ÇALIŞANLARIN VERİMLİLİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİ (SAKARYA ÖRNEĞİ)

3.1. Araştırma Probleminin Tanımlanması

Sigaranın sağlık üzerine olan olumsuz etkileri uzun yıllar boyunca çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiş olup, başta akciğer ve lariks kanseri olmak üzere koroner kalp rahatsızlığı, felç, kronik obstrüktif akciğer hastalıkları, bronşit ve çeşitli solunum yolu hastalıklarına sebebiyet verdiği açıkça ortaya konmuştur. Çalışmada bu sağlık problemlerinden ve sigara alışkanlığına bağlı psikolojik etkilerden dolayı çalışanların motivasyonları, performansları ve verimlilikleri arasında ilişki kurulmaktadır. Ayrıca bu etkilerden dolayı işletme verimliliği ve işletme kârlılığı da araştırılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; farklı sektörlerdeki işletmelerin tek çatı altında bulunduğu alışveriş merkezleri çalışma ilişkileri anlamında geniş bir yelpaze sunduğu için avm çalışanlarının sigara kullanım alışkanlığının verimlilikleri üzerine etkileri araştırılmaya değer görülmüştür. Alışveriş merkezi çalışanlarının sigara kullanım alışkanlıklarının işgücü verimliliği, işletme kârlılığı, hizmet kalitesi ve sürdürülebilirlikleri gibi kurumsal hedeflerini gerçekleştirmedeki etkisi incelenmektedir.

Bu çalışma ile birlikte çalışanların sigara kullanımının sağlık etkisinin yanında işletme açısından verimliliğin dinamiklerinden olan maliyet ve kalite kavramları ile ilişkilendirip iş yaşamındaki bireyler için bilinç uyandırmak amaçlanmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Çalışma hayatında yer alan yönetici ve çalışanların sigara kullanımına bağlı olarak yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı kişilerin iş yaşamındaki değişimler nelerdir?
- Çalışma hayatında yer alan yönetici ve çalışanların sigara alışkanlığının verimliliğin alt bileşenlerini oluşturan motivasyon, performans ve kalite üzerine olan etkileri nelerdir?
- İşletmelerin sürdürülebilirliği için büyük önem taşıyan verimlilik, kârlılık ve maliyetler çalışanların sigara alışkanlığından nasıl etkilenmektedir?

- Pasif içiciliğin çalışma hayatında ve işletme üzerine etkileri nelerdir?

Bu sorular dikkate alındığında iş yaşamında faaliyet gösteren yönetici ve çalışanların sigara alışkanlığının hem çalışma hayatı hem de işletme yönetimleri tarafından değerlendirilmesiyle işletme sürdürülebilirliği için engel teşkil edebilecek faktörlerin azaltılması hatta ortadan kaldırılabilmesi amacıyla politikalar ve düzenlemelerin yapılabilmesi kapsamında gereklilik gösteren somut önerilere kaynak niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma ile literatüre kavramsal, metodolojik ve pratik olarak katkı sağlamak hedeflenmektedir. Konunun sağlık açısından önemi bilinmekle birlikte, iş hayatına dair yapılan çok fazla araştırmaya rastlanmamaktadır Bu nedenle çalışmanın yazınsal olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Her yıl dünyada 5 milyon civarında kişi sigaraya bağlı gelişen nedenlerden dolayı yaşamını yitirmektedir. Bir başka deyişle dünyada her sekiz saniyede bir kişi sigaraya bağlı sağlık sorunlarından dolayı hayatını kaybetmektedir. Bu rakamlar sayesinde sigaranın hayatımıza maliyeti gözler önüne serilmektedir. Sağlık açısından yarattığı sorunların yanında kişilerin psikolojileri üzerinde de çeşitli etkilere sebep olduğundan sigara kullanım alışkanlığının önce bireysel daha sonrasında sosyo ekonomik ve çalışma hayatına yansımaları açısından daha iyi anlaşılması noktasında önemlidir.

Bu araştırma ile tüm sektörlerdeki çalışanlar ile görüşmek mümkün olmadığından örneklem olarak birçok sektörün bir arada faaliyet gösterdiği alışveriş merkezleri tercih edilmiştir. Araştırma örnekleminde, Sakarya ilinde bulunan bir AVM belirlenerek, sigara kullanan ve kullanmayanların çalışmaları incelenecek ve çalışanların sigara kullanım alışkanlığının yönetici ve çalışanlar olmak üzere çalışma verimliliklerine etkisine dair sonuçlar elde edilecektir.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada çalışma alanı ile ilgili derinlemesine bilgi edinilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak vaka çalışması yapılmıştır. Bu araştırmada öncelikle bağımlılık, sigara bağımlılığı ve iş yaşamında verimlilik alanında yerli ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılmıştır. Bu alanda

bilgi toplamak için yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya katılacak çalışan ve yöneticilerin belirlenmesinde kar topu yöntemi kullanılmıştır. Mülakat yapılan yönetici ve çalışanlara sigara kullanım alışkanlığının iş yaşamlarına etkileri anlamaya yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Mülakat sorularının başında demografik özellikleri içeren sorulara yer verilirken ilerleyen sorularda sigara kullanan ve kullanmayanlara yönelik sorular çeşitlenmektedir. Ayrıca mülakat sorularının devamında işletme yöneticilerinin de cevaplama gereken sorular yer almaktadır. Alışveriş merkezi çalışanları ile yapılan bu çalışma, Sakarya ilinde bulunan bir avm ile sınırlı tutulmuştur. Toplanan verilerin analizinde, avm deki mağazaların yöneticileri ve çalışanlarının vermiş oldukları cevaplara göre temalar oluşturularak, bu temaların analizinde ve yorumlanmasında Nvivo programının 12. sürümü kullanılmıştır.

3.4.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın hedefi keşfe dayalı olup araştırma verileri öznel yargılardan oluştuğu için model olarak tüme varım yöntemiyle yorumlama yapılmıştır.

3.4.2.Evren ve Örneklem

Araştırma Sakarya ilinde bulunan bir alışveriş merkezindeki 12 yönetici ve 10 çalışanın katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Sigara kullanan ve sigara kullanmayan çalışanlar ile gerçekleştirilen mülakat görüşmelerinde 2'si ortak olmak üzere toplamda 12 soru yöneltilmiştir. Yönetici konumundaki çalışanlara ise bu sorulardan bağımsız olarak 6 soru daha yöneltilmiştir. Verilen cevapların birbirlerini tekrarlaması nedeni ile 22 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat görüşmesi yapılmıştır. Aynı zamanda mülakatlar gözlem ve ses kaydı ile de desteklenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri 20 dakika ile otuz dakika arasında tutulmaya çalışılmıştır. Çalışma konusunun belirlendiği süreçte uygulamaya yönelik olarak Sakarya Üniversitesi' ndeki 5 akademik personel ile pilot çalışma gerçekleştirilmiş, onların görüşleri doğrultusunda çalışmanın bütününe yönelik bir yol haritası oluşturulmuştur.

3.4.3.Araştırma Verilerinin Çözümü ve Yorumlanması

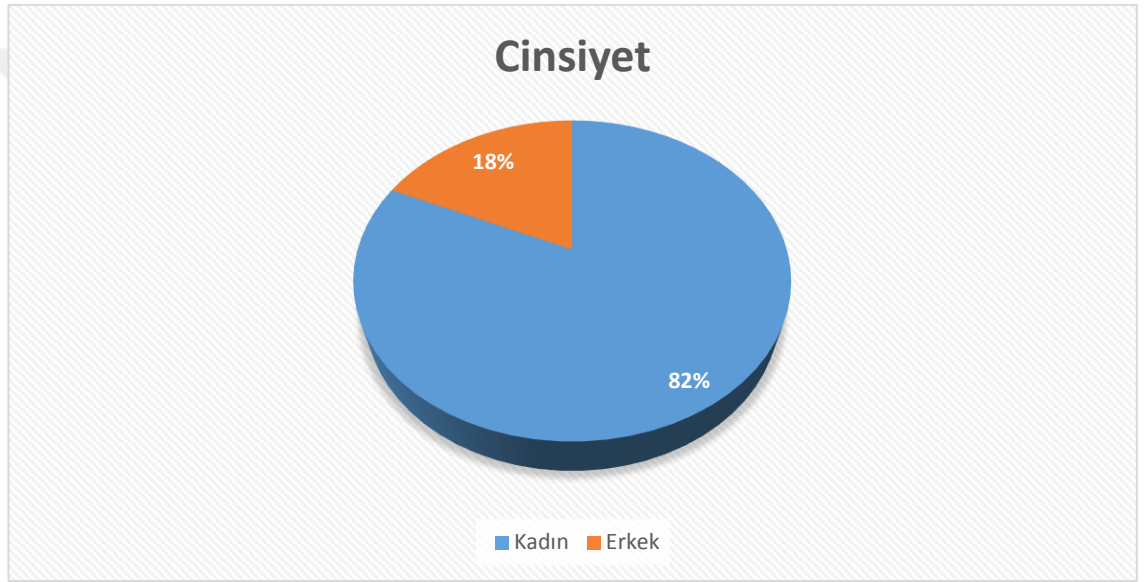
Araştırmada AVM çalışanları ile yapılan mülakatlar, sigara kullanımının çalışma hayatına ve işletme üzerine olan etkileri olarak ikiye ayrılmıştır. Konu ile ilgili 14 tema belirlenerek yönetici ve çalışanların vermiş oldukları cevaplar bu temaların içine

kodlanmıştır. Belirlenen temaların genel içeriğinin verimlilik kavramının dinamikleri olan kalite, maliyet temaları ve verimlilik kavramının alt bileşenleri olan motivasyon, iş tatmini, işe bağlılık gibi temalar oluşturmaktadır. Tema ve alt faktörlerin oluşturulmasında nitel alanda çalışan uzman kişilerden destek alınmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak üzerinde durulan temalar için genel tema haritası oluşturulmuştur.

3.5. Bulgular

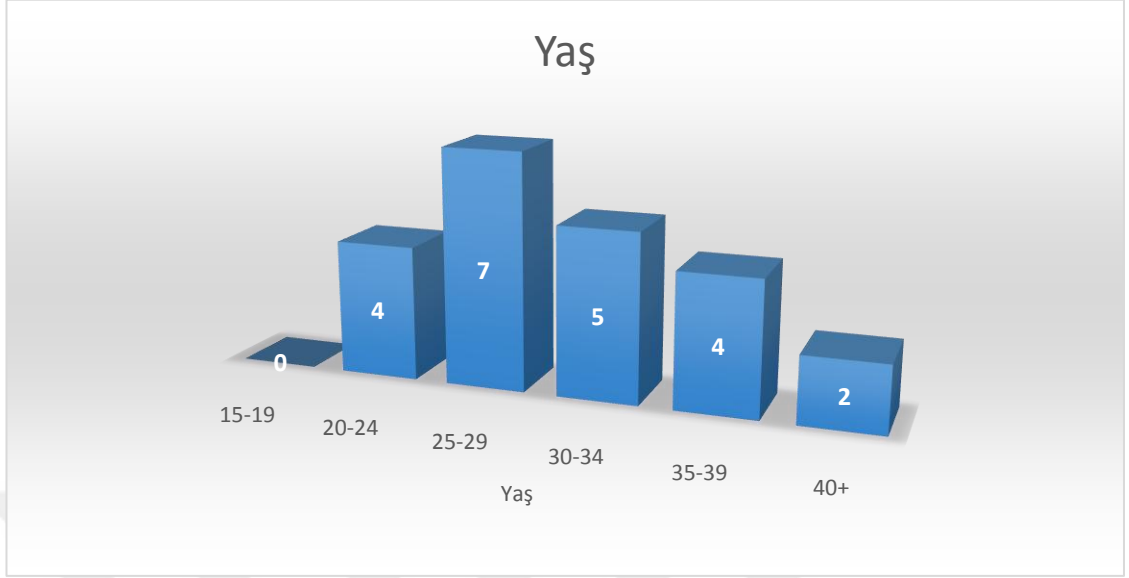
3.5.1. Demografik Özellikler

Şekil 1: Çalışan ve Yöneticilerin Cinsiyet Dağılımı

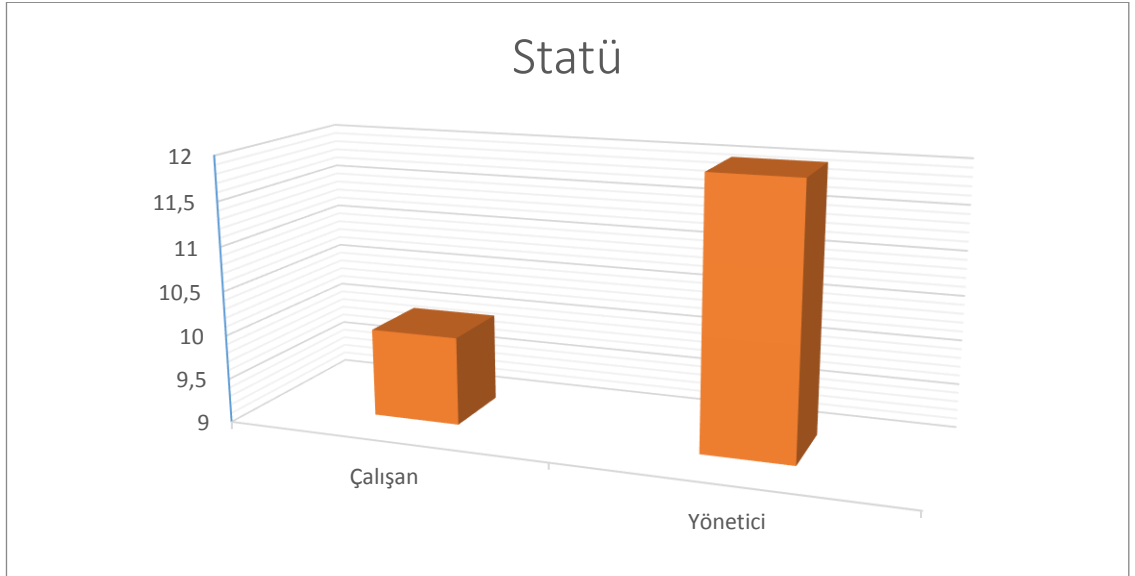
Yapılan çalışmada toplam 22 aym çalışanı ile mülakat uygulaması yapılmıştır. Mülakat ile görüşleri alınan çalışanların 4'ünü erkek 18 'ini kadınlar oluşturmaktadır.

Şekil 2: Çalışan ve Yöneticilerin Yaş Dağılımı

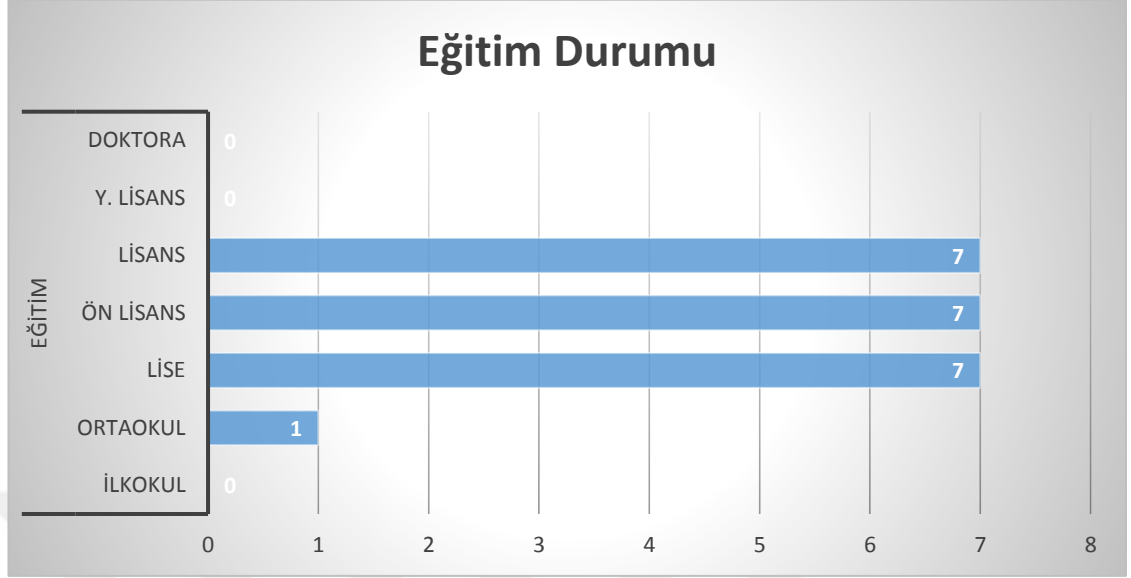
Çalışmada yer alan yönetici ve çalışanların 4 kişi 20-24 yaş aralığında, 7 kişi 25-29 yaş aralığında, 5 kişi 30-34 yaş aralığında, 4 kişi 35-39 ve 2 kişi ise 40 yaş üzeri grubunda yer almaktadır.

Şekil 3: Görüşülen Kişilerin Statü Dağılımları

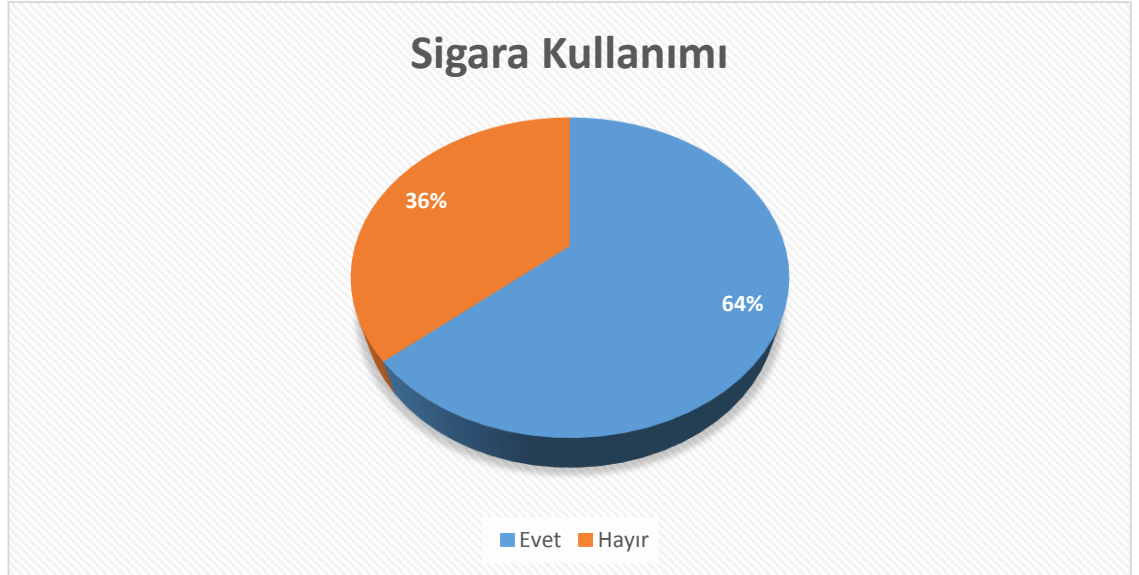
Çalışmada 12 si yönetici olmak üzere toplamda 22 çalışan ile mülakat görüşmesi yapılmıştır.

Şekil 4: Çalışan ve Yöneticilerin Eğitim Durumu Dağılımı

Çalışmada görüşülen kişilerden 7'si lisans, 7'si önlisans, 7'si lise ve 1'i ortaokul mezunudur.

Şekil 5: Çalışan ve Yöneticilerin Sigara Kullanım Dağılımı

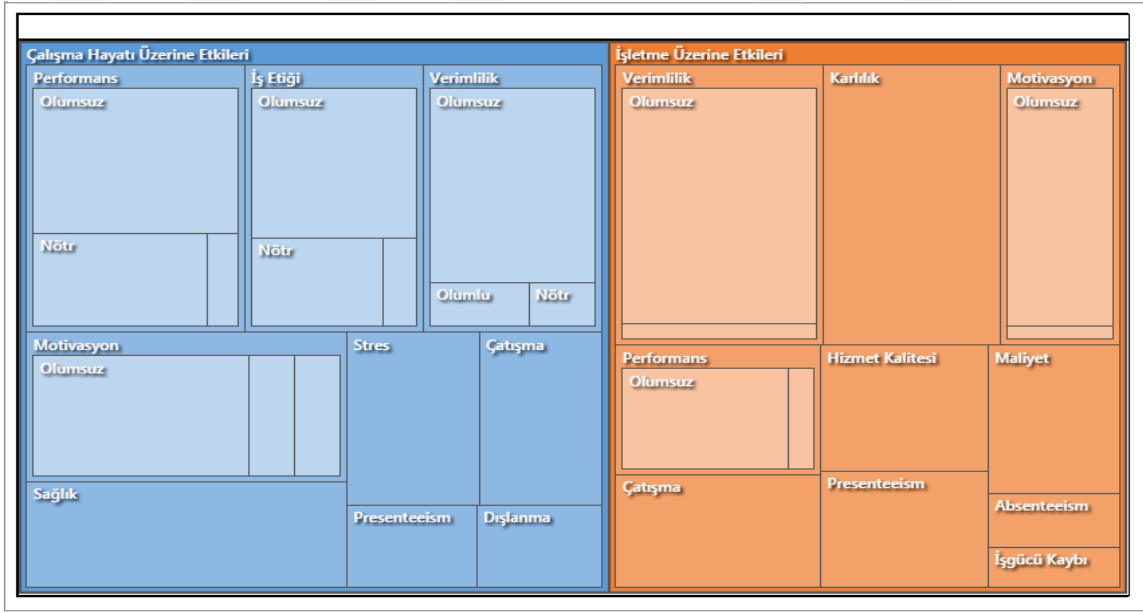

Çalışmada görüşülen yönetici ve çalışanların %64 ü sigara kullanmakta, %36 ise sigara kullanmamaktadır. Sayı olarak ifade edilirse görüşülen 12 yöneticiden 6 'sı sigara kullanmakta, 6'sı ise sigara kullanmamaktadır. Görüşülen 10 çalışandan 8'i sigara kullanmakta, 2 'si sigara kullanmamaktadır.

3.5.2. Araştırmanın Bulguları

Sigaranın çalışma hayatı ve işletme açısından etkilerinin ayrı ayrı ele alındığı şekilde toplamda 14 ana tema belirlenerek bu temaların da bazıları alt temalara ayrılmıştır. Genel itibariyle iş yaşamında etkili olan sağlık, stres ve dışlanma temalarının dolaylı olarak işletme üzerine etkili olmasından dolayı bu temalara diğer temalar içinde yer verilmiştir. Ayrıca sigaranın çalışma hayatı üzerine etkilerinin incelendiği bölümde bu temalar üzerinde çalışanların yöneticilere kıyasla daha fazla görüş bildirmesi çalıştıkları işletme yönünden daha çok bireysel açıdan değerlendirme yapıldığını göstermektedir. Sigaranın sağlığa olan etkisinin kodlarına çoğunlukla çalışma hayatında rastlanmakta fakat bu kodların işletme üzerine yansımalarının absenteeism teması altında değerlendirildiği görülmektedir. Yöneticiler çalışanlarının sağlığının olumsuz etkilenmesinden dolayı işe devamsızlık gösterme durumlarını önemsemektedirler. Bu devamsızlık işletmelerin maliyetlerine, kârlıklarına ve işgücü kaybına da yol açacağından kişilerin sigaraya bağlı yaşadıkları sağlık problemlerinin dolaylı olarak bu temaları etkilediği görülmektedir.

Şekil 6: Sigara Alışkanlığının Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Çalışma Hayatına Ve İşletme Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

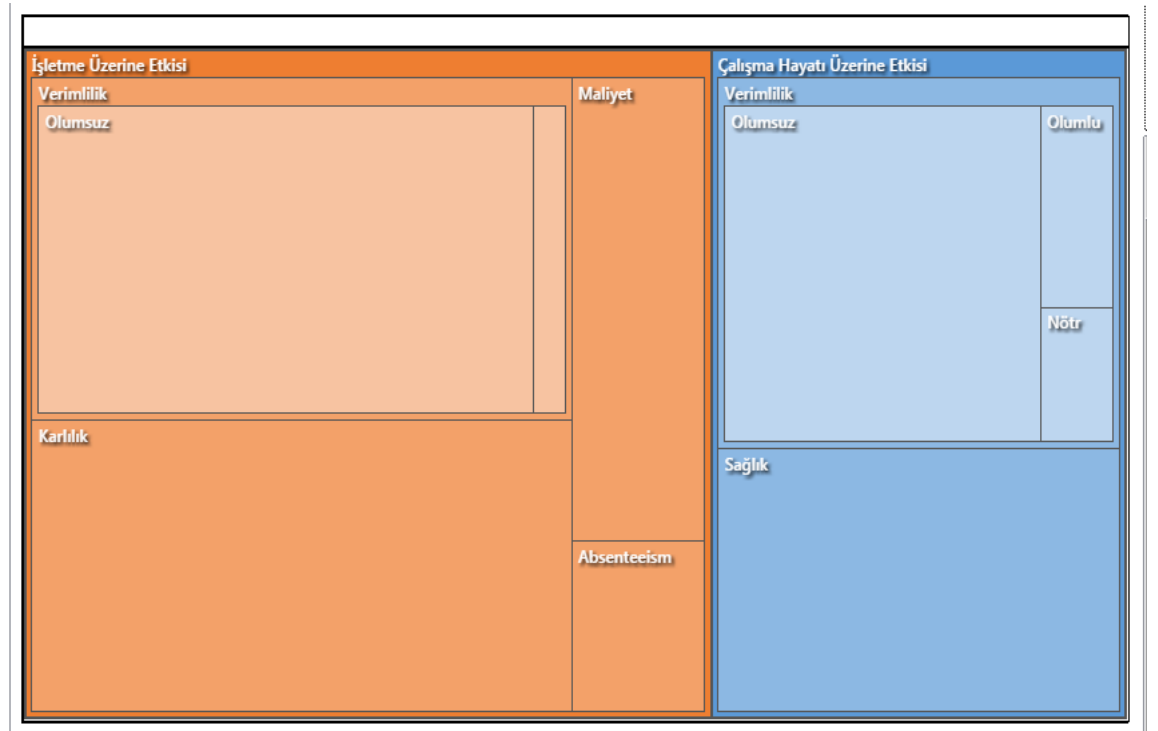

Yukarıdaki şekilde; performans, motivasyon, verimlilik, stres gibi temaların sigara kullanan kişilerin yoksunluğuna bağlı olarak sigara kullanmayan kişilerinde pasif içicilik durumuna bağlı olarak etkilendiği görülmüştür. Ayrıca sigara kullanmayan kişilerin sigara kullanan kişilere tanınan fazla mola hakkından dolayı ayrımcılık yapıldığı

görüşüne de rastlanmaktadır. Yine bu ayrımcılıktan dolayı bazı işyerlerinde çatışmalar görülmektedir. Çalışma hayatında ve işletmede çatışmaların gerçekleştiği beyanlarını genelde çalışanlar vermektedir. Yöneticiler ise iş etiğine uygun davrandıklarını eşit davranma borcundan dolayı sigara kullanan çalışanlara tanınan fazla mola hakkını sigara kullanmayan çalışanlara da vermek durumunda olduklarını ifade etmektedirler. Bu görüşe sahip yöneticilerin söylemlerinden dolayı iş etiği temasının alt temalarında yer alan nötr teması oluşturulmaktadır. Sigaranın çalışma hayatına etkilerini gösteren tema frekansına göre dışlanma teması, sigara kullanan çalışanların söylemlerinden dolayı oluşturulmuştur. Bu etkilenmenin çalışma yaşamına etkisi olabileceği ama kendi işletmelerinde böyle bir dışlanma durumu yaşamadıklarını belirttikleri görülebilmektedir. Yöneticiler ise sigara kullanımına bağlı dışlanmışlık durumunun hiç gerçekleşmediğini düşünmekte ve bu alanda yöneticilerin kodlarına rastlanmamaktadır.

Soru 1 : Sigaraya bağlı gelişen bir sağlık probleminiz olduğunu düşünüyor musunuz? Grip, nezle gibi hastalıklara ne sıklıkla yakalanırsınız ve bu hastalıkların sigara ile bir ilgisi olduğunu düşünüyor musunuz? Bundan dolayı işe gelmediğiniz oluyor mu?

Şekil 7: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Sağlık Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

Çalışma hayatında yer alan yönetici ve çalışan konumundaki bireylerin sigaraya bağlı olarak yaşadığı sağlık sorunları ve bu sağlık sorunlarının işletme ve çalışma hayatına etkilerinin karşılaştırıldığı bu şekilde; sigara çalışma hayatı üzerinde sağlık açısından çeşitli olumsuzluklara sebep olduğu dolayısıyla çalışma yaşamındaki bireylerin yaşadığı sorunlardan dolayı verimlilik düşüklüğü yaşadığı görülmüştür. İşletme açısından ise bireylerin sigaraya bağlı olarak gelişen sağlık problemlerinin işe gelmelerine engel teşkil ettiği görülmekte ve bu durum işletmeye artı maliyet yükü oluşturmaktadır. Ayrıca işe devamsızlık yapan çalışandan dolayı eksik personel ile işletme sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışıldığından işletme kârlılığının da etkilendiği görülmektedir. Görüşülen bir çalışanın bu soruya vermiş olduğu yanıt şu şekildedir;

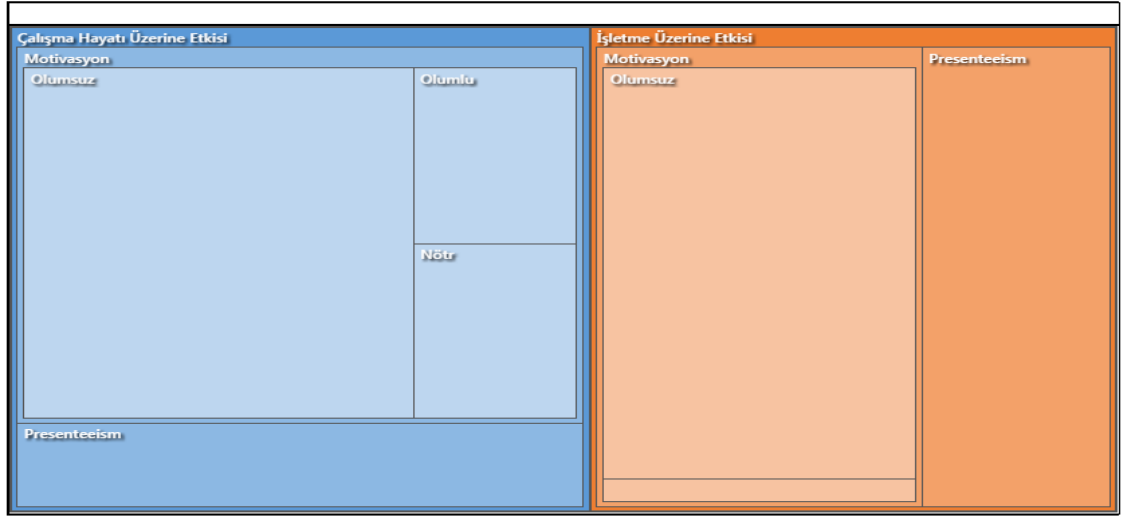
“Sigaraya bağlı olarak alerjik astım, koah hastalığım ve akciğerimde küçük nodülleri var. Doktorum sigaranın neden olduğunu söyledi. Mevsim geçişlerinde kötü etkileniyorum nöbet dönemlerinde 2-3 gün işe gelemiyorum. Yılda bir ya da iki kez griple birlikte bu hastalıklar nüksettiğinde 10 gün işe gelemediğim oluyor. Beyin hücrelerimi öldürdüğünü düşünüyorum (Ç-2).”

Diğer bir görüş ise: “ Sigara kullandığımda halsizlik hissediyorum (Ç-4).”

Bu ve buna benzer yanıtlardan yola çıkarak sigara kullanımına bağlı yaşanan sağlık problemleri absenteeisme sebep olmakta bu durum da işletme kârlılığı bakımından yöneticiler tarafından hoş karşılanmamaktadır.

Soru 2: Sigara sizin motivasyonunuzu nasıl etkiliyor? Olumlu ya da olumsuz taraflarını anlatır mısınız?

Şekil 8: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Motivasyonlarına ve Presenteeisme Olan Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

Çalışma hayatında yer alan yönetici ve çalışan konumundaki bireylerin sigara alışkanlığına bağlı olarak motivasyonlarında yaşanan değişimi belirlemek amacıyla olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere 3 tema belirlenmiştir. Bu temalara ek olarak motivasyon ile doğrusal olan presenteeism kavramı da bu sorunun yanıtında karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun yanıtı hem çalışma hayatı hem de işletme açısından değerlendirilmiştir. Sigara alışkanlığından dolayı yaşanan yoksunluk sendromunun bireyleri psiko-sosyal açıdan etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda bireyler kendini işe verememektedir. Motivasyon başlığının alt temalarından olan olumsuz temasına ve presenteeism temasına dahil edilen yanıtlardan bir tanesi şöyledir;

“Sigara içme isteği hissedip yoğunluktan dolayı gidemediğimde agresifleşiyorum. Bu durum da müşteriye yansıyor. Örneğin güler yüzle servis yapmıyorum (Ç-10).”

Bu yanıt çalışanın yoksunluğa bağlı olarak sigaranın motivasyonunu olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Sigara kullanmayan bir çalışanın bu soruya verdiği yanıt ise şu şekildedir;

“Kokusundan rahatsız oluyorum. Sigara kokusu üstüme sindiğinde tam konsantre bir şekilde çalışamıyorum (Ç-7).”

Burada pasif içicilikten kaynaklanan sebeplerden dolayı çalışanın motivasyonu olumsuz etkilendiği görülebilmektedir.

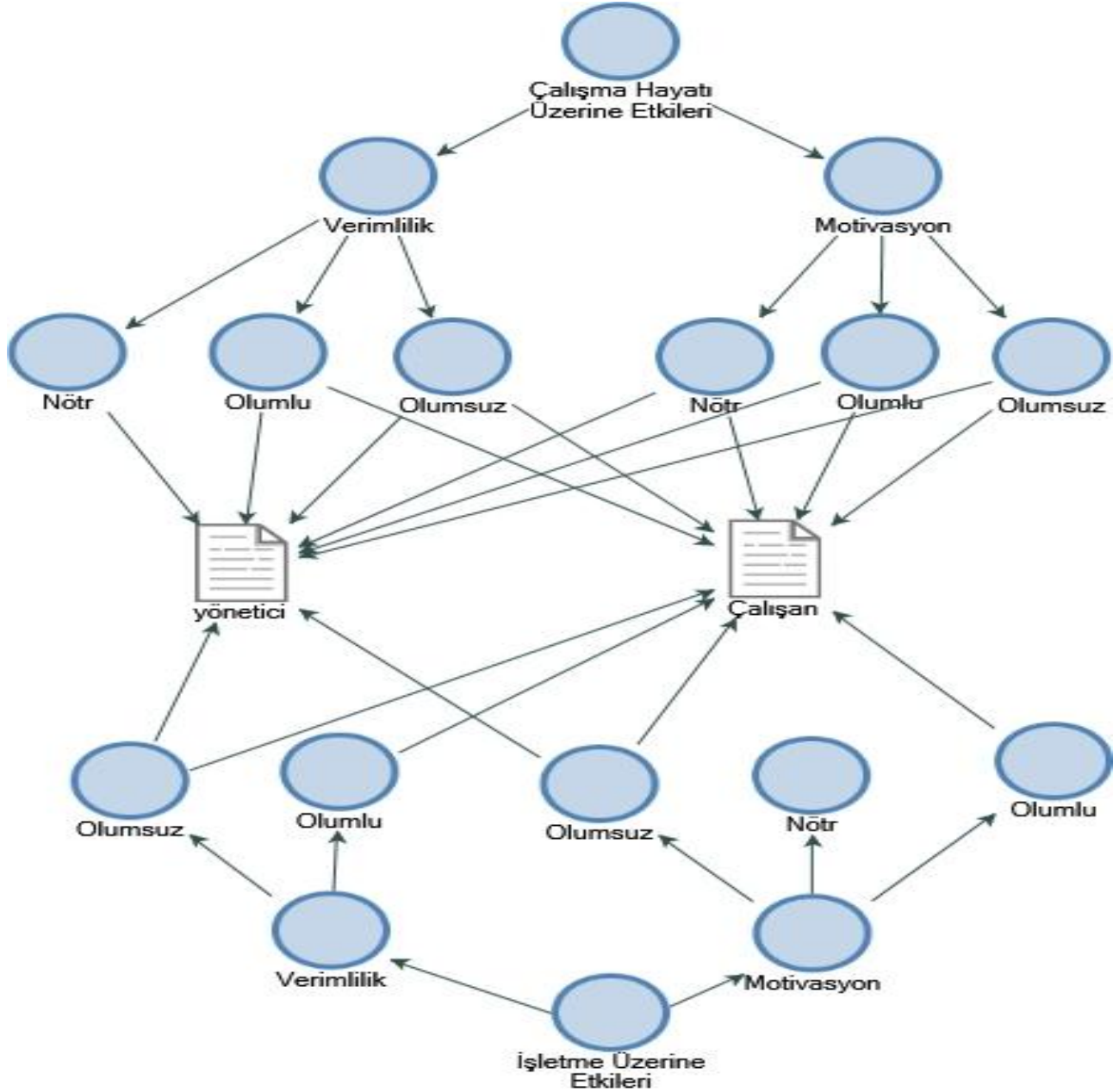
Sigaranın motivasyonunu doğrudan olumlu etkilediğini belirten görüşmeci ciddi anlamda sigara bağımlısı olduğunu kabul eden ifadeler vermektedir. Bu ifadeler şöyledir;

“Olumlu etkiliyor. Sigara benim için motivasyon kaynağıdır (Ç-1).”

Nötr etkisi olduğu görüşü ise hem sigara kullanan hem kullanmayan çalışan ve yöneticiler tarafından verilmektedir.

Şekil 9: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Motivasyon ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması

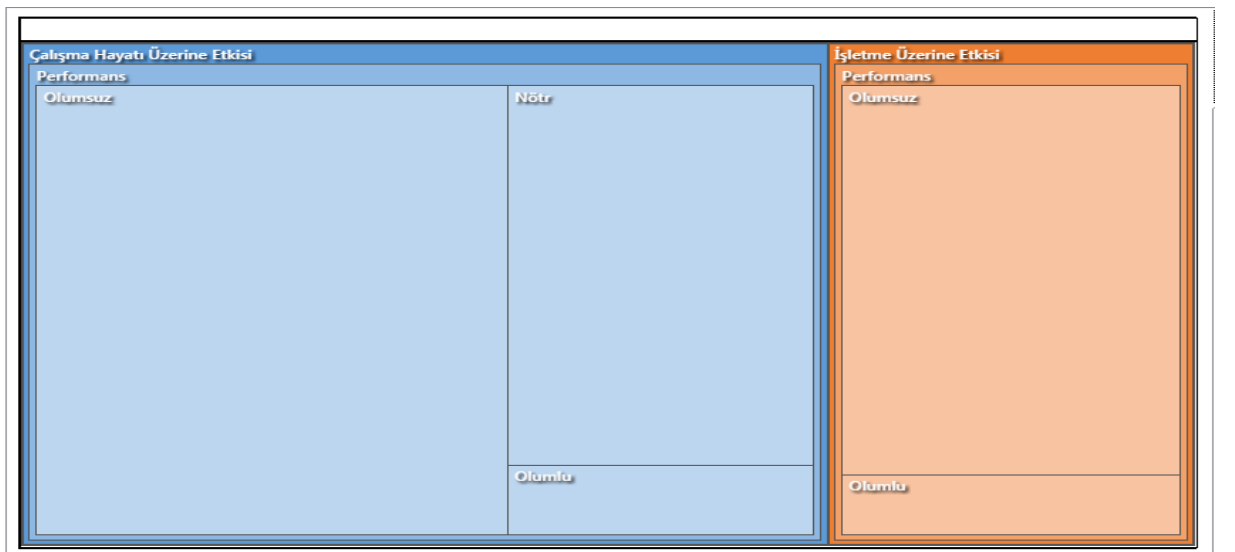
Sigaranın işletme ve çalışma hayatında motivasyon üzerine olan etkilerinin yönetici ve çalışan açısından karşılaştırıldığı şekilde öncelikle çalışma hayatı üzerine etkileri görülebilmektedir. Bu bağlamda yöneltlen soruda yöneticilerin tamamının motivasyonu ve dolayısıyla verimliliği olumlu, olumsuz ya da nötr olmak üzere mutlaka bir yönden etkilediğini belirten görüşleri mevcuttur. Bu temaların ağırlığı bir önceki şekilde daha açık görülebilir. Çalışanlar da motivasyon üzerinde bu üç tema hakkında görüş beyan

etmekte fakat yöneticilerden farklı olarak verimlilik temasının alt temasını oluşturan nötr bir görüşe sahip değillerdir. Bu ifadeden; çalışanların sigaranın verimlilik üzerinde olumlu ya da olumsuz etki gösterdiğine dair net bir görüşleri olduğu anlaşılabılır.

Sigaranın işletme verimliliğine olan etkilerinin detaylandırıldığı bölümde ise; sigaradan dolayı çalışanların motivasyonlarının olumlu ya da olumsuz etkilendiği bunun sonucunda ise işletmenin verimliliğinin de olumlu ya da olumsuz etkilendiği çalışanların verdiği yanıtlardan anlaşılmaktadır. Bu alanda çalışanların nötr etkisi olduğuna dair bir görüşleri yer almamaktadır. Çalışanlara kıyasla yöneticilerin ise sigaranın işletmenin motivasyon ve verimlilikleri üzerine hiçbir olumlu etkisinin yer almadığı anlaşılmaktadır. Çalışanların büyük bir çoğunluğunun sigara alışkanlığına bağlı yoksunluk yaşama durumlarında motivasyon kaybı yaşadıklarını bu nedenle verimli çalışmadıklarını ifade ettikleri görülebilmektedir. Yöneticiler ise bu durumun bilincinde oldukları ve bu durumun ortaya çıkmasını önlemek amacıyla ek mola hakkı tanıdıklarını ayrıca beyan ettikleri kodlar arasında yer almaktadır. Yöneticilerin bazılarının işletme verimliliğini önemsediklerinden dolayı zaman kaybını görmezden geldikleri söylemlerinden anlaşılabilmektedir.

Soru 3: Sigara sizin performansınızı nasıl etkiliyor? Performans artırıcı ve azaltıcı yönlerini anlatır mısınız?

Şekil 10: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Performanslarına Olan Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

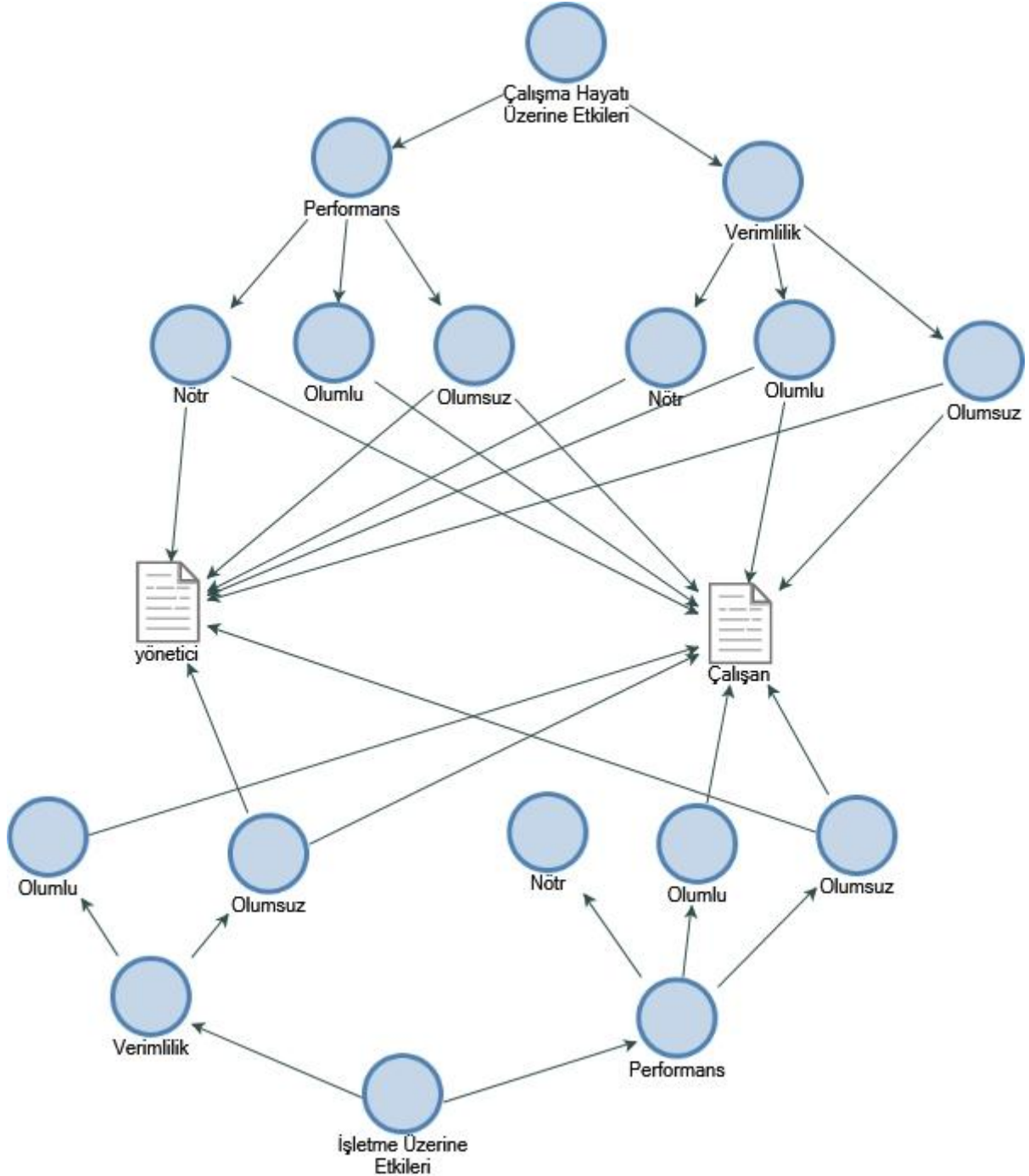

Sigaranın çalışma hayatındaki bireylerin performanslarına olan etkilerinin karşılaştırıldığı bu şekilde olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere 3 tema belirlenmiştir. Genel anlamda iş yaşamında ne olumlu ne de olumsuz etkisi olduğunu düşünen çalışanlar olduğu için nötr teması oluşturulmuştur. İşletme performansına olan etkileri araştırıldığında ise olumlu ve olumsuz olmak üzere 2 tema belirlenmiştir. İşletme açısından değerlendirildiğinde fikri olmayan herhangi bir görüşmeciye rastlanmamaktadır. Görüşülen çalışanlar işletmeleri açısından ya olumlu ya da olumsuz olduğuna dair net görüş bildirmişlerdir.

Çalışanların sigara kullanımının performanslarını olumsuz etkilediğini düşünen bir yöneticinin düşüncesi şu şekildedir;

“Sigaradan kaynaklı performansı düşen çalışanım olmuştu. Yani sigara içmeye gidemediği için aklı sürekli orda ve işine odaklanamıyor. Bu nedenle satış hedeflerini gerçekleştiremeyen personeli biraz daha fazla çalıştırabiliyorum (Y-6). ” ifadesi işletmeler bakımından çalışanların performanslarının kârlılığa da etkisi olduğu algısını yaratmaktadır.

Şekil 11: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Performans ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması

Yukarıda şekilde çalışanların ve yöneticilerin sigara alışkanlıkları performans ve verimlilik üçgeninde karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırma aynı zamanda çalışma hayatı ve işletme verimliliği açısından da değerlendirilmektedir. Çalışma hayatında gerek sağlık gerekse yoksunluğa bağlı olarak sigara alışkanlığı çalışanların performanslarını

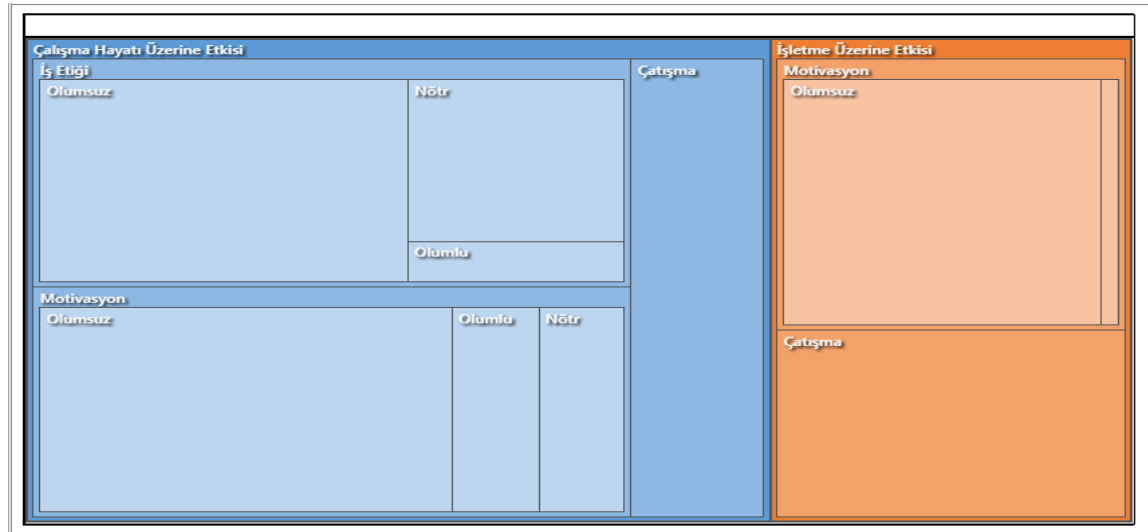
etkilemektedir. Şekilde görüleceği üzere çalışanlar performansları ile ilgili olumlu, olumsuz ve nötr temalarını dolduran kodlar tanımlamaktadırlar. Yöneticiler ise hem çalışma hayatı hem de işletme açısından sigaranın performanslar üzerinde olumlu bir etkisi olmadığını düşünmektedirler. Çalışanların kendi işletmeleri çerçevesinde bu konuyu ele aldıklarında olumlu ya da olumsuz net bir görüş bildirdikleri görülmektedir.

Önceki motivasyon-verimlilik ilişkisinin bu konuyla ilgisi bağlamında bir sentez yapmak yanlış olmayacaktır. Sigara alışkanlığı motivasyon kaybına sebep olup hem işgücü verimliliğini hem de işletme verimliliğini düşürebilir fakat aynı zamanda sigaranın işletmelerin önceden belirlenen performans hedeflerini gerçekleştirebilmek için bir engel teşkil etmediği de söylenebilir. Çünkü görüşme yapılan çoğu yönetici performans hedeflerinin gerçekleşmesi için gün içinde ya da ay içinde kullanılan fazla mola haklarını dikkate alarak mesai ücreti olmaksızın çalışanlardan ek çalışma talep ettiği yine aynı yöneticilerin söylemlerinden anlaşılabilmektedir.

Ayrıca yöneticilerin verdiği yanıtlara göre, çalışanların sigara alışkanlığının performanslarını olumlu etkilemediği sadece motivasyonlarını sağlamak için gerekli olduğu haller olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Soru 4: Sigaradan dolayı çalışma arkadaşlarınızla ya da bir üst birim ile sorun yaşıyor musunuz? Eğer yaşıyorsanız bu sorunlardan kısaca bahsedebilir misiniz?

Şekil 12: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Motivasyon, İş Etiği Ve Çatışma Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

Çalışma hayatında ve işletmede sigaradan kaynaklanan sebeplerden dolayı yaşanan çatışma durumuna ait temaların yer aldığı şekilde 3 ana tema bulunmaktadır. Bu temaların içinde ağırlıklı kod motivasyon temasına atılmıştır. Konu dahilindeki bir çalışan görüşü şu şekildedir; “Sigara kullandığım için molaya çıkmak sigara kullanmayan açısından sorun oluyor (Ç-2).” Sigara kullanan Ç-2 adlı görüşmecinin söylemine göre sigara için yasal mola harici kullanılan fazla molaların sigara kullanmayanlar açısından sorun teşkil ettiği ve çatışmaların oluştuğu yönündedir.

Sigara kullanmayan bir çalışanın görüşü ise şu şekildedir;

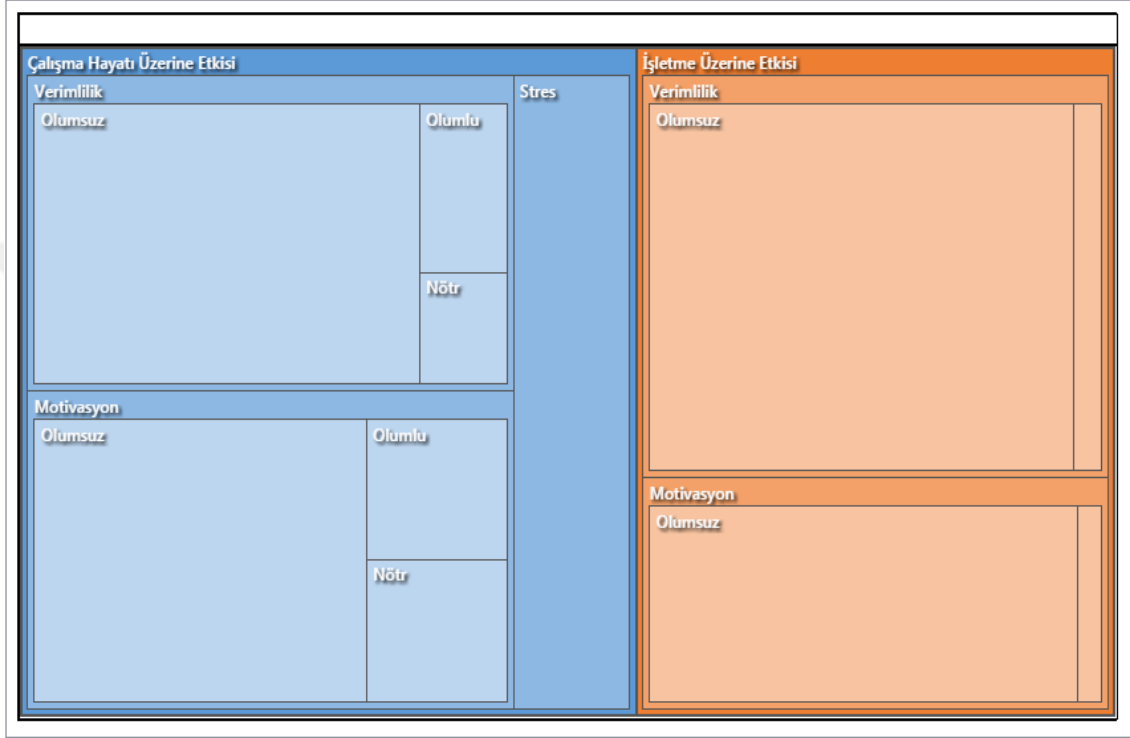
“Ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum. Onlar fazla molaya çıktıklarında bizim de o hakka sahip olduğumuzu düşünüyorum. Ek mola hakkı istesem belki verilir fakat onların sigara içme halleri bir ihtiyaç olarak görülüyor ne yazık ki. Bu durumda motivasyonum olumsuz etkileniyor. Gerginliğimi müşteriye bile yansıttığımı düşünüyorum (Ç-9).”

Ç-9 adlı görüşmecinin bu söylemi bir önceki görüşmecinin söylemini desteklemektedir. Bu nedenle motivasyonun olumsuz kodları ağırlıklı olarak görülmektedir.

Kod ağırlığı motivasyon temasından sonra iş etiği temasında oluşmaktadır. Motivasyon düşüklüğünde geçen konu ile paralel olarak yasal mola harici tanınan fazla mola haklarının iş etiğine uygun olmadığı düşünceleri bu kodları oluşturmaktadır. Bu konuda yöneticilerin fazla mola hakkını sigara kullanmayan personele de tanıdığı düşüncesi nötr temasının oluşmasını desteklemektedir.

Soru 5: Çalışma hayatında yaşadığınız stres sigara kullanımınızı etkiliyor mu? Sigara kullanmadığınızda stres oluyor musunuz?

Şekil 13: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Stres, Motivasyon ve Verimlilik Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

Çalışma hayatında ve işletmede sigaradan kaynaklanan sebeplerden dolayı yönetici ve çalışanların stres düzeylerine, motivasyonlarına ve verimliliklerine etkisinin görüldüğü şekilde, sigaranın verimliliğe olan etkisi ağırlıklı temayı oluşturmaktadır. Stres faktörünün doğrudan olumsuzluk durumu oluşturması stres temasının olumlu ya da olumsuz şekilde alt başlıklara ayrılmasını anlamsız kılmaktadır. Ayrıca sigara kullanan kişilerin yaşadığı yoksunluktan dolayı stresli olması bu temanın sigara kullanan kişilerin kodlarından oluştuğunu göstermektedir. Konu ile ilgili bir görüşmecinin düşüncesi şu şekildedir;

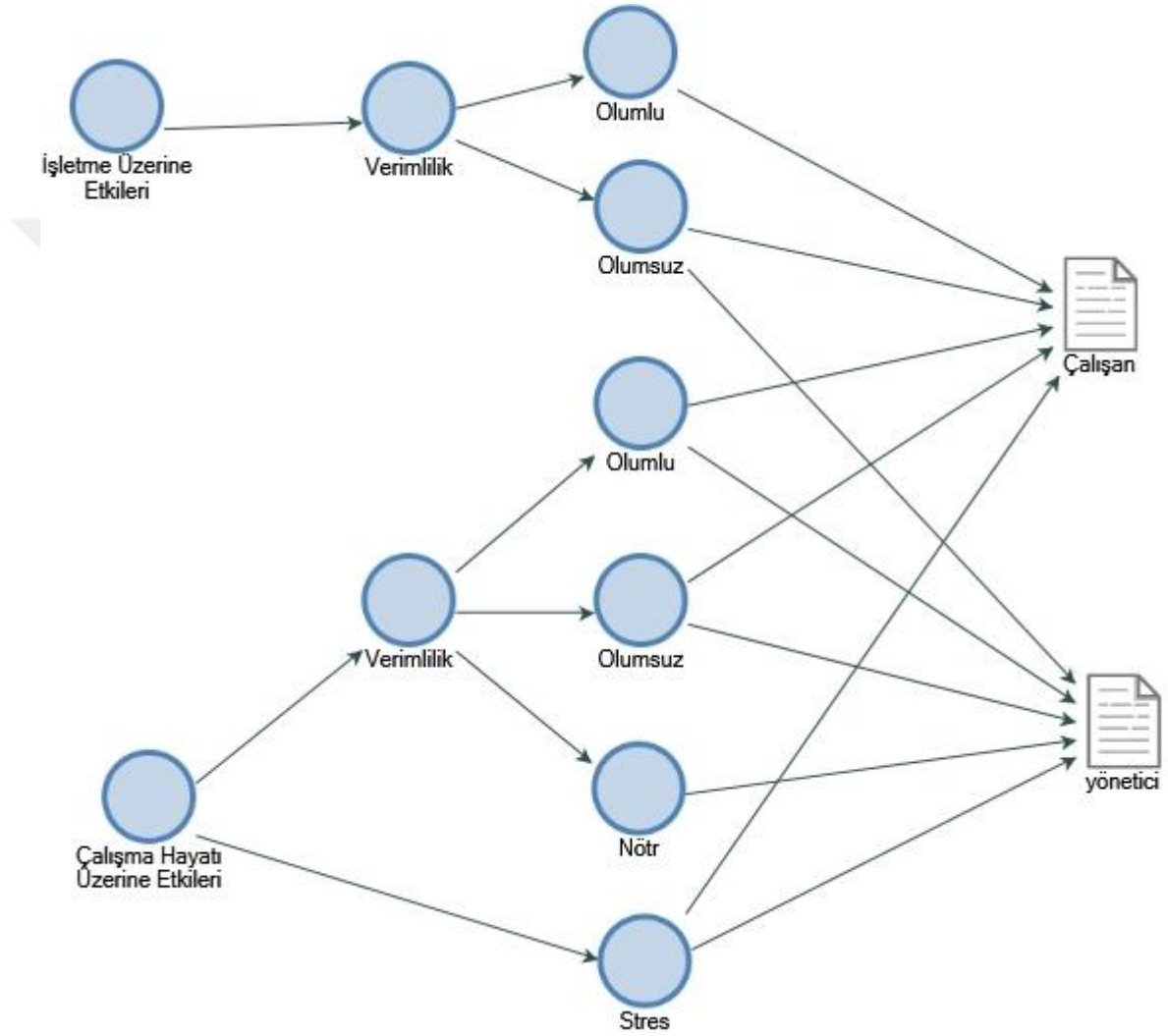
“Stresliyken daha fazla sigara içiyorum. Sigara içmediğimde stres oluyorum ve aklım sürekli sigarada oluyor(Ç-2).” Bu söylemlere sahip Ç-2 çalışanı sigara içme isteği hissedip çıkamadığında yaşadığı stres faktörü işgücü verimliliğini de etkilemektedir. Ayrıca aklının sürekli sigarada olma durumunda ise kendini işe verememekte ve motivasyon düşüklüğü de yaşadığı görülmektedir.

Bir yönetici görüşü ise şu şekildedir;

“Sigara kullanan bir personelim sigaraya bağlı olarak bazen gerginlik yaşayabiliyor bu durumda kendisine mola veriyorum. Çünkü mola vermediğimde verimli çalıştığını düşünmüyorum. O kişinin yaşadığı durumdan dolayı performans hedeflerini gerçekleştiremediğimiz durumlar olabiliyor. Yani diğer çalışanlar verimli çalışsalar da bir kişinin bile verimli olmama hali işletme hedeflerimizi olumsuz etkileyebiliyor(Y-1).” Bu söylemden yola çıkarak yöneticilerin işgücü verimliliğini önemsedikleri ve bundan dolayı yasal olmasa da inisiyatif kullanarak sigara kullanan çalışanlara fazla mola hakkı tanıdıklarını kabul etmektedirler. Çalışanların zamana göre ücretlendirildiği alışveriş merkezinde bulunan işletmelerde zaman kaybının aynı zamanda kârlılık gibi verimliliğin dinamiklerini de etkilediği görülmektedir.

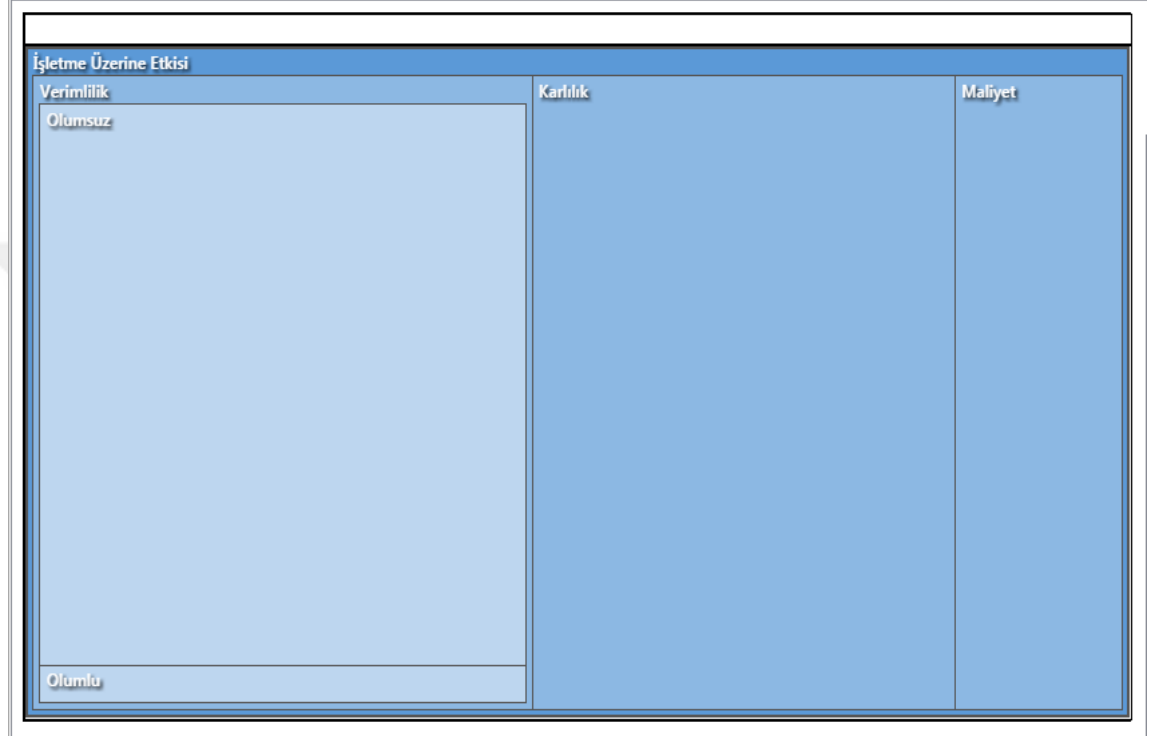
Şekil 14: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Stres ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması

Sigara alışkanlığı, stres ve verimlilik ilişkisinin ele alındığı şekilde sigara alışkanlığının doğrudan çalışma hayatında çalışanların stres temasını etkilediği görülmektedir. Bu durumun yaşanan yoksunluktan kaynaklı olduğu stres temasının kodlarından anlaşılmaktadır. Konunun işletme üzerine yansımalarının ise dolaylı olarak gerçekleştiği görülebilmektedir. Çalışma esnasında sigara kullanamayan bir çalışanın stres düzeyinin yükseldiği buna bağlı olarak verimlilik düşüklüğü yaşadığı da verimlilik teması kodlarından anlaşılmaktadır.

Soru 6: Sigara kullanımında harcanan süreler bağlamında sigaranın dolaylı olarak işletmenin kârlılığını etkilediğini düşünüyor musunuz?

Şekil 15: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Kârlılık, Verimlilik ve Maliyetler Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

Şekilde sigara alışkanlığının işletme verimliliği üzerine olan olumsuz etkisi temasındaki kodlar belirlenen diğer temalara kıyasla ağırlıklı olarak görülmektedir. Görüşmecilerin ifadelerinde verimlilik düşüklüğünün sebepleri arasında sağlık, motivasyon kaybı gibi faktörler görülürken kârlılık temasının altını da zaman kaybı doldurmaktadır. Alışveriş merkezindeki tüm işletmelerin zamana bağlı ücret ödemesinden dolayı sık sık sigara içmeye çıkan çalışanın o sürelerde işinin başında olmaması zaman kaybından dolayı artı mali yük oluşturmakta bu sürelerde müşteri kaçırmaları durumunda ise dolaylı olarak kârlılık da etkilenmektedir.

Konuyla ilgili bir yöneticinin görüşü şu şekildedir;

“Bazen personel sigara içmeye gidiyor ve o anda o personelin müşterisi gelmiş oluyor. Eğer müşterinin acelesi varsa bekleyemiyorsa bu sebeple müşteri ürün almadan gidebiliyor. Bu da karlılığımız etkileyen bir durum oluyor. Tabi sadece sigara olarak değerlendiremeyiz yemek molasındayken de bu durum yaşanabilir fakat sigara molasına sık çıkan bir personel için bu daha fazla karşılaşılabılır bir durum oluyor. Prim usulü

alışan bir işyeriyiz personel satıştan prim alıyor ben yönetici olarak karlılıktan pay alıyorum. Bu nedenle karlılık durumu işyerimiz için önemli.”

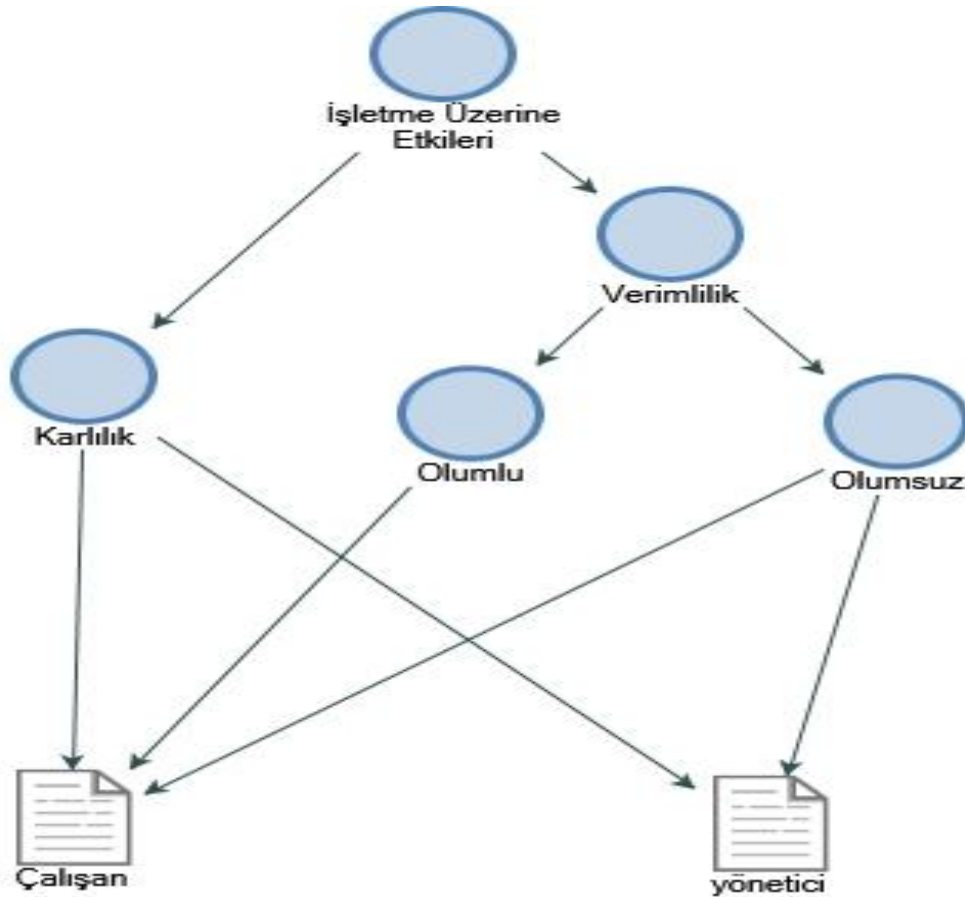
Maliyet yükünün zaman kaybına bağlı olabileceği gibi çalışanların sigara alışkanlığına bağlı yaşadığı yoksunluk durumundan da kaynaklı arttığı görölmektedir. Bu konuda bir yöneticinin beyanı şu şekildedir;

”Burada işletme verimliliğini sağlamanın yolunun personelin verimli çalışmasından geçtiğini düşünüyorum. Sık sık sigara molasına çıkan bir personelin verimli olabilme durumunun olmadığını düşünüyorum. Çünkü akli işinde değil. O anda iş kazası yapabilir ya da akli dalgın olduğu için yanlış ürün hazırlayıp fazla maliyete sebep olabilir (Y-1).”

Gıda sektöründeki Y-1 görüşmecisinin ifadelerinden yola çıkarak presenteeismın artı mali yük oluşmasında da etken olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklem içinde çalışanlar ve yöneticiler arasından sadece 2 kişinin sigara kullanımının çalışanların ve dolayısıyla işletme verimliliğinin olumlu etkilendiği görüşüne sahip olduğu görölmektedir. Bu algının oluşmasında çalışanların çalışma esnasında sergilediği tutum etkindir. Motivasyon düşüklüğü yaşayan bir çalışanın sigara molasına gidip geldikten sonra daha verimli çalışması işletme için önem taşımaktadır. Çünkü o mola hakkının tanınmaması durumunda sıcak satış gerçekleştiren çalışanların psikolojileri doğrudan müşteriye yansımaktadır. Bu düşünceye sahip yöneticiler yasal mola harici tanınan fazla molaları bu nedenle görmezden gelmektedirler.

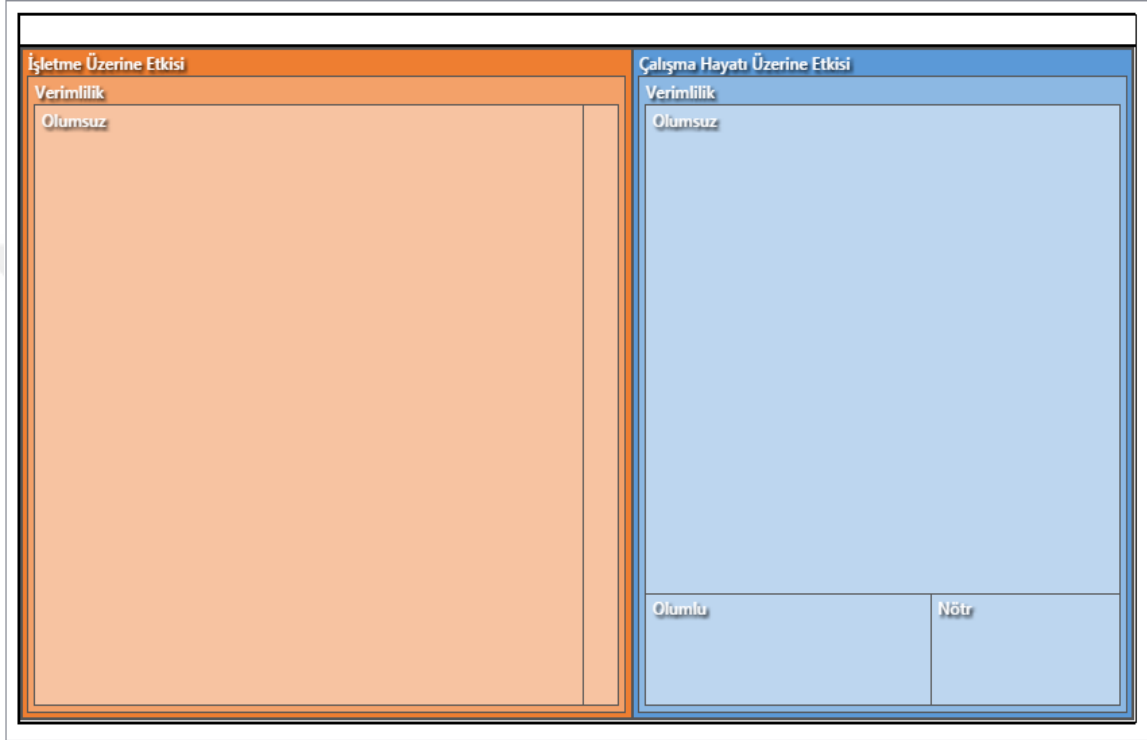
Şekil 16: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının Kârlılık ve Verimlilik Üzerine Olan Etkilerinin Karşılaştırılması

Sigara alışkanlığının işletmenin kârlılığına ve işletmenin verimliliğine olan etkisinin incelendiği şekilde çalışanların bazılarının yanıtlarına göre sigara kullanımına bağlı verimliliklerinde artış olabileceği fakat bu durumun doğrudan kâr artışı sağlamayacağı yönündedir. Çalışanların diğer kısmı ise sigaraya bağlı olarak yaşanan verimlilik düşüklüğünün işletmenin kârlılığını da etkilediği görüşünde olduğu gözlemlenmektedir. Yöneticilerin ise bu konuda olumlu görüşüne rastlanmamakta gerek verimlilik düşüklüğünün gerekse sigara kullanımına bağlı yaşanan zaman kaybının kârlılığı etkilediği görüşü kârlılık teması altındaki kodlardan anlaşılmaktadır.

Soru 7: Sigaranın işgücü ve işletme verimliliğini nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz? Olumlu yada olumsuz yönlerini anlatır mısınız?

Şekil 17: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığının İşletme ve Çalışma Hayatındaki Verimlilikleri Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansı

Sigara alışkanlığının verimlilik üzerine olan etkilerini gösteren şekilde işletme üzerine olan etkileri temasına çalışma hayatı üzerine olan etkileri temasından daha fazla kod atıldığı görülmektedir. Bu da yöneticilerin bu soruyu işletme perspektifinden değerlendirdiğini göstermektedir. Bu soruyu yanıtlayan tüm yöneticilerin olumlu ya da olumsuz bir görüşleri mevcuttur. Sigaranın işletmenin verimliliği üzerine olumlu etkisi olduğu görüşüne sahip olan yöneticiler ise sigara kullanımında harcanan süreleri görmezden gelerek çalışanın sigara kullanımından hemen sonra daha verimli olduğunu gözlemleyerek bu ifadeyi vermektedirler. Bu konuda görüşme yapılan bir yöneticinin görüşü şu şekildedir;

“Sigara molasına çıkamayan personel asık suratlı ve gergin olabiliyor. Bu durum müşteri kaybına sebep olabiliyor. Her müşteri bizim için çok önemli. O yüzden molaya gönderiyorum ve daha sonra bunu telafi ettiriyorum. Zaman kaybı mı müşteri kaybı mı diye düşünüyorum(Y-5).”

Başka bir yönetici ise şu şekilde ifade etmiştir;

“İşletme verimliliğini düşündüğüm için sigara içmeyen personel tercih ediyorum. Ama kalifiye ve beğendiğim bir personeli de sadece sigara içiyor diye almadığım olmadı. Önceki çalışanlarımın arasında sigara içen kişiler vardı. Sigara bağlı motivasyonları düştüğünü hissettiğimde verimli çalışması adına molaya gönderiyorum. Çünkü işe devam etmeleri durumunda kendilerini işe veremiyorlar. Mağazada yok gibi davranıyor(Y-6).” Burada ise presenteeisme ve motivasyon düşüklüğüne bağlı olarak işgücü verimliliği dolayısıyla işletme verimliliği de etkilenmektedir.

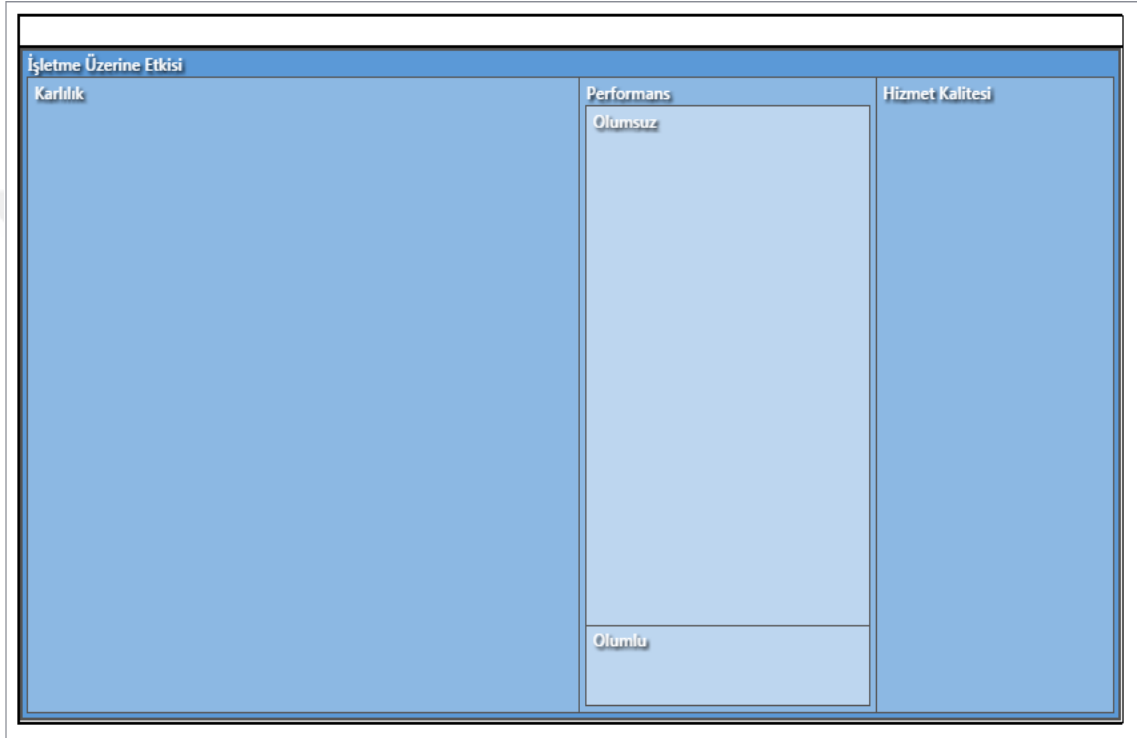
Görüşme yapılan bazı yöneticilerin ifadelerinden ise verimliliğe önem verdiklerinden dolayı sigarasız işyeri politikası uyguladıkları anlaşılmıştır. Ç-12adlı yöneticinin ifadesi şu şekildedir;

“Personelin sigara kullanmaması işletme karlılığını ve verimliliğini olumlu etkilediğini düşünüyorum. Çünkü sigara içen bir personelin günde 4 kere molaya çıktığını varsaydığımızda 1 saat 15 dk kadar zaman kaybı yaratacaktır. İşe ara vermesinden kaynaklı olarak odaklanma ve motivasyon sorunu yaşanabilir ve bu durumun işletme verimliliğini etkileyebilir düşüncesindeyim(Ç-12).”

Sigara alışkanlığının işletme ve çalışma hayatında verimlilik üzerine etkileri karşılaştırıldığında ise aralarında çok anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Çalışma hayatı üzerine etkisi ana temasında nötr tema bulunması bazı çalışanların bu konuda bir fikri olmamasından ya da olumlu veya olumsuz etkisi olmadığını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır.

Soru 8: Sigara kullanımına bağılı olarak hizmet kalitesinin değıştığını düşünöyör musunuz? Eğer düşünöyörsanız ne gibi değışiklikler olduğından kısaca bahsedebilir misiniz?

Şekil 18: Çalışma Hayatında Yer Alan Yönetici Ve Çalışan Konumundaki Bireylerin Sigara Alışkanlığıının Hizmet Kalitesi Üzerine Etkilerini Gösteren Tema Frekansları

Kârlılık, performans ve hizmet kalitesinin gösterildiğı bu şekilde ağırlıklı kod kârlılık üzerinde toplanmaktadır. Bunun açıklaması ise şu şekildedir; işletmelerdeki hizmet kalitesinin en çok kârlılık temasını etkilediğı görölmektedir. Yöneticilerin sigara kullanımının hizmet kalitesini etkilediğı düşüncesi hizmet kalitesi temasının kodlarını oluşturmaktadır. Çalışanlar ise önlem aldıkları için herhangi bir etkilenmenin söz konusu olmadığı görüşünü benimsedikleri görölebilmektedir. Konuyla ilgili bir yöneticinin görüşü şu şekildedir;

“Sigara molasına çıkamayan personel asık suratlı ve gergin olabiliyor. Bu durum müşteri kaybına sebep olabiliyor. Bundan dolayı geri bildirim aldım(Y-5)”.

Bir başka yönetici görüşü ise şöyledir;

“Hizmet kalitesini olumsuz etkilediğini düşünüyorum. Çünkü müşterilerin gıda sektöründe hizmet veren personelin sigara kullanmasını istemediğini düşünüyorum. Personelin üstünün başının ağzının kokması ve sigara içtiği elleriyle (temizliğinden şüpheli) yiyecek servisi yapmasını müşteriler hoş karşılamıyor. Bir pizza yapanı bir çiğ köfte yapanı düşünün parmağındaki sigara kokusunun hazırladığı yiyeceğe geçme ihtimalini düşünün bu durumda müşterilerin rahatsız olabileceğini düşünüyorum. Müşteri doğrudan söylemese de o müşteri bir daha oraya gelmez dolaylı yoldan karlılık da olumsuz etkilenir(Y-11).”

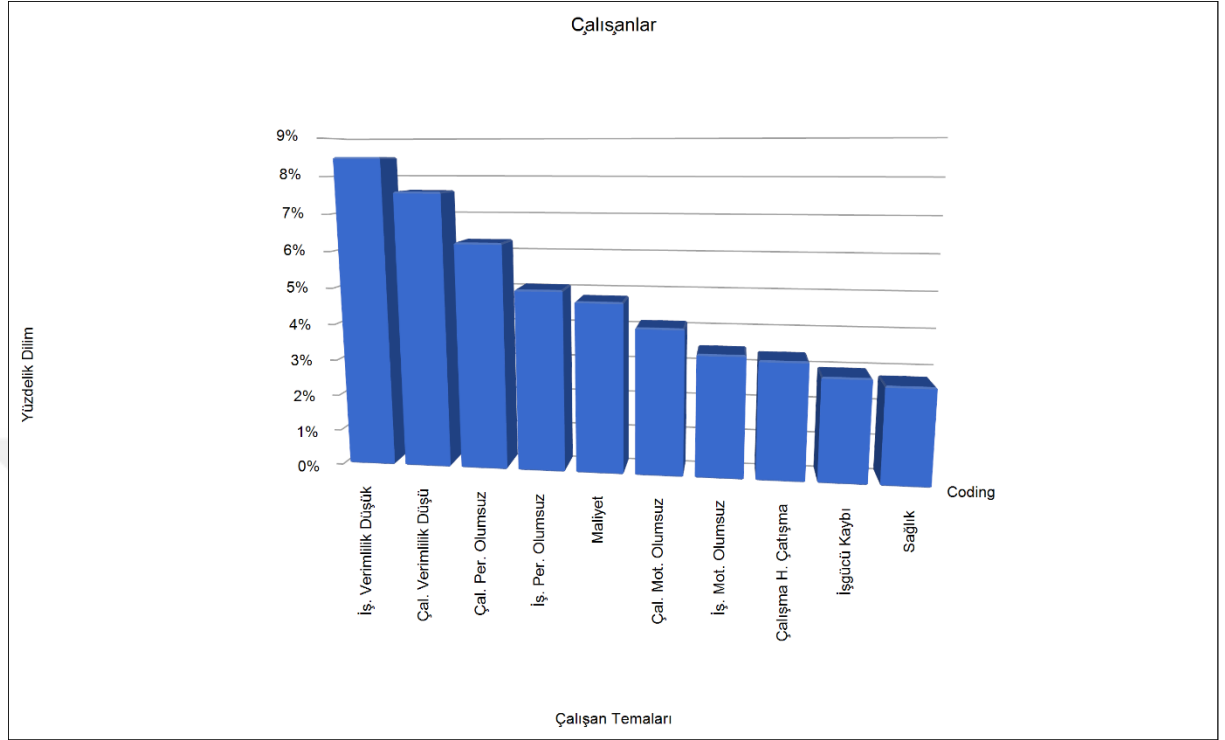
İlk görüş sigara alışkanlığına bağlı yoksunluk durumunda gerçekleştiği diğerinin ise sigara kullanımına bağlı olarak gerçekleştiği görülebilmektedir.

Yukarıdaki şekilde yer alan diğer bir tema ise performans temasıdır. Performans temasındaki olumsuz alt temanın sigara kullanımına bağlı yaşanan sağlık sorunlarından ya da sigara alışkanlığına bağlı yaşanan yoksunluk sendromunun kodlarından oluştuğu görülmektedir. Performans temasındaki olumlu alt temasının kodlarını ise sigara kullanıp dönen çalışanın çalışma isteğinin yükselme durumu oluşturmaktadır. Konuyla ilgili örnek bir görüş ise şu şekildedir;

“Sinirlendiğimde yoğun olduğumda bir sigara içmeye gitme aslında iyi bir şey değil ama bir nefes almaya sigara içmeye kaçıyorum. Rahatlama hissedilmesi bir yanlıgı olabilir (Ç-5).”

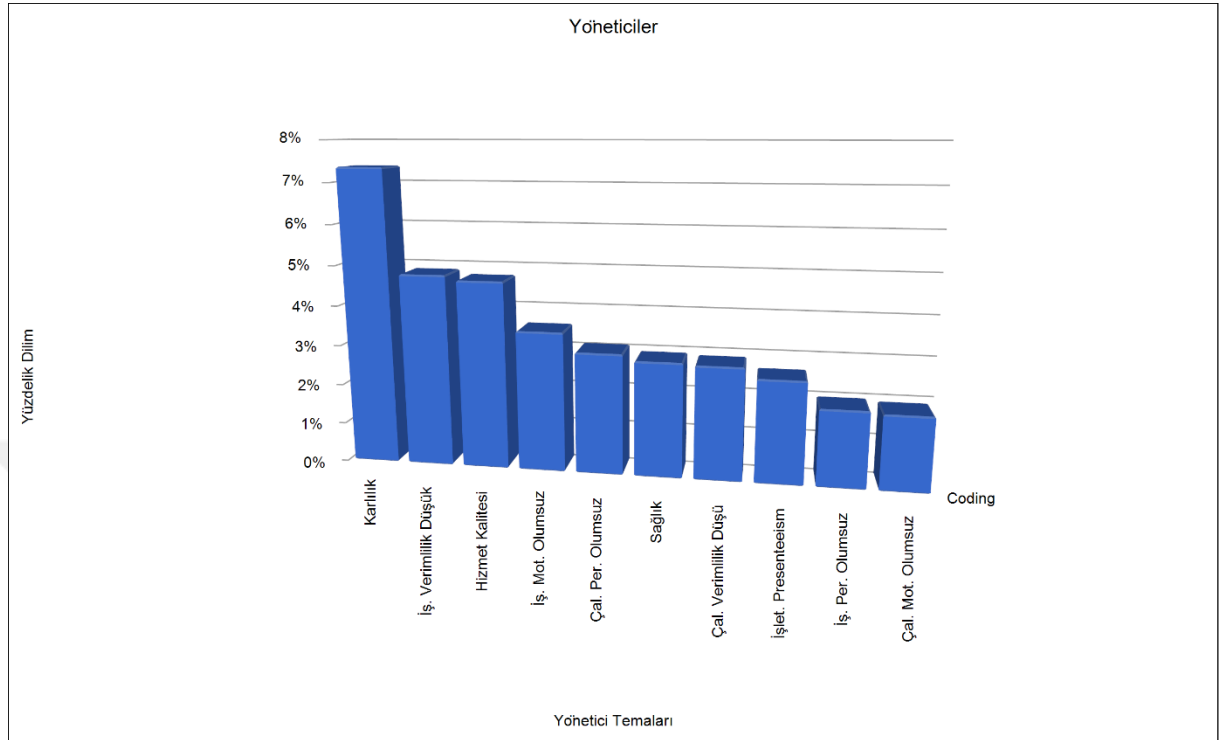
Bu düşünceye sahip bir çalışanın bilinçlenme yolunda olduğu görülebilmektedir. Birey sigaranın vermiş olduğu zararın bilincinde fakat kullanmaya devam etmektedir. İş esnasında yorulduğunda sigara molası düşüncesinin kişinin performansını etkilediği görülebilmektedir.

Şekil 19: Sigaranın Olumsuz Olarak Etkilediği Belli Başlı Unsurlar Çalışanlar Tarafından Aşağıdaki Şekilde Belirtilmiştir

Yukarıdaki şekilde dikey düzlemde yüzdelik dilimler, yatay düzlemde ise çalışan temaları bulunmaktadır. Sigaranın çalışma hayatı ve işletmenin verimlilikleri üzerine olan etkileri kapsamında oluşturulan temalardan en çok koda sahip ilk on tema yer almaktadır. Çalışanların verdiği yanıtlara göre en çok koda sahip ilk tema olarak %8.5 ile işletmelerde verimlilik düşüklüğü teması yer almaktadır. İkinci sırayı %7.5 ile çalışma hayatında verimlilik düşüklüğü oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışanlar tarafından sigara alışkanlığının en çok işletme verimliliğine etkisi olduğu düşüncesinin yer aldığı görülmektedir. Sonraki temalarda ise bu sıra değişmektedir. Sigara alışkanlığının performansa olan etkisinin çalışma hayatında daha fazla olduğu görülmektedir. Verimlilik ve performans düşüklüğünden sonra 5 .sırayı maliyet almaktadır. Maliyet temasını oluşturan kodları da işgücü kaybı, sağlık ve motivasyon düşüklüğünden kaynaklanan sebepler ağırlıklandırmaktadır. Sonrasında çalışma hayatındaki ve işletmedeki motivasyon düşüklüğü gelmektedir. 9 ve 10. sırada ise sağlık ve işgücü kaybı gelmektedir. Bu iki temanın oranlarının %3 civarında ve birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Şekil 20: Sigaranın Olumsuz Olarak Etkilediği Belli Başlı Unsurlar Yöneticiler Tarafından Aşağıdaki Şekilde Belirtilmiştir

Yukarıdaki şekilde dikey düzlemde yüzdelik dilimler, yatay düzlemde ise yönetici temaları bulunmaktadır. Sigaranın çalışma hayatı ve işletmenin verimlilikleri üzerine olan etkileri kapsamında oluşturulan temalardan en çok koda sahip ilk on tema yer almaktadır. Yöneticilerin verdiği yanıtlara göre en çok koda sahip ilk tema olarak %7.5 ile kârlılık teması yer almaktadır. Sigara alışkanlığının zaman kaybına yol açması, müşteri memnuniyetinin yani hizmet kalitesinin etkilenmesinden dolayı kârlılık temasının kodları ağırlıklı gözükmemektedir. 2. Sırada ise %5 e yakın bir oranla işletmelerde verimlilik düşüklüğü teması yer almaktadır. Bu temanın altında genel olarak sağlık ve motivasyon düşüklüğü kodları bulunmaktadır. Bir sonraki tema ise hizmet kalitesidir. Çalışanların sigara kullanımına bağlı olarak ağız ve üst kokusu yaşamasının hizmet kalitesini olumsuz etkilediği yöneticiler tarafından düşünülmektedir. Sonraki sıralarda yer alan performans ve motivasyon düşüklüğünün, sigara kullanımına bağlı sağlık etkisi ya da sigara alışkanlığına bağlı yoksunluk etkisinden kaynaklandığı ağırlıklı kod temasından anlaşılmaktadır. Motivasyon düşüklüğüne bağlı olarak oluşan presenteeism ise dolaylı olarak verimliliği etkilediği görülebilmektedir.

SONUÇ

Hem ülke hem de işletmeler düzeyindeki politikalar açısından verimlilik önemli bir konudur. Ticari işletmelerin tümünün kuruluş amaçları kurumsal hedeflerini gerçekleştirmektir. Bu işletmelerin en temel hedeflerini ilgilendiren konular arasında da kârlılık, verimlilik, müşteri memnuniyeti ve işletmelerin sürdürülebilirliği yer almaktadır. Verimlilik kaynakların ürüne dönüşebilirlik düzeyini yansıtmakta ve maliyet, kalite, üretim gibi üç ana unsurdan oluşmaktadır.

Sigara kullanımının yaşamsal önemi olan çeşitli sağlık sorunlarına yol açtığı bilinmektedir. Bu sağlık sorunları nedeni ile sağlık kaybı ve ölümler olmaktadır. Ancak bir yandan bu sağlık sorunlarının tanı ve tedavisi, öte yandan sigara kullanımının yol açtığı dolaylı harcamalar işverenler açısından ciddi bir ekonomik yük oluşturmaktadır. Sigara kullanımının kontrolü bakımından toplumda her düzeyde çaba gösterilmesi büyük önem taşımaktadır.

Sigara kullanımına bağlı sorunlar sadece sağlık açısından değil ekonomik ve toplumsal açıdan da ele alınması gereken önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle sigara alışkanlığının verimliliğin dinamiklerini oluşturan motivasyon ve performans ilişkileri kurulmuş ve derinlemesine inceleme yapılmıştır.

Araştırma kapsamında alışveriş merkezinde bulunan işletmelerin yönetici ve çalışanlarının sigara alışkanlığının çalışma hayatı ve işletmelerinin verimlilikleri üzerine etkileri analizler sonucunda ortaya konmuştur. Bu analizlere göre öncelikle sigara alışkanlığının daha önceden de birçok araştırmaya konu olan sağlık sorunlarına neden olduğu görülmüştür. Sigara kullanan çalışanların başta akciğer ve lariks kanseri olmak üzere koroner kalp rahatsızlığı, felç, kronik obstrüktif akciğer hastalıkları, bronşit ve çeşitli solunum yolu hastalıklarına sebebiyet verdiği açıkça ortaya konmuştur. Sigara kullanımına bağlı yaşanan sağlık problemlerinin absenteeisme, işgücü kaybına, verimlilik düşüklüğüne sebep olduğu görüşmeler esnasında verilen cevapların analizinden anlaşılmaktadır.

Buna göre çalışanlar açısından sigara içme düşüncesinin çalışma hayatında motivasyon düşüklüğü yarattığı, yöneticiler açısından ise sigara için tanınan fazla molaların zaman kaybına yol açtığı ve sık molaların çalışmaları böldüğü düşünülmektedir. Bu düşünceler analiz aşamasında oluşturulan temaların altındaki ağırlıklı kodlardan anlaşılmaktadır.

Çalışanların motivasyon düşüklüğü yaşamasının diğer bir sebebinin ise pasif içiciliğe bağlı olduğu görülmektedir. Sigara kullanmayan çalışanların sigara kullananlara yapılan pozitif ayrımcılıktan rahatsız olmaları ve alışveriş merkezinde özel bir sigara içme alanı bulunmamasından dolayı molalarda sigara dumanına maruz kalabildikleri bu nedenle sağlık etkisiyle de motivasyon düşüklüğü yaşadıkları vurgulanmıştır.

Performans bağlamında ise, çalışanların sigaraya bağlı sağlık sorunlarının, sigara alışkanlığından dolayı yaşanan yoksunluk durumunun ve sigara kullanımına bağlı olarak etkilenen hizmet kalitesinin performans düşüklüğüne sebep olduğu yapılan içerik analizinden anlaşılmaktadır. Mülakat gerçekleştirilen çok az sayıda çalışan ise bağımlılıklarından dolayı sigara alışkanlıklarının motivasyonlarını arttırdığını fakat performanslarına bir etkisi olmadığını ifade etmektedirler.

Sigara alışkanlığı ve maliyetler ilişkisi dikkate alındığında ise araştırmaya konu olan sektörlere bağlı olarak sigara içme düşüncesinin ortaya çıkardığı dikkat eksikliği, odaklanma güçlüğünden dolayı çalışanların hizmet kalitesinin düştüğü, müşteri kaybına yol açabildiği bundan dolayı maddi kayıplar yaşanabileceği düşünülmekte, araştırmanın alışveriş merkezi dahilinde faaliyet gösteren gıda sektöründeki işletmelerin çalışanlarının ve yöneticilerinin de araştırmaya katılması dolayısıyla sigara düşüncesinin hatalı ve yanlış ürün servisine de yol açtığı dolayısıyla işletmeye artı mali yük oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca çalışanların bağlı olduğu işletmeleri mali kayba uğratması, işletmelerin kârlılıklarını olumsuz etkilemesi ve sigara içme özgürlüğü hissederek aynı ortamda çalıştığı iş arkadaşlarının yaşam, çevre ve sağlık hakkını görmezden gelmeleri iş etiği çerçevesinde uygun görülmemektedir. Çalışanların sigara kullanımı için yasal molalar hariç kullandırılan fazla molaların ciddi bir zaman kaybına yol açtığı, bu işletmelerde çalışanların zaman usulüne göre çalışmalarından dolayı da oluşan zaman kayıplarının işletmeler bakımından maliyet yüküne sebep olduğu görülmektedir.

Sigara alışkanlığının çalışma hayatı ve işletmelerde yarattığı çatışmalar ilişkisi üzerine yapılan inceleme sonucuna göre ise, sigara alışkanlığının bazı çalışanlar ve yöneticiler tarafından bir ihtiyaç olarak algılanması sigara kullanmayan çalışanların sigara kullanan kişilere pozitif ayrımcılık yapıldığı düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Sigara kullanmayan çalışanların bu konudaki rahatsızlığı bazı yöneticilerin iş etiğine uygun davranmadığını göstermekte, işletmelerde çalışanlar arası çatışmalara yol açmakta, ayrıca

bu durumun sigara kullanmayan çalışanların motivasyon düşüklüğü yaşamasına sebep olduğu görülmektedir.

Sigara alışkanlığı ve hizmet kalitesi ilişkisinde ise çalışanların ve yöneticilerin verdikleri cevaplar dahilinde sigara bağlı olarak oluşan koku probleminin önlem alınmadığında doğrudan müşteriye rahatsız ettiği müşteri memnuniyetsizliği yarattığı ve bu durumun da kârlılığı etkilediği analiz aşamasında ortaya çıkan kod ağırlıklarından anlaşılmaktadır. Ayrıca bu bağlamda alışveriş merkezi dahilinde her şeyden önce müşteri memnuniyetine önem veren sigarasız işyeri tespit edilmiştir. Sigarasız işyeri yöneticisinin görüşlerine göre bu işletmede uygulanan politika gereği kesinlikle sigara kullanan personelin çalıştırılmadığı tespit edilmiştir. Çalışanların özel hayatında da sigara kullanmaması bu işletme için bir kriter olarak belirlenmiştir. Müşteri portföyünün yarıya yakınının bu uygulamayı bilmesinden dolayı bu işletmeyi tercih etmeleri sigara alışkanlığının işletme kârlılığını olumsuz etkilediği savını desteklemektedir.

Çalışanların sigara alışkanlığının çalışma hayatı ve işletmelerin kurumsal hedeflerini gerçekleştirmesinde ve verimlilikleri üzerinde olumsuz yönde etki yarattığı yapılan araştırma ile görülmüştür. Ayrıca yapılan analizler sonucu çalışma hayatı ile ilgili oluşturulan sağlık, motivasyon, performans, hizmet kalitesi, işgücü, maliyetler ve kârlılık gibi dinamiklerin olumsuz yönde etkilendiğini araştırmada yer alan yöneticilerin ifadeleri de doğrulamaktadır.

Verimlilik bağlamında yapılan araştırmada sigaranın maliyet, kalite, üretim açısından etkileri analiz edilmiş ve maliyet arttırıcı sonuçlarının çoğunlukta olduğu, satışları azaltma yönünde etkisinin olduğu, hizmet kalitesi açısından düşürücü etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bunların sonucu olarak ise verimliliğin sigara içmeye bağlı olarak düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Mülakat görüşmesi gerçekleştirilen bazı yöneticilerin sigara kullanmamayı işe alımlarda bir kriter olarak gördükleri ve konuyla ilgili olarak işletme politikalarında prensip oluşturdukları anlaşılmıştır.

Toplumsal bilincin oluşmasında sigaranın ekonomik boyutunu gösteren bazı çalışmaların yapılması, vergilerin arttırılması, toplu yaşam alanlarındaki uygulamaların artması etken olabilmektedir. Fakat araştırmanın uygulama alanı olan alışveriş merkezlerinde üst katlarda yer alan gıda sektöründeki işletmelerin kapalı alanlarında sigara kullanımı,

denetimlerin yetersiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca alışveriş merkezi önlerindeki sigara içilemez olan sarı alan uygulamasının aktif olmadığı görülmektedir. Bu nedenle alışveriş merkezi gibi toplu yaşam alanlarında yasakların tam anlamıyla uygulanmasına dikkat edilmesi ve bu gibi yerlerde sigara içme alanlarının oluşturulması gerekmektedir.

Bu araştırmanın sonucuna göre; çalışanların sigara kullanımı işletmelerin verimliliklerini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu sonuçtan hareketle işletmeler için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Araştırmada mülakat gerçekleştirilen kişiler tarafından verilen cevaplar ışığında en temel sorunlardan birinin sigara içme alanının olmamasından kaynaklandığı görülmektedir. Toplu yaşam alanlarından olan alışveriş merkezlerinin en üst katında yiyecek-içecek sektöründe hizmet veren işletmelerin sigara içme yasağını uygulamadıkları bu nedenle sigara içen ve sigara içmeyen kişilerin aynı ortamda bulunmasından dolayı pasif içicilik durumu meydana gelmektedir. Pasif içicilik sebebi ile sigara kullanmayan kişiler fiziksel ve psikolojik olarak zarar görebilmekte ve bu durum çalışma hayatını da etkileyebilmektedir. Ayrıca sigara içilen yerlerde bakım ve havalandırma için harcanan maliyetler de işletmeler açısından artı mali yük oluşturmaktadır. Bu bağlamda kapalı alanlarda sigara içme yasağının uygulanmasına yönelik denetimlerin yapılması önerilebilir. Aynı zamanda alışveriş merkezlerinde sigara içen kişilere yönelik kapalı bir sigara içme alanı oluşturabilir.
- Araştırma kapsamında belirlenen bir diğer en önemli sorun ise sigara kullanımına bağlı yaşanan zaman kayıplarının görmezden gelinmesidir. Resmi molalar dışında sigara kullanan çalışanların fazladan kullandığı ek molaların çalışma saatleri içinde ortalama iki kez olduğu görülmüştür. Bu molalarda harcanan zaman ortalama 10 dakika olmakla birlikte bir iş günü için en az 20 dakika olarak hesaplanmaktadır. Bir günlük 20 dakikalık zaman kaybı bir ayda 520 dakikaya yani 8.66 saate karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle çalışılan bir günün sigaraya harcandığı düşünülmektedir. Zaman usulüne göre ücretlendirme politikası uygulayan alışveriş merkezinde işletmeler için bu gösterge hem zaman kaybı hem de maliyet unsuru olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yöneticilerin bilinçlendirilmesi ve çalışan personel için sigarayı bıraktırma faaliyetlerinin uygulanması tavsiye edilebilir.

- Tütün kontrolü strateji belgesi ve eylem planında uygulanması öngörülen alışveriş merkezleri, havaalanı, kamu binaları gibi yoğun olarak kullanılan yerlerin giriş ve çıkış kapılarının önlerindeki dumansız alan uygulamasının araştırmanın evrenini oluşturan alışveriş merkezinde bulunmadığı görülmüştür. Dumansız hava sahası uygulamasının yasal düzenlemelerle desteklenmesi sigara kullanan çalışanlar üzerinde kısıtlama ve sigara kullanımını azaltmaya yönelik bir etki oluşturabilmektedir.
- İşe alımlarda sigara kullanmayan çalışan tercih edilmelidir.
- Sigara kullanan çalışanlar için ikna edici görüşmeler ya da eğitim programları düzenlenmelidir.
- Yöneticilerin sigara kullanmaması, kullanıyorsa da çalışanların gözü önünde kullanmaması gerekmektedir.
- Performans ve kariyer kriterleri arasında sigara kullanımına yer verilmelidir.
- İşyerinde sigara kullanmayanların haklarına verilen tavizler ile zedelenmesine fırsat verilmemelidir.

Literatürde sigara alışkanlığının sağlık üzerine olan etkilerini araştıran çok sayıda araştırma olmasına rağmen sigara alışkanlığının çalışma hayatındaki etkilerini konu alan birincil kaynağın yetersiz olduğu görülmektedir. Bazı sivil toplum kuruluşlarının bu konuda araştırmalar yaptığı ve yayınlar çıkardığı onun haricinde bu alanda yeterli çalışma yapılmadığı görülmektedir. Konunun sağlık boyutunun ciddiyeti dikkate alındığında, sağlık sorunlarının iş hayatına yansımalarındaki gerçekler ortaya çıkacak ve bu konuda yeni kavramlar ve başlıklar oluşması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akvardarlar, Y., Arıkan, Z., Berkman, K., Dilbaz, N., Oral, G., Uluğ, B. ve Mete, L. (2011), Madde Bağımlılığı Tanı Ve Tedavi Klavuzu El Kitabı, TC Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Pozitif Matbaa, Ankara
- Arı, O. (1991), Sigara ve İnsan Bir Dumanın Öyküsü, Form Yayınları, İstanbul.
- Aydınlar, A. (2002), Sigaranın Kardiyovasküler Sistem Üzerine Etkileri, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Barış, İ. (1997), Tütünün Dünya’da ve Türkiye’de Tarihçesi, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Barutçugil, İ. (2002), Performans Yönetimi, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- Basut, O. (2002), Sigaranın Kulak Burun Boğaz Hastalıklarına Etkisi, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Bilir, N., Telatar, T. G. ve Yıldız, A. N. (2005), Sigarasız İşyerleri, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi, ÇASGEM.
- Bingöl, D. (2016), İnsan Kaynakları Yönetimi, 10. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Bora, İ. (2002), Sigara ve Nörolojik Hastalıklar, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş.ve Demirel, F. (2014), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Pegem Akademi.
- Creswell, J.W. (2013), “ Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları” (Çev. S.B. Demir), Ankara, Eğiten Kitap.
- Çalık, T. (2003), Performans Yönetimi: Tanımlar Kavramlar İlkeler, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Çıkmaz, M. (1997), Sigaranın Sosyo-Ekonomik Zararları, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çöplü, L. (1997), Pasif İçicilik, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demir, A. U. (1997), Sigara ve Bağımlılık, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demirkaya, H. (2016), Günümüz Dünya Sorunlarına Genel Bir Bakış, Günümüz Dünya Sorunları (Ed. F. Aydın), Pegem Akademi, Ankara.

- Drucker, P. (1994), Yönetim: Görevleri, Sorumlulukları, Uygulamaları, ODTÜ Basım Yayın, Ankara.
- Engin, K. (2002), Sigara ve Kanser, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Erhan, N. (1997), Sigara ve Kalp-Damar Hastalıkları, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erkan, N. (2003), Verimlilik, Sağlık ve Güvenlik için İnsan Faktörü Mühendisliği Ergonomi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No:373, Ankara.
- Erkan, N. (2005), Ergonomi: Verimlilik, Sağlık ve Güvenlik için İnsan Faktörü Mühendisliği. Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.
- Ersoy, A. (2002), Sigaranın Böbrek Hastalıkları Üzerine Etkileri, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Esen Danacı, A. ve Sarandöl, A. (2002), Psikoaktif Madde Olarak Nikotin ve Tütün Bağımlılığı, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Fındık, S. (1997), Sigara Dumanında Bulunan Zararlı Maddeler, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kamışlı, S., Karatay, G., Terzioğlu, F. ve Kubilay, G. (2008), Sigara ve Ruh Sağlığı, TC Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme Ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ankara
- Karakoca, Y. (1997), Çok Uluslu Şirketlerin Stratejileri, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kırımlı, Y. (2003), Rol, Statü ve Sigara Kullanma Alışkanlığı, Tütün Kitabı (Ed. E. G. Naskali), Kitabevi, İstanbul.
- Merriam, S.B. (2015), Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, (Çev. S.Turan), Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Ögel, K., Tamar, D., Karalı, A., ve Çakmak, D. (1998), Alkol ve Madde El Kitabı, Amatem, Bakırköy Ruh Ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul
- Ögel, K. ve Erol, B. (2005), Çocuklarda Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özden, S. Y. (1992), Uyuşturucu Madde Bağımlılığı: Teşhis-Tedavi-Tedbir, Nobel, İstanbul.
- Özkalemkaş, F. (2002), Sigara ve Hematolojik Hastalıklar, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Ü. (2009), Performans Yönetimi, Alfa Yayınları, İstanbul.

- Özyardımcı, N. ve Bahadır Erdoğan, B. (2002), Sigaranın Solunum Sisteminin Savunma Mekanizmaları Üzerine Etkileri, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Özyazıcı, A. (2012), Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı, 9.Baskı, DİB Yayınları, Ankara.
- Propenko, J. (2004), Verimliliği Teşvik Kuruluşları: Evrim ve Deneyim, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No:675, Ankara.
- Ramsay, M. R. (2008). İşletme Verimliliği Ölçümü ve Uluslararası İşgücü Verimliliği Elkitabı, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 705, Ankara.
- Saraçoğlu, B. ve Suiçmez, H. (2006), Verimlilik Raporu 2006: Türkiye İmalat Sanayiinde Verimlilik, Teknolojik Gelişme, Yapısal Özellikler ve 2001 Krizi Sonrası Reel Değişimler (1980–2005), Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.
- Sarıcaoğlu, H. (2002), Sigara ve Deri, Sigara ve Sağlık (Ed. N. Özyardımcı), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Sezeroğlu, H. (1997), Sigaranın Ruh Sağlığına Etkisi ve Sigara Alışkanlığının Tedavisi, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Shehu, V. (1997), Sigara ve Çevre, Sigara ve Gençlik (Ed. İ. Barış), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sibson, E. B. (1991), İşletmelerde İşgücü Verimliliğinin Arttırılması, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Smith, A. (2017), Ulusların Zenginliği 1. Cilt, 5. Baskı, Alan Yayıncılık: 37. İstanbul.
- Türk, A. (1999), Geliyorum Diyen Tehlike Uyuşturucu Alkol Sigara, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Uğur, A. (2013), İşletmelerde Verimlilik (Ders Notları), Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Uluutku, N. (1987), Gençlik ve Uyuşturucu Madde Alışkanlığı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara.

Sürekli Yayınlar

- Afşar, K. E. ve Özyiğit, M. (2017), Karl Marx Bir Klasik Mi? “Adam Smith Ve Karl Marx Üzerinden Kavramsal Bir Karşılaştırma”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 239-262.
- Akyıldız, H. (1998), Bireysel Ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-176
- Alparslan, E. Ve Orhan, K. (2016), İşgücü Kaybının Nedenleri, Etkileri Ve Alınabilecek Önlemler: Denizli Kablo Ve Tel Üreticisi Bir Firmada Araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(2), 41-64
- Aslan, N. ve Yılmaz, O. (2015), Finansal Gelişme ve Büyüme İlişkisinin Solow Modeli İle Analizi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7 (12), 17-39.
- Asunakutlu, T. ve Coşkun, B. (2005), Frederick Winslow Taylor Ve Fizyolojik Örgüt Kuramı, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 157-176.
- Baysal, İ. A., Baysal, G., Aksu, G. ve Aksu, N. (2014), Presenteeism (İşte Varolmama Sorunu) İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde Bir Uygulama, *Ejovoc (Electronic Journal Of Vocational Colleges)*, 4(3), 134-152
- Bilir N. ve Aslan D. (2007), İşyerleri Ve İşveren Açısından Sigara Kullanımının Ekonomik Boyutu, *TTB Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 16(1), 4-6
- Bunn III, W. B., Stave, G. M., Downs, K. E., Alvir, J. M. J., ve Dirani, R. (2006). Effect of Smoking Status on Productivity Loss. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 48(10), 1099-1108.
- Çapık, C. ve Cingil, D. (2013), Hemşirelik Öğrencilerinde Sigara Kullanımı, Nikotin Bağımlılık Düzeyi ve İlişkili Etmenler, *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, (2), 55-61.
- Çevik Kılıç, D. B. (2016), Adams'ın Eşitlik Teorisi Bağlamında Müzik Öğretmenlerinin İş Tatminini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Balikesir University Journal Of Social Sciences Institute*, 19(36),
- Çivi, E. (2001), Rekabet Gücü: Literatür Araştırması, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 21-38.
- Dilbaz, N. ve Apaydın, L. (2002), Bir Eğitim Ve Araştırma Hastanesinde Çalışan Hemşireler Arasındaki Sigara İçme. Bırakma Sıklığı Ve Sigara İçme Davranışının Özellikleri, *Bağımlılık Dergisi*, Ağustos, 3(2), 4-15.
- Elmacı, O. ve Çalık, M. (1997), Üretim Dokusuna Uygun Maliyet Yönetim Sistemi Tasarımı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 365-384.
- Ergül, H. (1999), Uzaktan Öğretimde Kalite Verimlilik ve Üretkenlik, *Kurgu Dergisi*, (16), 283-296.

- Güneş, S., Togay, A., ve Güneş, Ç. (2015), Katma Değer ve Kalkınma Bağlamında Ürün Tasarımı, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (16), 97-112.
- Halpern, M. T., Shikar, R., Rentz, A. M., ve Khan, Z. M. (2001), Impact of Smoking Status on Workplace Absenteeism and Productivity, *Tobacco Control*, 10(3), 233-238.
- Helvacı, M. A. (2002). Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1), 155-169.
- Işık, N., Engeloğlu, Ö. ve Kılınç, E. C. (2016), Araştırma ve Geliştirme Harcamalarının, Kârlılık ve Satışlar Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Firmaları Üzerine Bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (47), 27-46.
- İleri, H. (1999), Verimlilik, Verimlilik ile İlgili Kavramlar ve İşletmeler Açısından Verimliliğin Önemi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 1(2), 9-24.
- İmirlioğlu, İ. (2012), Verimlilik Terimleri, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, 279(24), 19
- İştar, E. (2012), Stres Ve Verimlilik İlişkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, 33, 1-21.
- Kahya, E., ve Karaböcek, K. (2004). Bir Atölyede Oranlarla İşgücü Verimlilik (WPMR) Modelinin Tasarımı ve Uygulaması. III. *Endüstri Müh. Bahar Konferansı, TMMOB MMO İzmir Şb, Atatürk Kültür Merkezi*, İzmir, 7-9.
- Kara, M. A. ve Seyhan, M. (2016), Verimlilik Kavramı ve İşletmelerde Verimliliğin Önemi: AKFA Çay Fabrikası Örneği. *International Journal of Academic Values Studies*, (4), 161-169.
- Karahan, T. F. ve Koç, H. (2005), Üniversite Öğrencilerinin Alkol Ve Sigara Kullanım Sıklığına Göre Stresle Başa Çıkma Tarzlarının İncelenmesi, *Ege Eğitim Dergisi*, 6(2), 113-131.
- Kayacan, B., Özel, Y. ve Irmak, Y. (2016), Geçmişten Günümüze Montajı Kullanıcı Tarafından Yapılan Mobilyaların Sektördeki Yeri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 15 (30), 153-166.
- Kendirli, S. ve Konak, F. (2014), İşletme (Çalışma) Sermayesi Yönetiminin Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: BİST Gıda, İçecek Endeksi Uygulaması, *Akademik Bakış Dergisi*, 41(3).
- Kılıçoğlu, M. ve Şenocak, K. (2009), İşyerinde Sigara İçme Yasağı. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 13, 195-201.
- Koc, T., Koc, H. ve Ulas, E. (2017), Üniversite Öğrencilerinin Kötü Alışkanlıklarını Bayesci Ağ Yöntemi İle Belirlenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 230-240
- Koopman, C., Pelletier, K. R., Murray, J. F., Sharda, C. E., Berger, M. L., Turpin, R. S. ve Bendel, T. (2002), Stanford Presenteeism Scale: Health Status and Employee

Productivity. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 44(1), 14-20.

Kutlu, R., Marakoğlu, K., ve Çivi, S. (2005), Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hemşirelerinde Sigara İçme Durumu ve Etkileyen Faktörler, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(1), 29-34.

Lopçu, K., Kaytancı, U. B. ve Ateş, S. (2010), Marjinal Verimlilik Teorisi ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Bir Uygulama, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 99-114.

Manzak Aydın, G. (2014), Verimlilik Kavramı: Klasik ve Neoklasik Yaklaşımların Karşılaştırılması, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Sayı: 306.

OECD (2017), Health At A Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris

Okur, Z. (2009), İş Hukukunda İşçinin Sigara İçme Özgürlüğü ve Sınırları, *Kamu-İş Dergisi*, 10(3), 1-32.

Örücü, E. ve Kanbur, A. (2008), Örgütsel-Yönetimsel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans Ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *Yönetim Ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı 1, 85-97.

Özer, A. (2015), Frederick Taylor'ın Görüşlerini 21. Yüzyıl Yönetim Mantığı ile Yeniden Okumak, *Verimlilik Dergisi*, (2), 41-72.

Sayılğan, G. ve Gürdal, K. (2004), Yatırım ve Yönetim Kararları Açısından Kâr Kavramındaki Değişim, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 115-135.

Saylam Bölükbaş, N. (2011), Sermaye Verimliliği ve Toplam Faktör Verimliliği Hesaplanması: Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Kasım 2011, Sayı 275.

Suiçmez, H. (2015), Verimliliğin Ekonomi Politikası (VEP). *Verimlilik Dergisi*, (1), 7-30.

Suiçmez, H. (2016), Dünyada ve Türkiye'de Verimlilikte Son Durum, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Ağustos 2016, Sayı 332

Tezcan, M. (1985), Gençlik Ve Yabancılaşma, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18(1), 121-127.

Tsai, S. P., Wen, C. P., Hu, S. C., Cheng, T. Y., ve Huang, S. J. (2005), Workplace Smoking Related Absenteeism And Productivity Costs İn Taiwan, *Tobacco Control*, 14(1), 133-137.

Uçmuş, E. ve Kaçar, S. (2015), Bir Akü Firmasında İşgücü Verimlilik Analizi Uygulaması. *5.Ulusal Verimlilik Kongresi Ankara Bildiriler Kitabı*, 97-123.

Ünal, I. (1983), Verimliliğin Önemi ve Eğitim ile İlişkisi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22, 435-442.

- Yıldız, H. ve Yıldız, B. (2013), İş Yaşamında Presenteeism–Sözde Var Olma–Olgusu: Sağlık Ve Verimlilik Açısından Önemi, *7. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi Bildiri Kitabı*, 7, 819-830
- Yılmazel, G., Çetinkaya, F. ve Naçar, M. (2014), Fabrika İşçilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıkları Ve Sigara Bırakma Konusundaki Düşünceleri, *Dicle Tıp Dergisi*, 41(4).
- Yükçü, S. ve Atağan, G. (2009), Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4).

Diğer Yayınlar

- Buğdaycı, G. (2008), Üniversite Öğrencilerinin Sigara Alkol Ve Madde Kullanımı ve Madde Kullanımını Etkileyen Sosyal Kültürel Ve Ekonomik Süreçler: Sakarya Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Coşkun, Ö. (2012), İki İşyerinde İşe Devamsızlık Ve Kendini İşe Verememede Etkili Faktörlerin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Erdem, İ. (2014), Sigara Kullanımının Hastane Çalışanlarının Kişisel İmajları Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- İleri H. (1996), İş Örgütlerinde Kapasite Kullanımı Maliyet-Verimlilik İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Keklik, E. (2016), Üretim İşletmelerinde Verimlilik Analizi ve S and B (SveB) Örneği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Kılıç, B. (2018), İşyerinde Yalnızlık Ve İşyerinde Dışlanma Sarmalında Presenteeism: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Özdemir, G. (2015), Zincir Otel İşletmesi Çalışanlarının Sigara İçme Alışkanlığının Kurum Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, Ankara Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

İnternet Kaynakları

Haberturk (2017), Sigara ve Sağlık Sempozyumu, <https://www.Haberturk.Com/Yerel-Haberler/Haber/11886181-Sigara-Veya-Saglik-Sempozyumu>, Erişim Tarihi: 06.11.2018

http://www.ssuk.org.tr/content.php?haber_id=603 Erişim Tarihi: 09.12.2018.

<https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-2162-emegin-marjinal-verimliligi-#.XBCzI54zYdU>, Erişim Tarihi: 23.10.2018.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800580.pdf, Erişim Tarihi: 29.10.2018.

İkinci, S. ve Akdur, R. (2013), Sosyo Kültürel Faktörler ve Sigara, <Http://Www.Recepakdur.Com/Upload/RA%20S%C4%B0GARA%20%C4%B0ZM%C4%B0R-%2016%20ocak%202013.Pdf>, Erişim Tarihi :21.11.2018

ÖZGEÇMİŞ

Büşra YİĞİT, 1987’de Sakarya’da doğdu. 2013’te Kocaeli Üniversite İşletme Bölümünden mezun olduktan sonra 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2017 Aralık itibariyle Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

